

Остан Войнаренко

ДО НОВОЇ
ПОЛТАВИ

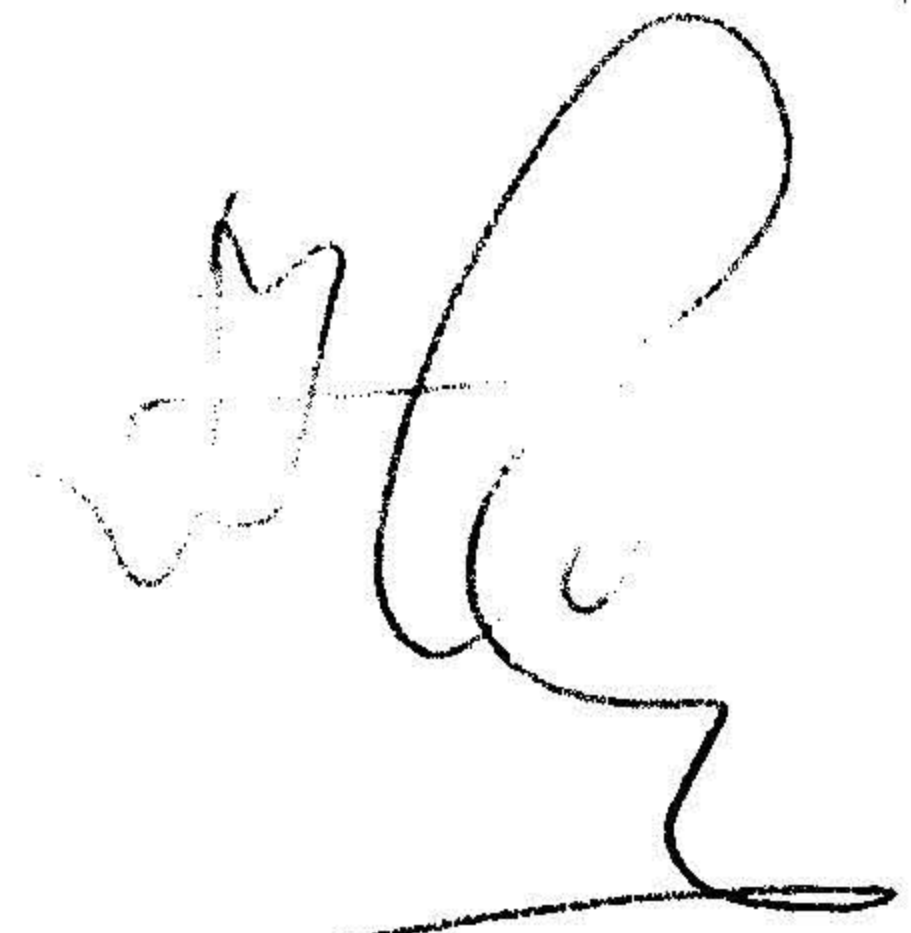
Ілюстрація • 1955

[Handwritten signature]

ОСТАП ВОЙНАРЕНКО

ДО
НОВОЇ ПОЛТАВИ

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ 1951 р.

НЮ-ЇОРК 1955 р.

diasporiana.org.ua

ВИДАННЯ ПЕРШЕ.
Передрук з „Америки”, з р. 1951;
доповнення р. 1955.

Булава, Видавнича Корпорація
Bulava Publishing Corporation,
423 E., 9th Str. New York 9, N. Y.

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Можна з певністю сказати, що сприятливі умови для нашого державно-національного відродження і відбудови Держави, які були в 1917-1918 рр., трапляються раз на тисячоліття.

Як свідок і учасник подій того часу, автор „До нової Полтави” з боєм серця нотує та аналізує факти і причини нашої програної при тих найсприятливіших умовах і доводить їх цитатами документів.

Ми свідомі того, що ця праця викличе обурливу реакцію з боку де-яких ще живих активних співучасників тодішнього „творення” Держави, але правда залишеться правдою! Неосвідомлений в партійних мудростях читач вже понад 35 літ шукає тієї правди. Її в більшій мірі подає автор в цій книжці „До нової Полтави”.

Удокументовані аргументи Остапа Войнаренка перестерігають старше і особливо молодше покоління від повторення тих фатальних помилок, що їх допущено в 1917-1920 рр.

Американці зі спокоєм читають ялтиїнські документи про свої хиби і державні мужі виправляють помилки своїх попередників. Це є запорака їхньої сили і успіху, і цей приклад є гідний нашої наслідування.

Той самий мотив був побуджуючим для Видавництва витягти працю Войнаренка з загорошеного архіву і дати її на світло денне.

Можливо ми стоїмо на порозі нового і може останнього змагу за Батьківщину! Аргументи О. Войнаренка перестерігають нас від чергової поразки — від нової Полтави.

Праця Остапа Войнаренка „До нової Полтави” бу-

ла писана в 1951 році і частинно публікована в щоденнику „Америка”. Вона ніскільки не втратила своєї актуальности, навпаки, сьогодні вона з доданими доповненнями набирає особливого значення.

Ми певні того, що книжка „До нової Полтави” викличе заінтересування в Українському Суспільстві, вдячність для Автора і для неодного читача стане зворотнім пунктом його думання.

Видавництво

Присвячується незчисленним жертвам Великої Руйни на вічну пам'ять. А майбутнім творцям Української Держави — на пересторогу та добру науку.

ПЕРЕДМОВА

Стоїмо в заграві нової світової війни. Вже нині горить Корея, б'ють громи в Індо-Китаю, й ось-ось запалахкотить Європа. Людство з острахом поглядає на кордони Індії, куди суне новітній Чингіс-Хан, зайнявши вже Тибет. Сьогодні він уже тягне за собою сотні мільонів Китайців, завтра потягне нові сотні мільонів Індусів. Вся Європа по цей бік залізної занавіси, як і решта світу, готується до страшного й небувалого ще в історії людства зудару з ордою XX віку, бою, що може рішити його буття на довгі віки.

В цім зударі рішиться і доля Українського Народу та його державного існування. Чи прийде до цього рішення з середини України, чи прийде воно зєднаними зусиллями й тих, що „там“, і тих, що „тут“, на еміграції, ми напевно не знаємо, але знаємо, що при тих умовах, в яких виховалось нове покоління під Советами, роля еміграції набирає особливо великого значення. Її політично-визвольна праця може стати благословенням для нашого вистраждального, фізично й духовно спустошеного народу або — його прокляттям і його остаточною могилою.

В тому хаосі, в якому нині перебувають активні сили української еміграції — наше майбутнє виглядає в дуже

чорних фарбах. Брак дійсного порозуміння, дійсної співпраці та щирого — не спекулятивно-партійницького! — об'єднання, а особливо брак єдиного, всіма визнаного та всіма респектованого найвищого Репрезентаційного Проводу — не віщує нічого доброго. А чисто по-диктаторськи, шляхом неславних партійницьких комбінацій, після Польщі, нав'язувана тепер з Німеччини УНР є просто лиховісним знаком нашої нової Полтави.

Між тим ось-ось вдарить 12-та година і всі ми, без різниці наших політичних симпатій, будемо покликані здати іспит нашої державно-творчої зрілості, а разом і з тим — до великої відповідальності перед всіма тими, хто мав би слухати наказів нашого Найвищого Проводу — ставати до збройної боротьби, а як треба, то й життя віддавати за Батьківщину. Ця відповідальність буде тяжити на кожному з нас. Але особливо велика ця відповідальність на тих, що вже раз брали участь у боротьбі за Україну, за її державне існування, що вже бачили помилки цієї боротьби, її добрі чи погані сторони, чи самі ті помилки робили, та в наслідок яких — хоч того й не бажали — привели Україну до Великої Руїни, а самих себе на більш як тридцятилітнє поневір'яння по чужих-чужинах.

Во ім'я кращого майбутнього України не сміє бути тих помилок. А щоб їх не повторювати, треба знати їх хоч би й у як непривабливій, і багатьом із нас дуже прикрий, правді Ми не тільки не сміємо замовчувати наших вольних чи невольних гріхів, але навпаки, як перед Богом на сповіді, мусимо говорити за них перед нашим молодим поколінням, перед новими борцями та майбутніми творцями нашого державного життя. В цю вирішальну добу нашого „бути чи не бути“ ми не можемо дозволити собі на розкіш робити те саме й починати з того самого, що вже раз пхнуло Україну в прірву її недержавного буття і ще незнаних в історії нашого народу його фізичних і душевних страждань та неймовірного

знищення його віками набутих матеріальних і культурних цінностей.

Замовчувати правду про наше недавнє минуле, хоч би й як вона була жажливою, чи навіть і актами обжалування за злочини, що іменем народу поповнювались над тим же народом — це було б перед Богом непростимим гріхом, а перед Українським Народом повторним, а тому ще більшим злочином. Тому й автор цих рядків взяв на себе тяжкий, невдячний обовязок сказати про найсумніші часи наших державницьких змагань та головніших їх персонажів, тих змагань, у яких і він приймав участь, отже й на ньому лежить та тяжка відповідальність за їхні наслідки.

Робимо ми це лише з одною метою, що коли Боже Провидіння ще раз дасть нам можливість стати до будови власної держави, то щоб збройна боротьба нового Козацького Війська скінчилась для нього не Крутами, не Базаром, не під Замостям врятованою Польщею, не польськими таборами, де забуте Геройське Козацтво вимирало з голоду та холоду — не новою Полтавою, а Конотопом та, як то вже раз було з Запорожцями під проводом Гетьмана Сагайдачного — новим постоем новітніх Запорожців у московськiм Кремлі! А щоб наш нарід, який ми підніматимем для загального зриву проти сатани цього світу — Сталіна та його московської большевицької сатанії, замість нових Соловок, нових Колим, нових Туркестанів та нових не сходимих просторів Сибірської тундри, куди ми самі промостили йому тернистий шлях, коли піднімали його на бунт проти свого ж, з Божої ласки та з волі 7000 вибранців Української Землі, св. п. Гетьмана Павла — щоб Український Нарід уже раз зажив на своїй, так щедро Богом обдарованій землі власним господарем і щасливим та радісним життям! А майбутній уряд Української Держави, замість бути на послуги Росії чи Польщі, замість іти на гіркий хліб свого ворога і під його доглядом та інструкціями урядувати з Варшави — щоб міцно

засів у нашім старім легендами з незапам'ятних часів обвіянім гетьмансько-княжім Києві на пострах тій же Варшаві та Москві, а Україні, Козацтву та всьому Українському Народові на славу!

Пишучи про причини нашого нещастя — про нашу другу Полтаву, яку, у великій мірі, ми спричинили самі, ми думаємо, що в наших особистих споминах та свідченнях можуть бути неточності, а може і помилки, бо ж помилятися — це людська справа. Ми були б тільки раді, коли б такі помилки чи несправедливі або безпідставні припущення були покликаними людьми спростовані, бо нам іде тільки про правду та про добро нашого народу й нашої нещасної Батьківщини.

Ми старались бути об'єктивними, хоч це й не легка річ, бо ж пишемо про людей, яких подекуди й особисто знали і також про речі та події, де, часом, приходилось бути коли не їх учасником, то свідком, або чути про них незабаром по тому, як ті речі чи події мали місце.

З тяжким серцем пишемо про діла особистих наших приятелів. Та *amicus mihi Plato, amicus Socrates, sed magis amicus mihi Veritas*. Все ж може і наша об'єктивність не є такою, якою вона мала би бути в цих наших найкращих замірах. Тому, щоб зменшити значення цих евентуальних і хоч би дрібних дефектів нашої праці, ми старались надолжити їх свідченням та споминами визначних людей тої доби, а особливо визначних діячів У. Н. Р., що, більш як хто інший, знали про те, що тоді робилось під її прапором.

Та не забули ми й за те, що мабуть ніщо не є так зрадливе, як людська пам'ять, тому ми не обмежились кількома свідченнями, бо й у них могло бути щось перекручене, недосказане, перебільшене або й зовсім не відповідаюче правді. Тому то й подаємо їх так багато, як тільки могли дозволити рямці нашої скромної праці, хоч і мали до послуг матеріялу багато разів більше за те, що було використане для неї.

Писав колись Микола Міхновський, батько державницького націоналізму, що перший, разом з бл. п. д-ром Лонгином Цегельським, кинув гасло самостійности для України — що ми вже зрозуміли, чому в нас були Берестечка і Полтави. Ще перед першою світовою війною, на гасмних викладах для студентської молоді в Харкові, він говорив, що майбутнє України у відродженні Козацтва та сильно-здисциплінованої Гетьманської Держави, де не було б місця до бунтарських виявів нашої анархістичної стихії. За це тоді його соціялістичні противники чомусь обзивали „голодранським гетьманом“. Та нам думается, що Міхновський помилився. Як показує минуле ми не зрозуміли чому в нас були Берестечка і Полтави, бо коли б зрозуміли, то не руйнували відроджену Гетьманщину, не приводили б країни до другої Полтави.

На жаль, наша псевдодемократія та наші соціялісти не тільки ще не зрозуміли, чому у нас були ті Берестечка і Полтави, але не розуміють вони й досі що саме спричинило наші Крути, Базари і нашу другу Полтаву. Тож пригадаємо їм їхні власні діла. Передусім для їх власного спам'ятання й у науку молодому поколінню — споминами та свідченням таких більш чи менш визначних людей, як: гетьманський міністер закордонних справ, історик, проф. Дмитро Дорошенко, гетьманський посол у Відні, історик Вячеслав Липинський, патріарх наших самостійницьких й соборницьких змагань, д-р Лонгин Цегельський, історик Степан Томашівський, професор Львівського Університету та Українського Наукового Інституту в Берліні, проф. Микола Чубатий, письменник і поет Спиридон Черкасенко, проф. Василь Пачовський, член однієї з дипломатичних місій У. Н. Р., відомий поет Олександр Олесь, член дипломатичної місії У. Н. Р. у Празі, близький особистий приятель Петлюри, Василь Королів-Старий, сотник Січових Стрільців з Армії У. Н. Р., М. Матчак, сотник Армії У. Н. Р. і літописець Війська Запорізького, Борис Монкевич, сотник Федір

Крушинський, особистий осавул (адютант) Головного Отамана Петлюри, отаман Армії У. Н. Р. Юрко Тютюнник, лицар Залізного Хреста, підполковник Армії У. Н. Р. Сергій Сидоренко-Сапарай, генеральний інспектор Армії У. Н. Р. полковник Володимир Кедровський, він же посол У. Н. Р. до одної з прибалтійських держав, генерального штабу генерал-хорунжий Армії У. Н. Р. Микола Капустянський, генерал-полковник Армії У. Н. Р. Віктор Зелінський, військовий міністер У. Н. Р. генерал Володимир Сальський, генеральний суддя У. Н. Р. проф. Сергій Шелухин, член Директорії УНР Афонасій Андрієвський та інші менше відомі діячі, головню з часів У. Н. Р.

Ми намагались абстрагувати з особистих почувань, а зокрема з нашої особистої приязні до деяких живих чи тих, що вже відійшли у вічність, визначних уенерівських лідерів та діячів. Ми кермувались, як вже згадували, лише одним, а саме — добром Українського Народу в цілому, а не добром окремої його партії, кляси чи групи, та найгарячішим бажанням для нього не хвиливого, лише довготривалого і якнайбільш щасливого державного життя.

Які герої, така й держава. Який фундамент, така й будівля. Які основи і який матеріял кладемо у підвалини майбутньої держави, така буде й державна будівля. Нема сумніву, що всі чесні українські патріоти оглядаються за фундаментом з доброго найміцнішого матеріялу, хоч і не всі ще його знайшли. Але ми віримо, що здоровий інстинкт нашого народу підкаже йому, що його майбутнє не в Українській Народній Республіці, що вже раз на практиці обернулась в Українську Народну Руїну, не в збудованім на насильстві блискучим метеором пролітаючим диктаторським Вождівстві, лише в трудовій, демократично-репрезентативній Гетьмансько-Козацькій Державі.

Наше майбутнє не в традиціях Отаманщини чи Руїни, не у згаданім вище Вождівстві, що вже тепер само

себе нищить, навіть не дійшовши ще до Рідної Землі, — там вождівські отамани вирізуватимуть себе взаємно, ще з більшим завзяттям, ніж то робили отамани уенерівські! Зрештою, всім відомо чим кінчається вождівство, бо ж слушно казав Жак Бенвіль, відомий французький історик та член французької Академії Наук, що відкрив нам Наполеона, коли писав: „La mort d'un dictateur termine tout. Celle d'un roi rien.”*) Мабуть треба було пожити під французькою республікою більш півсотні літ, щоб говорити знову за короля.

Також наше майбутнє не в традиціях лівобережних чи правобережних Гетьманів, що бились між собою та підкупались Москвою чи Польщею, лише в кращих традиціях Київської Великодержави Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Галицько-Волинської Держави короля Данила і Козацької Монархії „самодержця руського“ — Гетьмана Богдана Хмельницького, розуміється пристосованих до модерних часів.

За цими традиціями, рідними нашому народові, ішов саме і творець відродженої Гетьмансько-Козацької Держави, Гетьман Павло. Він орієнтувався не на Карла Маркса, на яким виховались Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Ісаак Мазепа і теперішній президент т. зв. „законного уряду“ У. Н. Р. — Андрій Лівіцький; не на програмі партії московських соціалістів-революціонерів, що породила Микиту Шаповала, Нечипора Григорієва й інших наших соціалістів, — лише на рідних традиціях Козацької Держави Великого Богдана.

Згадуючи за У. Н. Р. та знищену рідну Гетьманщину — питому нам традиційну українську державність — мимоволі приходить на думку польська приповідка, яку ми перефразовуємо такими словами: „Чуже

---

*) Jacques Bainville “Napoleon” Tome I Americ-Edit (ст. 260).

малпували, своє нехтували — самі не знали, що посідали“.

Нераз, ще на Україні, доводилось чути як статечні люди, обзивали уенерівських стовпів фальшивими амбітниками, що ведуть Україну до руїни, давали їм епітети останніх дурнів тощо. Не беремося це узагальнювати, але в них не без правди, бо як кажуть „дурнота ходить в парі з фальшивою амбіцією“.

Звалюючи Гетьманщину, соціалісти з У. Н. Р. не створили фактично навіть найпоганішої Республіки, в ім'я якої розпочали свій злочинний бунт, а за пару місяців тікали під захист добре зорганізованої маленької Галицької Держави, що вмістилась би в одній нашій губернії та на яку наші соціалісти кидали камінням, бо вона, бач, не спішилась з будівництвом соціалізму. А, приїхавши до Галичини, замість заховуватись якби то належало гостям, що їх життя і спокій забезпечувала героїська Галицька Армія, вони розкидали народним грошем, піячили, бенкетували й бешкетували та зокрема почали тут підривати щойно повсталу державну структуру. Особливо цим вславився міністер хліборобських справ Микита Шаповал, якого кінець-кінцем Галицький Уряд мусів викинути до Чехії.

Майбутня воля і щастя нашого народу — не в ідеології соціалістичного безбожництва, не в традиціях взаємної боротьби партій чи соціальних клясів за захоплення верховної влади, лише в признанні авторитету Божого і Державного, лише у взаємній співпраці для скріплення, охорони та сталого підвищення авторитету надклясової і надпартійної Верховної Влади України, як також — у глибокій вірі в Бога й загальнім практикуванні християнських засад в державнім, громадським та приватнім життю.

Будучина України — не в боротьбі за кращих президентів, що при нашій себелюбній ворохобницькій вдачі все буде повертатись в модерну отаманщину й анар-

хію, лише в беззастережній вірності і жертвенній відданості та доляльності найвищому представникові Маєстату Української Нації — Гетьманові Усієї України й Козацьких Військ. Для нього, як діти для батька, однаково рівні, рідні, дорогі та близькі будуть всі українські партії чи соціальні класи, бо в нім, і лише в нім однім, вони всі однаково уперсоніфіковані та проти якого виступати — значило б виступати проти самих себе.

„При пануванні здеклясованої демократії ніхто з старовинної аристократії (нащадків козацького старшинства, О. В.) повернутись до України не смів, бо з наказу національного кумира головою наклав би. Гетьманський устрій національного кумира не знає, Гетьман не кумир; він не управляє, а царствує; правлять Україною не комісари кумира, а представники класів народу, що творять матеріальні та нематеріальні цінності; серед творців нематеріальних цінностей знайде своє місце й здеклясована демократія“^(*)).

В цьому, і лише в цьому, запорука дійсно тривалої та щасливої будуччини для України, коли ми справді хочемо мати місце під сонцем, але не у вигляді погною для чужих культур і держав, лише у вигляді власної і ні від кого незалежної Соборної Української Держави.

На закінчення хочемо сказати, що з тяжким душевним болем ми порушуємо цю минувшину нашої Батьківщини. Та яке б прикре воно не було, але воно було dokonane Українцями, отже воно є минулим України як такої, минулим усіх Українців, які за нього відповідальні — є отже минулим й автора цих рядків — а не лише минулим якоїсь партії чи групи, що фактично до нього спричинилась.

Ми ніколи не сумнівались і не сумніваємось і тепер, що між нашими соціалістами й нині ще живучими діячами

---

^{*}) Проф. А. М. Андрієвський, б. член Директорії У.Н.Р. „Що потрібно для збудування держави?“ „Український Робітник“ Торонто (24. грудня, 1948).

Центральної Ради та У. Н. Р., є й чесні, високоідейні та глибоко віддані Україні люди. А передусім ми ніколи не сумнівались в гарячій патріотизмі бл. п. Головного Отамана Симона Петлюри, особисто знайомого авторові цих рядків. Але й найбільшій особистій чесноті, найбільш високої ідейності та як і найгарячішого патріотизму ще за мало, коли йде про таку тяжку і відповідальну справу як будівництво держави, що, на жаль, і сьогодні про це забуває так багато наших людей. Любов до Батьківщини — це велика рушійна сила, але „з любови дід і бабу задушив“, як каже наша приповідка. І що з того, що Петлюра любив Україну так сильно, що аж задушив Українську Державу та через таку любов і сам передчасно загинув на чужині...

Ця відповідальність є надзвичайно великою, бо йде не тільки про добро нині живучого Українського Народу, але і про щасливу чи нещасну долю його майбутніх поколінь. Тому, коли ми пишемо ці рядки то головню для того, щоб наша нова генерація, що виросла під польською, румунською, чеською, а особливо — московською окупацією, довідалась нічим не приховану правду про наше недавнє минуле та щоб у майбутнім творенню нашої держави, ця правда була грізним попереджувальним м е м е н т о м, як не сміє бути.

Не глорифікувати живих чи мертвих, хочби і як особисто чесних та патріотичних мужів Центральної Ради та Директорії У. Н. Р. — бо то значило би плекати традиції й ідеологію, що вже два рази привела нас до руїни не тільки нашої державности, але і до фізичної руїни нашої землі і нашого народу — лише докладніше довідатись за те, що належить до найбільш сумних, трагічних, а часом то й ганебних сторінок з нашого недавнього минулого й не дозволити, щоб вони ще раз коли повторилися.

Ми воліли, щоб про це колись в спокійних часах, писали наші історики. Та коли ще й тепер, у таку ви-

рішну годину нашого буття, знаходяться такі земляки-самолюби, що відновлюють У. Н. Р., що вже перед тим привела до загибелі української державности, ще й висувають тих самих руйнників наших визвольних змагань — то про це годі мовчати! Бо ж У. Н. Р. — це була наша друга Полтава, лише страшніша своїми наслідками за першу Полтаву. Тоді пропала для нас наша верхівка, нині вже вигинули й вигибають мільйони маси нашого народу. Знати правду за У. Н. Р. — значило б не повторювати її знову. Між тим, її заснування, хоч би й на еміграції, хоч би й за піддержкою еміграційної меншости, як також існування двох взаємно ворожих націоналістичних таборів, є зловісним знаком, що ми премо до нової Полтави.

Ми вважали, що мовчати за минуле У. Н. Р. то значило б ціле майбутнє України знову пхати на ті самі блудні шляхи нашого державного відродження, якими ми вже йшли і зайшли туди, куди, дай Боже, вже більше ніколи не заходити. Коли згадати, що евентуальність повторної трагедії України, вже тепер, в особі тієї ж У. Н. Р. знову Дамоклевим мечем повиснула над нею, ми, згідно з нашим сумлінням, вважали, що ця наша острога більш ніж на часі, бо вона є нашим грізним **Memento mori!**

Остап Войнаренко

На Безбатьківщині, Року Божого 1951,
в 32-ий рік нашого перебування поза
межами Рідного Краю

„Жалься, Боже, України,
Що не в купі має сини.”

Гетьман Іван Мазепа

I.

Щойно скинуто царя... Москва, в якій під ту пору був автор цих рядків, готується до першої революційної маніфестації. Готується до неї і численна українська колонія. На розі „Воздвіженки“ та „Ніжне-Кісловськаво переулка“, в домі під числом 7, де міститься „Общество Помощі Населєнню Южних Губерній Расії Пастрадафшему Ат Вайни“ — замаскована українська організація, що допомагала вивезеним російською владою австрійським Українцям, а часом, як вдавалось, то і австрійським полоненим з українського роду — двері майже не замикаються. Всі наші соціалісти, переважно студентська молодь — на десятому небі і ходять з виглядом героїв дня. Між ними і „сам“ Винниченко. Володимир „Кирилович“, як його, звичайно, кликали — ми ще й досі не позбулись „велічання на отчеству“, що стало ознакою Москалів, в ті ж часи на нього особливо акцентувалось — був центром загальної уваги. Під його проводом йшла енергійна підготовка до участі в цій маніфестації.

На одному з засідань Маніфестаційного Комітету ухвалено нести лише один великий червоний прапор. Внесення — нести два прапори — червоний і жовто-блакитний — перепало, бо більшість соціалістів і чути не хотіла за національний прапор України. Проти нього не тільки був „сам“ Винниченко, Пісоцький, Кокошко, Полозов, Шраг (всі вони пізніше пішли до большевиків,

та тоді як Винниченко, закуштувавши їх, втік закордон, то заступник голови пізнішої УНР, Микола Шраг, пішов до них з закордону), а й багато меншої соціалістичної дрібноти.

В день самої маніфестації, частина більш по національному настроєній соціалістичній молоді, а між нею й автор цих рядків, руками студента Комерційного Інституту, — що родом був із Запорізьких Козаків, симпатичного та кремезного Михайла Кушніренка — до червоного прапору були причеплені жовто-блакитні стяжки. Нехай, мовляв, Москва бачить, що то маніфестуватимуть сини щойно воскресаючої з мертвих України. Пам'ятаємо, на ці стяжки, що привабливо ріжнились соняшно-небесними кольорами на тлі червоного прапору, ми — зовсім не по-соціалістичному! — тішились як діти: стулювали їх до купи, відтягали в один бік, то в другий, чи піднімали їх вгору, то знов спускали в низ. Тепер це може виглядало би й дивним, але тоді... За царя ж не вільно було вживати наших національних кольорів.

Отак ми товпились коло прапору, аж раптом чуємо жіночий голос:

— А це що таке? Хто повісив ці стяжки? Зараз же їх зірвати!

Оглянулись ми — в дверях стояла дружина Винниченка. Тому, що для багатьох із нас Володимир „Кирилович“ був тоді неабияким божищем, то ж і наш роспект до нього мимоволі передавався і на його дружину Розалію „Яковлевну“ Лівшиц — таке було її дівоче прізвище. Та не зважаючи на це, ніхто з нас ані не ворухнувся, щоб зірвати нашу національну емблему.

— Зніміть, кажу вам! — знову з обуренням озвалась Розалія „Яковлевна“.

І з цими словами підскочила до прапора, хопилась стяжок і, зірвавши, шпурнула ними на землю. Це було зроблено в мить ока, так, що ми ледве спам'ятались. Настала мертва тиша й серед великого напруження озвався

голос соціал-демократа, кандидата комерційних наук, нашого особистого приятеля Сашка Грудницького, що ще пару днів тому агітував між нами за „диктатуру пролетаріату“. Спокійним барітоновим голосом, відчеканюючи кожне слово, він проказав ніби сам до себе:

— Емблема України валяється на землі... Українські руки почепили її на прапор... А хто ж зірвав? Жидівські руки зірвали й кинули її під наші ноги...

Не знати, чи респект до жінки, чи велике обурення, що заціпило наші язики, але ніхто з нас нічим не зневажив дружину Винниченка. На цьому все й скінчилось. Чи був присутнім при цій сцені й Володимир „Кирилович“ — не памятаємо, але памятаємо, що він не міг того простити Грудницькому до самої його трагічної смерти. Закоштувавши „диктатури пролетаріату“, наш спільний із Винниченком приятель хопився зброї й пізніше десь у своїй рідній Золотонощичині був розстріляний більшовиками.

Не виключена річ, що в описі цього випадку не все передано в абсолютній точності, але таке, справді, мало місце. Наші національні стяжки були, справді, зірвані дружиною пізнішого члена Директорії УНР та головного змовника в справі знищення Гетьмансько-Козацької Держави — Володимира Винниченка. Про це в свій час писалося, а ще більше говорилося, що, мовляв, „Роза“ зірвала український прапор. Це не відповідає правді, бо національного прапора тоді ми взагалі не робили, були ж зірвані наші національні стяжки з червоного прапора.

І під цим червоним прапором ішов тоді по вулицях Москви, поруч свого партійного товариша Винниченка і автор цих рядків. Машеруючи, співали багато разів пісню:

„Шалійте, шалійте, скажені кати!
Годуйте шпівнів, будуйте тюрми...
За волю сто тисяч робітників стане —
Пірвем, пірвем ми кайдани!“

Памятаю, що з Винниченком ми трохи розійшлись у словах цієї пісні. Він співав: „За волю м і л і о н и р о б і т н и к і в с т а н е“, а ми, здається, були ближче до оригіналу й співали: „За волю с т о т и с я ч р о б і т н и к і в с т а н е“. Але на слідуючій фразі: „Пірвем, пірвем ми кайдани“ — ми знову були з Винниченком у повній гармонії.

Не думав, мабуть, тоді Винниченко та й нам навіть не приходило в голову, що, цілковито пориваючи в той час з нашим минулим, з нашими гетьмансько-козацькими традиціями, й стаючи на соціалістичні шляхи Карла Маркса, замість „рвати кайдани“ нашої національно-державної неволі — ми власними руками „кували“ для України нові „кайдани“, ще страшніші за ті, в яких вона була за царів-„катів“, що „годували шпionів“ та „будували тюрми“. І хоч пізніше ми розійшлись із Винниченком глибше, ніж словами цієї пісні, яку, йдучи попри себе ногов-ногу, тоді виспівували, бо й зовсім, раз і назавжди „пірвали“ з його соціал-демократичною партією — а все ж сором палить наше лице, коли згадаємо за цей момент з нашого минулого. Правда, коротка належність до цієї партії була сталим дісонансом з нашим духовним світом — це був сталий душевний конфлікт. Тому, коли вже в Києві була звернена червона партійна соціалістична картка, нам вдалось, що тоді ми справді „пірвали кайдани“, що давили нашу душу. То ж, як каже Москаль:

„Любовь била без страсти,
Разлука — без печали...“

Каже наша приповідка, що „з ким поведешся, того й наберешся“. Чи ж дивуватись навіть таким патріотичним воякам, як наші Січові Стрільці полковника Євгена Коновальця, що були однак найпевнішою та найміцнішою опорою українських соціалістів — сам член Директорії УНР. Винниченко казав, що може спати спокійніше, коли на варті біля нього стоїть січовий стрілець —

що навіть вони, коли були зворохоблені на бунт проти Гетьмана, того самого Гетьмана, який дозволив їм знову сформуватись та якому присягали на вірність, — хоч і не йшли під червоним прапором, хоч і не співали „Шалійте, шалійте, скажені кати“, але все ж понадягали під тризуб з червоної матерії кокарди і так, з тим червоним кольором — кольором взаємно пролитої української крові — парадували коло Святої Софії. Чи одягнули вони той символ нашої фактичної неволі й руїни з власної волі, чи їм було наказано Петлюрою чи ще ким — ми не знаємо. Все ж варто б було зясувати цю справу ще живучими старшинами Січових Стрільців для такої історії, якою вона справді була.

* * *

Горе тому народові, що починає своє державне життя нехтуючи минулим. Наші соціялісти з УНР, мабуть, як ніхто і ніде в світі, не тільки ним знехтували, але коли воно, проти їхньої волі, стихійно в 1917 році вибухало воскресаючим Козацтвом та завершилось воскреслим Гетьманством, то вони повернулись у шашелів, підточували те й друге, а пізніше одвертим бунтом і зовсім знищили.

Колись Ленін сказав: „Єслі нельзя малоросам прівіть нашу мораль, так за всякую цену нужно разрушить основи їх національних традицій і етім уже палавіна работи будет сделана“. І він, та його наступник Сталін, нищили їх так, як навіть не нищили татарська орда. Та все ж початок і пальма першенства належить не большевикам, а нашим рідним по крові соціялістам. Вірні своєму безбатьківству вони, як той Іван без роду-племени, руками одного з пізніших організаторів протигетьманського бунту, Микити Шаповала, ще за пару років до революції, писали в київській Українській Хаті“:

„У нас нема предків, гідних пошани . . . Ріжні хами — розбійники гетьмани, полковники, сотники, ченці, козо-

лупи, шинкарі та інші творці нікчемности, руїнники нації, запроданці й гнобителі своєї свободи — хай собі спочивають у могилах забуття. І все сміття їхнього життя, вся рухлядь їхня й зброя нам у тисячу разів менш потрібні, ніж сучасний брік-а-брак. Культуру наших предків, в об-разі київських та інших гравюр, вінеток, заставок і т. п. сміло кидаємо в піч . . .“*)

Так міг би написати московський большевик та взагалі найбільший ворог України, між тим це писав ніхто інший, як пізніший міністер хліборобських справ УНР, голова Української Партії Соціалістів-Револуціонерів та один із стовпів українства доби визвольних змагань — Микита Шаповал. Та хоч би й підсвідомий голос нашої нації, але він був сильніший за наших соціалістичних безбатченків. Вже по перших днях революції наші/солдатські національно несвідомі маси заговорили за козацтво, за Гетьмана. „Так уже на першій українській демонстрації у Києві несено більше десятків прапорів із написом „Хай живе самостійна Україна“, або „Х а й ж и в е с а м о с т і й н а У к р а ї н а з Г е т ь м а н о м н а ч о л і !“*) (Підкреслення наше. О. В.). Наша козацька традиція блискуче відроджується просто із стихійною силою. Повстають козацькі полки, що гордо носять імена наших кращих Гетьманів. Україна ставала на шлях рідного українського відродження.

Соціалісти були проти війська й проти Гетьманату, й тому кинулись агітувати проти відродження цих традицій, передусім у своїй пресі. Орган Винниченка, Петлюри, Мартоса та інших визначних членів Української Соціал-Демократичної Партії, „Робітнича Газета“, вибу-

---

*) Тодор Унава: „Sancta Simplicitas“. „Нова Доба“, Січень, стор. 8. Париж.

*) Дмитро Дорошенко: „Історія України“, I. том. — Ужгород, 1932 (ст. 56).

хає злорадною ненавистю проти воскресаючого Українського Козацтва. З одвертою злобою та глуфом над минулим.

З приводу пробудження історичної традиції вона писала: „Заміготіли в очах червоні жупани, кунтуші, запахло димом гармат, свіжою кровю, гнилим трупом. Бунчуки, булави, дипломати, пани-державці. Кріпак спішить на шляхтича перевернутись, острогами дзеленьчати, нагаєм помахувати... Не своїй армії нам соціал-демократам і всім щирим демократам треба, а знищення всяких постійних армій...“*)

Противійськова пропаганда соціалістів на початках була майже без наслідків. Козацтво, немов та снігова лавина, росло з кожним днем — український військовий рух ширився, повставали все нові й нові козацькі полки та все, як правило, з назвами тих же невинних соціалістам гетьманів. Не було ради, і соціалісти намагаються підшиватися під прихильників війська й роблять усе можливе, щоб захопити провід над ним у свої руки та не допустити до відродження гетьмансько-козацької традиції.

„Перед самим відкриттям Першого Всеукраїнського Військового Зізду... коли вже всі численні учасники були в салі, раптом на естраду вискочив „хтось у сірому“... і став несамовитим голосом плюгавити нашу минувшину, а особливо ляяти Гетьманів, що тільки, мовляв, з народу кров ссали і його в неволю продавали... Зробилось у салі так, як бува на великім селянськім празнику, хтось підпивши, скаже якусь дурницю. Але в міру, як „оратор“ говорив, починали в очах деяких солдат появлятися злі вогники. „А де вони, ети саміє, що отих гетьманів хотять?!“ — чудлося виразно в цих поглядах,

---

*) Дмитро Дорошенко: „Історія України“, I. том. — Ужгород, 1932 (стор. 351, 352).

звернення жестами оратора на нас, групу самостійників, що зібралась була в однім куті“.*)

Про цей самий зїзд проф. Дмитро Дорошенко свідчить:

„Вже перед формальним відкриттям зїзду... засипали делегатів партійними відозвами й брошурами українських ес-ерів і ес-деків, намагаючись загітувати їх на користь крайних політичних та соціяльних гасел і відвернути їх від ідей „націоналізму й шовінізму“ на користь революційного соціалізму... Петлюра й Винниченко старалися вдержати зїзд в рамках лояльності до (Російського. — О. В.) Тимчасового Правительства і не допустити зїзду до „націоналістичних“ і „мілітаристичних ухилів“... Винниченко... ганьбив українських історичних діячів, гетьманів та полковників, обвинувачував їх, що вони гнобили простий нарід і продали його свободу...“*)

Тут вживалося висловів „націоналізму“ та „націоналістичний“. Щоб не було хибного розуміння змісту цих термінів, так як їх інтерпретує тепер Організація Українських Націоналістів, вважаємо своїм обовязком сказати, що тоді під ними розумілися стремління до відродження Гетьманства та Українського Козацтва. Це була плятформа, на якій стояв сл. п. Микола Міхновський. Націоналісти з обох наших націоналістичних організацій, що вважають Міхновського за свого духовного батька, а разом з тим відкидаючи ідею Гетьманату та Козацтва — роблять його пам'яті незаслужену ним кривду. Та вертаємось до справи нищення наших традицій, нашими ж руками.

І газетні статті, і брошури, і всяка інша агітація та

---

*) Вячеслав Липинський: „Листи до Братів-Хліборобів“. „Хліборобська Україна“, Відень, 1920 (ст. 12, 13).

*) Дмитро Дорошенко: „Історія України“, I. том. — Ужгород, 1932 (ст. 352, 353, 355).

промови визначних соціалістів робили своє, та все ж серед воскресаючого Українського Козацтва ідея Гетьманства ще довго остаточно не зникала. Навіть на Третому Всеукраїнському Військовому Зізді соціалісти побоювались її виявлення, хоч уже в значній мірі й безпідставно. Бо наше військо тоді вже розкладалось... Праця не тільки українських соціалістів, але й большевиків дала вже свої наслідки. Та все ж і на цьому останньому зізді, по якому розпочався повний розклад нашої збройної сили, що доходила до двох мільйонів козаків, — вони виголошували знову протигетьманські промови. Згадаємо хоч би виступ генерального секретаря Центральної Ради Миколи Ковалевського, що пропонував об'єднуватися навколо партії соціалістів-революціонерів.

„Трудовому народу непотрібні гетьмани, яких добиваються самостійники (Микола Міхновський, д-р Іван Липа, д-р Іван Луценко та інші. — О. В.), бо гетьмани землі і волі не дадуть; йому потрібні ті, хто дасть землю і свободу, хто веде до соціалізму...“*)

І хіба треба дивуватись, що уенерівський міністер, вище згадуваний Микита Шаповал, коли прийшла справа про організацію війська, заявив найбільш і неменш таке:

„Українська людність складається переважно з селян. Селянство бореться за землю й ліси та лише за це готове наражати своє життя. Отже треба реорганізувати Українську Армію в армію охорони землі й лісів, а на чолі її поставити міністра земельних справ“.*)

Автор статті, що подає того роду заяву уенерівського військотворця та звідки ми подаємо того роду унікаму мудрости верхівки УНР, пише: „Це вже не та чи інша „орієнтація“, це вже не той чи інший проєкт, та не та чи інша тактика — це просто „тихе божевілля“...

---

*) Дмитро Дорошенко: „Історія України“, I. том. — Ужгород, 1932 (ст. 159).

*) Д. Д.: „Череда чи еліта“. „Вістник“, Львів, 1939

Все ж, во ім'я справедливости, треба сказати, що міністер хліборобства не став на чолі нашого нещасного козацтва та це мало міняло суть самої речі, бо все ж його очолили соціалістом-демократом Симоном Петлюрою, що за царя був урядовцем асекураційного товариства в Москві, писав статті по українських часописах, був редактором „Української Жизні“ в Москві, а за Гетьмана був головою Всеукраїнської Земської Управи. В часі війни 1915-1917 Земгусаром; так для посміху справжні вояки обзивали урядовців Земсько-Городського Союзу, що працював на фронтових запіллях.

„Переніши всі вільні й невільні помилки П. Скоропадського на всю гетьманську традицію, а свої власні скинувши на П. Скоропадського, покоління Головного Отамана ніколи виправдане не буде. Воно свідомо відвернулось від божого лица Української Нації, спалювало свої власні святощі та занастило основний політичний капітал Українського Народу. Кидаючи анатему на Гетьмана, воно кидало її на Україну й на себе, а не вмючи відділити особу від ідеї, кризу державної влади від традиції, бо ж Україну врятували тільки Гетьмани й Козацтво, воно скерувало нашу боротьбу на чужий ґрунт, привернувши в нас поганство з деревляними божками“.¹⁰⁾

Так пише особистий ад'ютант Петлюри, сотник Армії УНР, Федір Крушинський, що, мабуть, як ніхто інший, був близько до Головного Отамана. Тому, ці його думки набувають особливо важного та переконуючого значіння. У багатьому він, як то й годиться близькому співпрацівникові Петлюри, намагається його виправдувати, чи бо-дай зменшити його великі провини перед Україною, але ставлячи над усе долю нашої Батьківщини, він очевидно вважає своїм обов'язком писати правду про нашу УНР,

---

¹⁰⁾ Ф. Крушинський: „Головний Отаман“. Спогади ад'ютанта. „Наша Доба“, Березень, 1949. Париж (ст. 9).

хоч і ховає її в данім випадку за вислів — покоління Петлюри.

„Ми пішли не за голосом розуму й... за прикладом найкращих князів, гетьманів і героїв народу, не за голо- сом і прикладом Хмельницьких, Полуботків, Дорошен- ків, Мазеп... коли настала Велика Пора, а Воля сама прийшла до нас, ми ту Велику Пору зрадили й помар- нували, а волю продали за право зватись чужими псами, або большевиками та поспішили в Харків назустріч чу- жій і ворожій антитезі, щоб нею розторозити націю й державу, помордувати мільйони рідних братів і сестер, а вільну землю прадідів оддали ворогам на визиск і зну- щання“.

„А коли доля послала нам Гетьмана, як промінь сві- тла минувшини й голос мудрости предків, то ми не пішли йому радити й помагати, а побігли до запеклих ворогів своїх, щоб вони нас навчили, як нам погасити світло ми- нувшини, голос предків приглушити, а Гетьмана вбити. почорнивши славу свого роду...“

„Отак ми здійснили той поступ, якого нас навчили жерці чужої антитези... Віддавши свій народ у неволю, одні з нас повтікали закордон шукати нових антитез і продовжити неволю України, а другі пішли землю гризти, коли їхня собача служба вже ворогові нінащо не здалася“.¹¹⁾

Забув тільки автор згадати не за якихсь там рядових емігрантів, а за так званий „уряд“ УНР, що й закордо- ном, де факто, ставши на послугах Польщі, продовжував свою антиукраїнську працю та антидержавницьку тра- дицію з другими запеклими ворогами України — Поля- ками. Співпрацював той „уряд“ з Польщею за керми те- перішнього „президента“ Лівіцького не тільки тоді, коли польські канчуки гуляли по спинах галицьких україн-

---

¹¹⁾ Над Могилою Великого Брата. „Наша Доба“, Березень, 1949. Париж (ст. 8).

ських патріотів, а й тоді, коли на Холмщині, Поліссі, Волині та Підляшші висаджувалися в повітря православні церкви, а між ними й останні матеріальні свідки нашої королівсько-княжої доби та цінні пам'ятники нашої старої культури.

* * *

Кажуть, що за кущами не видно лісу та, щоб побачити його, треба від нього відійти. І лише тоді ліс починає рости і вшир і ввиш, а кущі стають маленькими і скоро й зовсім зникають з людського зору.

Таке порівняння спадає на думку, коли згадаєш за недавню Гетьманщину. Чим далі від неї відходиш, тим дрібнішими видаються „кущі“ нашого упередження до помилок Гетьманського Уряду, за якими ми тоді не здібні були бачити „лісу“ — цебто самої суті широко закрое-ного, дійсно державницького відродження України.

Треба було аж довгих років, щоб навіть найбільші противники Гетьманщини почали відкривати в ній великі цінності. Більше того, коли дехто ще з живучих членів Директорії УНР, що знищила Гетьманщину, як от проф. Афонасій Андрієвський, вважають відбудову спадкоємної Гетьманщини за єдиний рятунок Українського Народу та його тривалого державного існування.

І яким світлим контрастом видається тепер доба Гетьманщини навіть з усіма її хибами й помилками. Що б ми дали та чим би не пожертвували, щоб бути тепер на Україні навіть при таких становищі її, в яким вона була хоч би й перед тим трагічним бунтом, коли при нашій скромній участі відкривались сотні українських гімназій, українські університети та всякі інші українські нижчі, середні та високі школи. Та чи й допустили б ми до нього!

В той день, коли Петлюра посунув з Білої Церкви „скидати“ Гетьмана, в Києві одкривається Українська Акад. Наук; уже були готові кадри старшини підстаршин

для регулярної Української Козацької Армії, а за кілька лише днів мав початись набір рекрутів новій Україні; було вже окремим універсалом відроджене станове козацтво, Україна поділена на Козацькі Коші й уже заіснували її Козачі Ради, вже попризначувані були кошові отамани — цвіт нашого старшинства, а зокрема генералітету...

Україна знову ставала козачою державою, а з її відродженням зробилась притягаючим магнетом для інших козачих країн. Україна ставала на шлях Української Козацької Великодержави, якої кордони могли сягнути через Кубань до Тереку, а через Дон — за Волгу — до Уралу...

Про справу покозачення України подаємо тут дуже цінні думки заслуженого ветерана нашого самостійницького відродження, що разом із сл. п. Миколою Міхновським кинув гасло Самостійної України, достойного бл. п. д-ра Лонгіна Цегельського, що знав особисто Гетьмана та особисто чув із його уст про його великодержавницькі заміри.

„З Гетьманом Скоропадським — писав д-р Цегельський — я мав у характері делегата Української Парламентарної Репрезентації у Відні — в часі від травня до вересня 1918 р. — чимало довших та довірочних розмов. В часі тих розмов порушувано багато важних проблем; між іншими і справу відновлення українського козацтва як окремого стану. Як людина вихована в австрійських відносинах, я не розумів справи і висловив бл. п. Гетьману свої сумніви щодо доцільности цієї віднови. Я навіть назвав це „анакронізмом“ і „романтикою“. Та Гетьман Павло вияснив мені, в чім діло — і я зрозумів його глибоко-розумний плян сперти нову українську державу на численній, середньо-земельній, хоробрій верстві з сильними історичними традиціями.

„Гетьман вияснив мені, що дрібне селянство цих традицій — крім мови й пісні — не має; міста чужі, зро-

сійчені; вони легко улягають соціальної пропаганді більшовиків. А козацький стан зберіг живу історичну традицію колишньої Гетьманщини і посідає здорову господарську систему.

Такий елемент не підляже розкладовій більшовицькій пропаганді. Зложена з нього національна міліція (козаччина) буде найпевнішою опорою держави. Коли до того дрібне селянство заспокоїться земельною реформою — Україна опереться на рільничім стані, а зденаціоналізовані міста покоряться.

„Позатим Гетьман вказував мені на спроможність через козаччину втягти в орбіту Української Держави козацькі землі: Кубанщину, Донщину і другі козацькі війська. Що це не була пуста мрія, ствердили мені кубанські отамани Рябовіл і Макаренко, яких я стрінув у Києві на чолі делегації від Кубанської Ради до Гетьмана. Вони переговорювали з Гетьманом про прилучення Кубанщини до України. За це й заплатив Рябовіл життям. Його вбили Денікінці.

„Про ці пляни щодо віднови української козаччини розмовляв я тоді й з проф. Дмитром Дорошенком, міністром закордонних справ при Гетьмані. Він potwierдив те, що говорив Гетьман.

„З перспективи трьох (неповна) десятків літ, треба сказати: це був великий, глибоко передуманий плян державного мужа високої міри. Але „свої свого не познаша“ — і, божевільні, повалили його. Сьогодні караються за те“.¹²⁾

Як ставились соціалісти до стихійного відродження Українського Козацтва, вже писалось, а як вони зустріли обдумане рішення Гетьмана Павла — показачити Україну, скажемо віршем одного соціалістичного поета:

---

¹²⁾ Редакційний додаток д-ра Лонгіна Цегельського до статті Остапа Войнаренка „Змарновані Можливості“ друкованої в „Америці“. Філадельфія (10. червня, 1947).

„Вас тішать жупани й кунтуші?
Вас тішить брязкіт бунчуків...
О, полохливі, гідкі душі
Раби, незрівняних рабів!“¹³⁾

Так, восени, 1918 року, писав співробітник сумно-відомого міністра УНР Микити Шаповала, що плянував військо повернути в сторожеву охорону землі та лісів, а на чолі її поставити міністра хліборобських справ — соціяліст Микита Мандрика. Писав саме тоді, коли робились заходи для відродження станового козацтва, коли вироблялась змодернізована — згідно з вимогами нової військової техніки — козацька уніформа, оті, такі ненависні для соціялістів „жупани й кунтуші“. Коли кожний Українець, якого душу вони ще не встигли запаморочити одурманюючим чадом з науки бородатого Маркса та його „Капіталу“ — щиро тішився відродженням нашої рідної, традиційної збройної сили, що тепер мала вже ставати не до послуг Москві чи Польщі, з якою вони приходили до зросту своїх держав і слави — а Україні та її законному Гетьманові.

Розуміється, що чудовий козацький одяг не міг не захоплювати людей, чи „тішити“, як про це пише соціялістичний поет. Не будемо соромитися признатись, що й автор цих рядків, позбувшись уже раніше соціялістичного чаду, коли побачив свого рідного брата, що вже був у тім козацькім старшинськім жупані — він належав до вже готових старшинських козачих кадрів Київського Козацького Коша — то не міг намілуватися красою його оригінального, щиро козацького стилю.

Відчули ми тоді не тільки серцем, але і розумом збагнули, що Україна за Гетьманщини справді воскресла в усій своїй красі й силі. Ні в братові, що перед тим спричинювався до організації Синьої Дивізії, а пізніше з бо-

---

¹³⁾ М. І. Мандрика: „Мій Сад“. Поезії. Том другий. Вінніпег, 1941 (Ст. 49).

ями пройшов пів України, ні в інших воскресаючих із мертвих козаках, що вже були в козацькому одязі, як також у тих, що ними „тішились“ та і в самих нас — ми не бачили нічого „полохливого“, „гідкого“ чи „рабського“, якби то виходило з того віршу Мандрики.

Та сказати, що за Гетьмана не було „полохливих“, „гідких“ та „рабських“ душ, було б найбільшою в світі несправедливістю. Бо, у великій мірі, це якраз того роду таким душам треба завдячувати загибель Української Гетьмансько-Козацької Держави. Можна тільки пожалувати, що ті „полохливі“, „гідкі“ чи „рабські“ душі, зваливши Гетьмана, не лишилися на Україні, а тікали з неї хто-куди.

Також, мабуть, треба закинути й самому Гетьманові, що він покладав надії на співпрацю з людьми, які мали такі душі. Коли б за них узявся гостріше, то може інакше пішли б були справи. Взяти хоч би й того ж есерівського діяча, тепер — д-ра Мандрику. За Гетьмана він писав собі спокійненько вірші про душі „полохливих“, „підлих“, „гідких“, „незрівняних рабів“, й безкарно висміював Гетьманське Козацтво з його „жупанами“, „кунтушами“ та „бунчуками“. Та от звалили Гетьманщину, замінивши її Українською Народною Республікою, й довелось тікати з України не тільки цій „Республіці“, але й самому Мандриці. Отак не стало на Україні Гетьмана, не стало на Україні й соціалістичних Мандрик.

А щодо Мандрики — в поєдинчому числі — талановитого публіциста й доброї, симпатичної людини — то й він не засидівся на Україні, а як і майже всі соціалісти, що лишилися вірні УНР — дав ногам роботу. Кидав він собою широким світом від Туреччини до Японії, від Японії до Болгарії, від Болгарії до Чехії, а від Чехії до Канади, де й, нарешті, осівся. Та й тут коли-не-коли кине болотом у Гетьманщину та в самого Гетьмана. Не знати тільки за що саме. Чи за те, що Гетьман дозволяв йому писати того роду вірші та проти себе агітувати, чи

за те, що Гетьман дав себе перемогти Петлюрі й тим примусив Мандрику покинути може й на завжди свій Рідний Край.

Що Гетьман не помилявся, коли змагав до покозачення України, стверджує той факт, що й тепер помітний рух серед бодай деяких козацьких кол, що мріють про зєднання всіх козацьких країн в одну державу. Тут не час і не місце розводитись, у яку велику потугу повернулася б ця Українська Козацька Держава, коли б до того обєднання справді прийшло. Коли про це згадуємо, то тільки в звязку з мудрим кроком сл. п. Гетьмана Павла та як його дороговказ-заповіт майбутнім творцям Української Держави.

З відозви до Козаків, що перебувають в Америці, вміщеної в часописі, друкованому московською мовою, „Казачьє Єдінство“, який виходить у Парижі (ч. 6, 1949), подаємо тут у перекладі уривок з тієї відозви, вміщеної в „Українським Робітнику“:

„Свій козачий шлях ми не потягнемо до Москви, а зєднаємось на козачих землях і своє центральне гніздо й управу теж будемо будувати на козачих землях і де воно буде — на Дніпрі, на Дону чи Кубані — це справа наша козака. Подвійних імен не хочемо мати, а тільки одно — щоб було усім ясно...

„Козаки! Все, що ми пишемо, не придумано десь по кабінєтах, і ми не маємо часу на вигадки, тому подумайте про звзавтрішній день. Ми привезли свої мрії від тих міст, де чистий Дніпро несе тихо свої води, де тихий Дон — окраса полей, де Кубань, як молода козачка, що вирядила свого чоловіка до війська, по вечорам, сидючи коло вікна, тужить, де буйний Терек не заспокоїться до того часу, доки не буде вичищена та мерзота, що на його землях завелась, та не здійсниться те, про що ми мріяли з 1920 до 1945 року.“¹⁴⁾

---

¹⁴⁾ „До Заокеанських Козаків в Америці“. „Український Робітник“. Торонто. (6. травня 1949).

„Колись — пише член Директорії УНР, проф. Афонасій Андрієвський, — „наші люди ще у 1920 році, перебуваючи на еміграції, звернулись до колишнього начальника штабу німецьких військ генерала Людendorфа, що як приватна особа перебував тоді коло Мюнхену, за порадою, й подали йому проєкт організації козацтва в Україні. Згідно з цим проєктом організація козацтва мала охопити всю Україну, з села починаючи й столицею кінчаючи. Людendorф уважно розглянув проєкт і сказав: „Якщо вам пощастить перевести його в життя, то не вам, а ви будете диктувати умови миру“. На прощання сказав: „Пам'ятайте одне: держава будується кровю і залізом“.¹⁵⁾

Козацтво — це наша стихія. Її використовувала і Москва і Польща і Туреччина і Шведи і навіть Французи. Найвища пора використати її в наших інтересах, відроджуючи її в природнім Гетьманському Козацтві, бо Козацтво і Гетьман то речі нерозлучні.

Справа поновного покаяння України — це справа нашої дійсної могутності й величі та нашого світлого майбутнього. Ніщо нас так не здисциплінує, як саме козацтво. З півночі й заходу ми завжди матимемо сусідів, що чигатимуть на нашу слабкість, щоб урвати собі шматок нашого живого тіла, або й зовсім розірвати його, як вже рвали його Андрусовом, Варшавою та Ригою. Як і недавнє минуле показало, відроджена козацька традиція, це була реальна сила. Не вина козацтва, що тої сили не хотіли й не розуміли наші соціалістичні безбатченки. Козацтво — це, як вище писалося, дороговказ і на майбутнє.

„Коли Русин, Гуцул, Бойко, Галичанин, Буковинець, мешканець правого й лівого берега і навіть Кубанець, на питання: хто ти та якої служби? — буде відповідати:

---

¹⁵⁾ Проф. А. М. Андрієвський: „Легенда Про Смерть Олега“. „Український Робітник“. Торонто (29. жовтня, 1948).

я козак, служби Ясновельможного Пана Гетьмана. От-тоді ми будемо непереможні!⁽¹⁶⁾

* * *

Якби ми не ставились до найбільших ворогів України й цілого людства — большевиків, але мусимо признати, що вони розуміють велике значіння традицій Московщини і тому використовують їх для своїх цілей. Вони не завагались використати для своєї пропаганди навіть постаті московських царів: Івана Кривавого та Петра Великого Ката. Вони, коли треба було воювати з Українським Козацтвом, творять власне Червоне Козацтво, один з полків якого носив навіть імення славного полковника Богуна. Коли ще українська інтелігенція не була остаточно фізично або духовно знищена, вони, боючись Києва, де з кожної церкви та з кожної вулиці віс духом княжих та гетьмансько-козацьких традицій — церкви ті нищать, а саму столицю Української Радянської Республіки переводять у сильно змосковщений та не дорівнюючий своїм минулим Харків. Тепер „очищена“ від пам'ятників нашого минулого, крім одинокої Св. Софії, вона знов у Києві.

Вони Переяслав, де була підписана умова з Гетьманом Богданом — переіменують на Переяслав-Хмельницький. Вони для підняття бойового духа большевицької армії творять „ордени“ імени славних російських переможців, царських генералів Суворова та Кутузова, що вкрили Росію ореолом слави. Нарешті, щоб заохотити запаморочених ними новітніх большевицьких „жахлів“ складати свої голови за „атечество“, вони створюють „орден“ Гетьмана Богдана Хмельницького...

А що ж ми? Де наші відзначення? Чи створили ми відзнаку імени князя Святослава, перед перемогами якого

---

¹⁶⁾ А. М. Андрієвський: „Прецеденти Національної Ради“, „Український Робітник“, Торонто (24. вересня, 1948).

тремтіла горда Візантія, або імени Гетьмана Сагайдачного, що розбив Москву і з Запорізьким Лицарством стояв постоем у самому Кремлі? Чи може ми, воюючи з Москвою, та щоб підняти духа нашого козацтва, створили відзнаку імени Гетьмана Івана Виговського, що під Конотопом розгромив московську армію, полонивши навіть її верховного воєводу, або вшанували відзначенням великий військовий геній Гетьмана Хмельницького, слава якого лунала по цілому світі й якого — о, сороме наш великий! — звеличують большевики? Марні питання... Наші соціялістичні безбатченки з-під стягу УНР на минулі перемоги наших князів та гетьманів начхали! Начхали вони й на свіжі в пам'яті блискучі перемоги новітнього кошового Війська Запорізького, героя з героїв, преславної пам'яті полковника Петра Болбочана, з якого замість зробити провідника нашого козацтва — ганебно його замордували... Та проживши на еміграції майже 15 літ і як усе починаючи все від себе, вони й у цій справі лишилися вірними собі й зробили „орден“... імени Симона Петлюри. Цим „орденом“ нашої руїни та символом врятування Польщі перед большевицькою навалою вони тепер нагороджують учасників нашої збройної боротьби, яких Петлюра вів від поразки до поразки й завів у польські табори на холод, голод та смерть. Так знехтувавши рідними традиціями, оплювавши наше минуле, українські соціялісти спричинили тим лише розбрат серед нашого народу. Замість змагати до єдності всіх шарів нашої людности, вони копали між ними прірву й своїм безглуздим бунтом проти Гетьмана пхнули в ту прірву Україну й сами в неї попадали.

Трагедія! Дуже велика трагедія! Та вона набирає свого особливо жакливого змісту, коли глибше в неї вдуматись. Це ж ми самі, власними руками, зруйнували власну Українську Державу, і власними ж руками — пролитою кров'ю геройських козаків — урятували в 1920 році чужу, польську державу...

Трагічне знищення Гетьманщини увіковічнив проф.
Василь Пачовський, відомий поет, такими словами:

„Гетьман підняв Українську Державу
З підвалу на достойний педестал,
Розніс по світу нашу волю й славу:
Тризуб, як Володимирів скрижаль
Тисячеліття, осіяв булаву —
В Воротах Золотих заблиснув граля.
Зблизився до Воріт Марко Проклятий,
Вів Юра, вожда Січових Стрільців —
„Ось“ — каже — „блиснув чудом гетьман клятий“.
Михайлик, сторож граля, заgrimів:
„Замість клясти, ви станьте будувати —
То стане храм трудом усіх умів!“

Марко глумився з божого добра:
„Коли така не буде Україна
Як хочу я, ніякої не тра!
Хай вкриє гуляйпóлем нас руїна
Аж нова Січ повстане із Дніпра.
Михайлик шестикрильми крив Ворота,
А з них сіяли очі всіх століть —
Лице Юр-Тура вкрила соромота...
Марко пер бунтом в прірву лихоліть...“

А другий поет — з-над Дніпра, Спиридон Черка-
сенко — що на Україні був проти Гетьмана, ніби про-
довжуючи думки сина Галицької Землі — Пачовського,
й немов би розпеченим залізом, поклав і свою печатку
над цим нашим трагічним минулим з таким гірким, але
заслуженим докором:

„Ви за химеру бунт зняли,
Ви занехали путь єдину.
І що ж натомість здобули? —
Неволю, голод і руїну...“

II.

Нині, в час може останньої для нас нагоди, — бути чи не бути Українській Державі, ми також взаємно розсварені та, з-груба сказавши, розділені на три групи так само, як то було в 1709 році, перед нашою трагедією під Полтавою, що припечатала долю України більш як на двісті років. Тоді ми мали консервативний табір на чолі з Гетьманом Мазепою, войовничий, гарячий, а часом і гарячкуватий, табір Запоріжців, на чолі з їхнім кошовим Костем Гордієнком, та табір козацької черні, який, з-груба сказавши, очолював фастівський полковник — Семен Палій. Всі ці три табори, об'єднані під одним проводом, як то було за Гетьмана Богдана, були тією силою, що привернула Україні — у формі Гетьмансько-Козацької Монархії — її велич і славу з часів Великих Київських Князів. Роз'єднані, або неповні об'єднані, як то було тоді, коли Палій ворохобив та бунтував козаці моси проти Гетьмана Мазепи — ми самі, у великій мірі, були причиною нашої поразки під Полтавою, коли „през незгоду всі пропали — сами себе звоювали!“ То була наша перша Полтава.

Чи не те саме повторилось за Гетьмана Павла? І тоді, як і за Гетьмана Мазепи, ми були розділені й, у найбільш критичну хвилину, не змогли знайти спільної мови для створення з Української Нації моноліту, об який на піну розбилися б хвилі московської червоної навали. І тоді був на Україні гетьмансько-консервативний табір, що його очолював Гетьман Павло з його хліборобсько-козацькою клясою; і тоді були Запоріжці з їхнім легендарним кошовим, полковником Петром Болбочаном — новітнім Костем Гордієнком; була також тоді й „козацька чернь“ та її новітні Палії — Винниченко, Петлюра та Шаповал, що репрезентували її хоч і не під цим історичним іменем, лише під модерною назвою — пролетаріату та біднішого селянства, яке вони бунтували проти Гетьмана і, спровокувавши полковника Коновальця та його Січових

Стрільців на відкритий бунт, — завалили Українську Державу.

Великий Богдан, відроджуючи у формі Гетьмансько-Козацької Держави стару Київську Монархію, розумів, що без об'єднання цих трьох таборів він не діпне своєї мети, тому запрягає до свого державного воза не тільки українську, у великій мірі вже спольщену, шляхту, не тільки не дуже покірне Військо Запорізьке, але й упо-сліджену, державно-несвідому, козацьку чернь, що вічно перед тим бунтувалася, але вірно служила ворогові, що перша йшла на заклики до повстання й перша ж розбігалась, — як розбіглась вона й за Петлюри, залишивши його — або сама ж видавала своїх повстанських ватажків у руки Поляків чи Москалів та коли в наші часи, того ж Петлюру, руками Волоха, під Любаром, замалим не потягла до большевиків. Чи не про це хіба писала наша мудра Леся Українка:

„Народ наш мов дитя сліпее з роду

Ніколи світа, сонця не видав.

А за ворогом іде в огонь і в воду —

Катам своїх провідників віддав“.

Як критично не ставилися б ми до недавньої Гетьмансько-Козацької Монархії та її творця Гетьмана Павла, але одного ми не зможемо заперечити, що лише він був одиноким державним мужем з нашої доби, що розумів величезне значіння об'єднання всіх цих трьох таборів для якнайтіснішої співпраці. Приступаючи до відродження Української Держави і взоруючись на Гетьманові Хмельницькому, Гетьман Скоропадський спирається не тільки на українську, у великій мірі вже змосковщену, але з економічно-господарського боку сильну, шляхту; не тільки на близький йому хліборобсько-козацький стан; на свідому з національного й бідну з економічного боку українську соціалістичну інтелігенцію, яку Гетьман лише по своїх міністерствах; не тільки намагається опану-

вати відроджене Запорізьке Військо, серед якого, як ви-
няток, не бракувало типів з прикметами гайдамацько-
бунтарської черні (отаман Волох і, почасти, полковник
Петрів, що хоч і не підходили під цю характеристику,
але й не без її рис, які виявились хоч би в тому, що цей
соціаліст-революціонер снував пляни протигетьманського
бунту ще до одвертого бунту Січових Стрільців, хоч по-
затим був одним з найхоробріших і найбільш із військо-
вого боку освічених Запорожців), але шукає опертя
і співпраці з представниками новітньої „козацької черні“,
з нашими новітніми Паліями — й, на жаль, пізнішими
підпалювачами Української Держави — українськими
соціалістичними провідниками. Гетьман закликає їх до
свого Кабінету Міністрів, розуміючи, що без них не може
бути співпраці усього Українського Народу, яка особ-
ливо потрібна була в ті бурхливі часи. Замість цього,
вони в особі Володимира Винниченка та Василя Мазу-
ренка кинулись шукати співпраці та помочі проти Геть-
мана в червоних Москалів. І та поміч большевиків прий-
шла скорше, як вони самі сподівались.

Вже за пару днів до повстання проти Гетьмана, Рада
Народних Комісарів ухвалює за десять днів почати на-
ступ на Україну „на піддержку робітників і селян Укра-
їни, що повстали проти Гетьмана“. Дня 17. листопада
утворена Революційна Рада на чолі із Сталіном, Пятако-
вом, Затонським і Антоновом... Дня 5-го грудня вже
зовсім сформувалась ця група (що де факто мала стати
на допомогу Директорії УНР. — О. В.)... Антонов ба-
жає приспішити наступ на Україну доки там триває бо-
ротьба і він просить допомоги в Леніна листом до нього.
„Поможіть Володимире Ілїчу. Нас кличуть з України.
Робітники ухвалюють привітання большевикам. У таких
умовах я рішив іти вперед. Зараз можна голими та сприт-

ними руками взяти те, що потім доведеться брати лобом“.¹⁷⁾

Замість статі Гетьманові до помочі, наші соціалістичні представники здеморалізованої революцією „козацької черні“, відповіли сіянням неспокою, страйками, селянськими льокальними повстаннями, а закінчили, як згадувалось вище — відкритим бунтом вірних ним Січових Стрільців. Наслідки: Гетьмансько-Козацька Держава впала, а з нею впала українська державність узагалі. Бо те, що прийшло по бунті соціалістичних оборонців „бідного народу“, було продовженням того бунту та класичним виявом бунтарської психіки взагалі.

„Про Скоропадського — пише член Директорії УНР Андрієвський — наша демократія казала, що він прийшов не державу будувати, а старий режим обновляти, тому не можемо його прийняти. Неправду казала, тисячу разів неправду. Не тому Скоропадського не прийняла, що не вірила в його намір державу українську будувати, а тому, що інстинктом відчула, що при гетьманському режимі її посадять на своє, їй приналежне, місце та не дозволять жити в колотнечі; відберуть від неї владу. А вона вважала, що право на владу вже завоювала своєю революційною діяльністю; та в прийдучім позбавленні влади бачила кривду, не розуміючи, що претенсія на владу була цілком неоправдана, бо демократія нездібна була ні краю оборонити, ні порядку завести; одне слово: панувати не вміла. При пануванні здеклясованої демократії ніхто із стародавньої аристократії повернутись до України не смів, бо... головою наклав би“.¹⁸⁾

За Гетьманщини була одна Україна і один її Батько, Гетьман усієї України й Козацьких Військ, Павло Ско-

---

¹⁷⁾ М. Капустянський, Генерал Штабу Генерал Хорунжий. „Похід Українських Армій“. Книга Перша. Мюнхен, 1946 (ст. 27, 28).

¹⁸⁾ Проф. А. М. Андрієвський, б. Член Директорії У.Н.Р. „Що потрібно нам для збудування держави“. „Український Робітник“. Торонто (24. грудня, 1948).

ропадський. Зваливши його, враз з'являється безліч „батьків“, а в кожного „батька“ своя територія, своя власна „Україна“, що бється з „Україною“ свого сусіднього „батька“. На Україну, ніби кара Божа, впала справжня пощесть на „батьків“, від яких найбільше терпів той же „бідний нарід“ та якого, „визволивши“ від Гетьмана, „визволяли“ тепер від хліба, пшона, квасолі та сала, бо треба було щось їсти „батькам-отаманам“ та їхнім загонам, що несамовито гасали по всій Україні.

Та придивимось до початків цієї „Батькіяди-Отаманщини“ трохи ближче.

Після залишення Києва, коли козацькі недобитки зібрались у с. Гнатівці, військовий літописець відродженого Війська Запорізького, сотник Борис Монкевич, пише таке:

„В Гнатівці скликано раду всіх командирів частин. Тут полк. Болбочан і ген. Присовський запропонували, щоб усі ці частини звести в Окремий Запорізький Загін під командою одного начальника. Деякі „отамани“ запротестували проти знищення їх окремих „загонів“, але їм заявлено, що залишать їх самих... і вони волею-неволею мусіли погодитись. Один тільки Петлюра відмовився підлягати командирові загону... Ще раніш секретар військових справ Петлюра скасував усі відзнаки й ранги в армії. Полковник же Болбочан спочатку завів відзнаки для старшин і козаків у своєму куріні, а потім намовив до цього й генерала Присовського...

„Увесь час уникаючи залежності від ген. Присовського, Петлюра зі своїм Слобідським Кошем (до сотні Гайдамаків — О. В.) держався окремо й не зумів дати йому правного розуміння справи, карності й закономірності, без котрих військо руйнує лад, а не боронить його. Зараз же по прибутті до Києва, Слобідський Кіш почав самочинні розстріли комуністів на схилах Михай-

лівського монастиря, що привело до гострого конфлікту поміж Присовським і Петлюрою“.¹⁹⁾

Так почалася історія славного Війська Запорізького і трагедія Болбочана, що скінчилась його замордуванням. Також так уже тоді, в лютому 1918 року, започаткувалась і „отаманщина“.

Про те саме читаємо в іншому місці:

„З нагоди наради біля м. Ігнатівки, Симон Петлюра вперто домагався вибору на командира Загону, але старшина відкинула його кандидатуру і як людину у військових справах нетямущу, усунула. Незадоволений тим Симон Петлюра зі своїм „Слобідським Кошем“, що числив 50-60 чоловік, не схотів підпорядкуватись генералові Присовському й до складу Запорозького Загону не прилучився. На цій нараді Болбочан завзято обстоював необхідність об'єднання всіх рештків українського війська в один загін і як людина щира й одверта, досить різко закинув Петлюрі, що він зі своїх персональних дрібних мотивів став на перешкоді тому об'єднанню, що одно могло врятувати останки української збройної сили від знищення. Власне від цієї Ігнатієвської наради й датується чисто персональне недовіря (Петлюри — О. В.) до Запорозжців та особисте вороже відношення до Болбочана, що згодом так (було — О. В.) фатальне для України на протягу цілої її визвольної боротьби...

„Цієї поразки Петлюра ніколи не міг забути Болбочанові й вся його поведінка в дальшому, прихильність до Коновальця — аби тільки це не були Запорозжці — готовість прийняти всяку, навіть найнеймовірнішу брехню й інтригу проти Запорозжців і Болбочана, нарешті його

---

¹⁹⁾ Борис Монкевич. „Спомини з 1918 року“. Львів, 1928. (ст. 9, 12, 26).

персональна зрадлива позиція в справі Болбочана в 1919 році — цілковито тим пояснюється“.²⁰⁾

Так невеличке село Ігнатівка дало початок нашій найбільш могутній збройній силі відродженого Війська Запорізького, що відкрило себе вічною славою, а разом з тим дало воно зародок нашого безсилля, що привело нас до втрати Батьківщини.

* * *

Як нищили соціалісти наше воскресаюче козацтво, про це треба би було писати велику книгу. Тут згадаємо за пару випадків, що самі за себе скажуть. Передусім згадаємо за знищення Першого Українського Корпусу (60.000 козаків), на чолі якого стояв генерал Павло Скоропадський, пізніший Гетьман Усієї України й Козацьких Військ. Не зважаючи, що об груди корпусу розбилась перша навала московського збільшевиченого фронтового війська і врятувала від розгрому наших соціалістичних творців УНР та її саму, бо вже тоді вона скінчила би свої дні — починаються заходи на його знищення. Може вони й не спішилися б із його знищенням, якби його полки мали за своїх патронів Маркса, Енгельса, а то ж поприсягували їх іменам отих осоружних Гетьманів, а до того ще один з полків був присвячений імені Гетьмана Івана Скоропадського, а на чолі самого корпусу стояв ніхто інший, як нащадок роду того ж Гетьмана — генерал Павло Скоропадський. Ну, й спи тут спокійно, коли не то вночі, а й день їм привиджувалась гетьманська булава, що ось-ось вдарить по їх соціалістичних головах...

Надходила зима. Багато козаків потребувало теплого одягу, тощо, спали в неопалених вагонах, а нічний холод особливо дошкулював по-літньому вбраному козацтву. Генерал Скоропадський слав телеграму за телеграмою до

---

²⁰⁾ Очевидець. „До історії вбивства П. Болбочана“. „За Україну“. Червень, 1939. Београд (ст. 26, 27).

Києва, особисто їздив прохати потрібних речей. І, хоч Київ був забитий складами військового одягу та збрання, все було даремне: соціалістичний уряд лишився глухий і німий до терпінь тих, що його ж перед тим врятували.

Не зважаючи на це, добре дисципліновані та патріотично настроєні козаки, хоч і дуже терпіли, але не розбігались. Аж — як пише у своїх споминах п. Левченко, старшина цього корпусу — прийшов наказ „демобілізувати п'ять старших річників і перепровадити демократичні вибори начальників“.

Як говориться в редакційнім додатку до цих споминів: „С. Петлюра, без відома Військового Міністра, видав цей наказ про демобілізацію старших річників та про демократичні вибори начальників по військових частинах. Цей наказ був датований „заднім числом“ і опублікований Петлюрою в російській газеті »Кієвская Мисль«“.

Та продовжую уривок із вицезгадуваних споминів. „Це був злочин видавати подібний наказ у той час, коли важилося — бути чи не бути Україні вільною державою. Це був злочин, доконаний у тому відповідальному моменті, коли врятувати загрожену українську державність могла тільки українська мілітарна сила! І цей злочин поповнено! Наказ — хочеш не хочеш — треба було виконати. І от, п'ять річників, а це була майже половина корпусу, що становила його силу, пішла додому...“

„Козаки молодших річників, бачучи, що їх старші побратими вже відіхали, почали хвилюватись. Користаючи з цієї нагоди, ворожі агенти пустили між молодиками підступну чутку, а власні півголовки тую чутку підхопили, що відпущені будуть, мовляв, без них... ділити землю. Ця чутка впала на пригожий ґрунт — і за тиждень від корпусу залишилась ледве третина“.²¹⁾

---

²¹⁾ С. Левченко. „Три зустрічі з Гетьманом Павлом“. Український Робітник. Торонто (26. грудня, 1947).

Вже й перед тим захитана дисципліна тепер майже не існувала. Холод, голод, своя соціалістична й чужа, ворожа, большевицька агітація робили своє. Молодші козаки й собі вимагали демобілізації, ширилось дезертирство до тієї міри, що з ним годі вже було й боротись. Вже дехто плянував грабувати військове майно. Такий був стан малої рештки корпусу, коли проти нього пішли в наступ ворожі сили. Вже в перших боях молоді, менш досвідчені козаки, а до того ще й деморалізовані большевицькою пропагандою та тими гаслами „за землю“, якими їх годували наші соціалісти — не витримали ворожого наступу і кинулись у розтіч. Щож до козацької старшини то вона була жорстоко — по-большевицькому — вимордувана. Ті ж старшини, як і рештки козаків, що врятувались, послужили кадром для дивізії, на чолі якої став полковник Никонів, перед тим начальник Першої Дивізії цього знищеного корпусу. Вони в нових умовах і обставинах далі продовжували боротись за Україну.

Скажемо тепер коротенько кілька слів за знищення Синьої Козацької Дивізії, сформованої з наших полонених у Німеччині за першої світової війни. Яка іронія чи глум над нашою військовою справою, коли згадуєш тепер, що цю дивізію знищив . . . міністер сійських справ УНР, соціаліст-революціонер Жуківський.

В часі боїв, у січні 1918 року, за Київ, коли в штабі відділу полковника Кудрявцева десь зник вартовий старшина й авторові цих рядків довелось якийсь час заступати його місце, до кімнати, де ми сиділи за столом коло телефону увійшов середнього росту чоловік у московській військовій „гімнастюрці“, а може й у френчу — не пригадую, в розхристаній салдатській ніби вицвівшій чи замащеній шинелі, не то переляканий, не то задуманий. Коли я спитав, хто це — дістав відповідь, що це військовий міністер Жуківський. Таким його більш-менш змальовує і ген. Зелінський:

„З авта висів міністер Жуківський. Людина серед-

нього росту, суто демократичного вигляду. Одягнений у стару салдатську шинелю російського зразку без погонів. Чоботи невчищені. Так міністер Жуківський приїхав (на Софійський Майдан) відбирати парад.²²) (Спньої Дивізії, що щойно вступила до Києва. — О. В.).

Та не зразу її пустили до Києва. З її приходом наш військовий уряд чогось отягався. До їх постуюдесь коло Ковля приїздили соціалістичні соглядатаї: нюхали та рознюхували, що й як. Одного дня приїхав офіційний представник Центральної Ради Місевич. Він, побачивши наше дисципліноване, по-козацькому вбране військо, захопивсь ним:

— Пане отамане, — говорив він ген. Зелінському, — така дивізія — це чудо не військо, воно своєю поставою і здисциплінованістю покличе весь наряд до зброї проти відвічного гнобителя України...

„Такими настроями й бажаннями горіли й усі старшини дивізії — пише ген. Зелінський. — Поділяв теж це й я, отаман дивізії.

„Отже прийшла черга віднестися до військового міністра Жуківського, бувшого штабскапітана російської пограничної сторожі. Вислав я до нього мого найкращого старшину-дипломата Сиротенка... Просив я військового міністра, щоб надіслав мені наказ вирушити на Київ, чого домагається все моє козацтво...

„Сиротенко вернув з Житомира (там тоді був уряд, бо Київ ще був тоді в руках большевиків. — В. О.) невеселий.

— Кажіть, були, бачили міністра, як прийняв?

— Майже мордою об стіл... Про наступ на Київ міністер нічого не відповів

„Відповідь Сиротенка зробила на мене прикре вра-

---

²²) Ген.-Полк. Віктор Зелінський. „Синьожупанники“. Берлін. (ст. 46).

ження. Я прийшов до заключення, що відношення військового міністра до Синьої Дивізії є вороже...

„Від часу повороту Сиротенка, вся дивізія нервоно очікувала вислання її на фронт до боротьби. Всі горіли бажанням до бою — до бою. А тимчасом від уряду не було жадних вісток...

„В дні 3. березня (1918 р. — О. В.)... большевики з Муравйовом втікли з Києва... Дня 4. березня вирушив я... до Києва... В той же день... представився військовому міністрові Жуківському... Прийом був цілковито сухо-офіційний...

„В початках Жуківський і Греків матеріальною диверсією намагалися розбити єдність дивізії. Військове міністерство свідомо не давало моїй дивізії ні платні, ні прохарчування... Козаки... цюпросту просили на вулиці... за папіросками, бо не мали грошей. А все ж таки козаки не бунтувалися, а тільки скаржились своїм старшинам...

„В половині квітня дістав я рапорт, що в Ковлі є організована друга дивізія й готова до вимаршу на Київ... Зайшли ми до міністра Жуківського. Представили йому стан дивізії в Ковлі та плян перенесення та розташування її в Києві...

„Жуківський вислухав моєї доповіді... і з іронією відповів питанням:

— Що ж, ви хочете корпусом командувати?

— Призначення командира корпусу залежить від вас, пане міністре... Але я хочу зміцнити залогу Києва. А також маю на меті збільшити збройні сили Української Армії...

„Жуківський... відповів, що у нас буде швейцарська система... без усяких корпусів, без армії, а тільки міліція...“²³⁾

²³⁾ Ген. Фюлк. Віктор Зелінський. „Синьожупанники“ Берлін, 1938 (ст. 39, 40, 40, 46, 51, 54, 57, 58).

Коли всякі перешкоди з утриманням Синьої Дивізії не захитали ні її дисципліни, ні її моралі, Жуківський звільняє її команданта ген. Зелінського, мовляв, „поражу пастиря і розбіжаться овці“. Але не такі були козаки й козацькі старшини. Замість розбігатись, вони далі в повнім спокої продовжують свою службу Україні та сподіваються скорого повернення свого улюбленого батька-отамана Зелінського. Тоді Жуківський 25. квітня видає наказ про негайне розформування Першої Стрілецько-Козацької Дивізії. (Така, здається, була офіційна назва Синьої Дивізії).

„Я наївно вірив, — пише в споминах ген. Зелінський, — що вся історія з моїм уступленням мала тільки особистий характер — недовіря з боку Жуківського до мене. Тимчасом показалося, що Жуківський увесь час ішов на знищення цілої дивізії. Для мене стало ясным, що Жуківський із Грековом добре розуміли успішність свого пляну, знищити військову збройну частину синьожупанників, коли я перестану бути начальником тієї дивізії. Вони добре знали, що я був би в ніякому разі не допустив до так ганебного кроку, коли б я стояв на чолі тієї дивізії. Тоді я напевно зробив би переворот. Розігнав би ту всю соціалістичну наволоч, що свідомо йшла на знищення нашої збройної сили, а вслід за тим на знищення обеззброєної Української Держави...

„В наказі Жуківського є, що обі дивізії (друга дивізія Синьожупанників була затримана в Ковлі — О. В.) розформовуються по згоді з вищим німецьким командуванням... Проста справа. Німці бачили відношення Центральної Ради й уряду до них в Україні, не зважаючи на виразні умови й зобовязання двох сторін Берестейським Миром. Німці знали про те, що в Центральній Раді виступає з промовама Жид-комуніст Рафас (Рафес — О. В.), який в гострій і нахабній формі накидався на Німців без протесту влади. Врешті вони знали, що в Києві під той час сиділа большевицька делегація під прово-

дом Раковського та ген. Ситіна, яка переводила переговори з нашими соціалістами для співпраці. Безвідповідальність наших соціалістів у своїй безглузности переходила всякі граници. Ця большевицька делегація в Києві була большевицьким троянським конем, що йшов на знищення української державности та на розрив німецько-українського союзу. Тому, коли військовий міністер Жуківський піддав Німцям думку розформувати дивізію Синьожупанників, вони дуже радо на те погодилися. Бо без сумніву воліли мати до діла з ворожою собі Центральною Радою і урядом без війська, як з військом“.²⁴⁾

Не знати, чи була коли на світі така держава і такий її військовий міністер, що піддавав би думку чужій збройній силі розформувати свою власну збройну силу, яка не була загрозою ні для держави ні для її військового міністра. Це — унікамум!!! Зрештою таких і подібних до них унікамумів повно було й по інших ділянках нашої УНР. Зрештою, вона й сама, в своїй цілості була той же — унікамум.

III.

Згадаємо тут кілька особистих переживань, що дадуть деякий образ того, що діялось за влади УНР до приходу Гетьмана. Подаємо їх з наших недрукованих споминів уривковѣ і в скондензованому вигляді. Того образу не узагальнюємо, але певні, що те, що доводилось бачити на власні очі, не було, мабуть, виїмковим явищем.

В жовтні, 1917 року, після підписання військовим генеральним секретарем Петлюрою нашого звільнення з Козачого Полку ім. Гетьмана Петра Дорошенка, ми мали, з великим жалем, лишати Київ і їхати вчителювати до одної з повітових гімназій на провінції. Та фактично того звільнення не було й потрібно, бо протикозацькою агітацією рідних соціалістів і чужих большевиків полк

---

²⁴⁾ Там же (ст. 75).

уже був розкладений до такої міри, що ми могли їхати куди душа бажала і ніхто й слова б не сказав.

Коли в Києві панував сякий-такий спокій і всього можна було ще купити — не те було на провінції. Центральна Рада, зруйнувавши старий, царський адміністративний апарат й заступивши його здебільшого жовтодзьобими соціялістами, що, як правило, не мали зеленого поняття про адміністрацію — провінція швидким кроком перла до анархії та браку найпотрібніших річей.

Коли ми приїхали на місце призначення, то перше, що нас вразило, був брак сірників, хоч недалеко, в Ново-Зибківщині, були фабрики сірників. Пригадуємо, що один сірник нераз розціплювали на два, а часом і три сірники та берегли їх як зіницю ока. Це тоді з'явилися „невгасимі лампади“. Раніше їх запалювалось перед іконами під вечір у неділю, чи під яке свято, а тепер така лампада горіла цілий день, а ввечері була нераз єдиним джерелом присліпуватого освітлення. Часто такою лампадою було звичайне горнятко з оливою, куди вставлявся гніт, зроблений із звичайної вати. З того горнятка тим дорогоцінним вогнем запалювалось і піч, і грубку, і цигарку. Хто вже не мав свічки, той у час вечері, щоб було видніше їсти, запалював патички з сухого соснового дерева, т. зв. каганці. Появились кресала та кремінці. То ж хто не мав сірника, кресав тим кресалом аж поки іскри не запалювали вату.

Нафта — це була справжня розкіш, а тому рідко в яким домі можна було бачити ясне світло лампи. Здебільшого нею ще освітлювались ріжні урядові установи. Звичайно десь по 7—8-ій годині вечора на темних вулицях — лихтарі стояли вже незапалювані — ні душі й моторошно було йти немов мертвим містом. Та за осінньої замраченої чорної пітьми — коли „хоч в око стрель“ — можна було й скалічитись.

В домі нашої господині лампа все рідше запалювалась і тоді з усіх кімнат сходилась до ідальні її родина

та пара льокаторів і при такій оказії хто читав, хто писав листи, а хто вчився. Та такі години нашого „освітленого життя“ ставали все коротшими й усе рідшими. Вже здебільшого лампа засвічувалась лише на час вечері, а соснові сухі патички все частіше з'являлись їй на зміну. А тут, як на те, коло 5-ої години вже смеркається, наступають довгі вечорі й зовсім безконечні ночі. Поки ще ми в гімназії — все гаразд, а прийшли додому, ледве зіли обід, уже сутеніло: ні писати, ні читати — хоч головою об стіну бий!

Коли одного дня Повітова Земська Управа запропонувала їхати до Києва на закупно шкільних підручників, то нашій радості не було кінця. Коли ми їхали з Києва, то нам казалось, що провінція потребує свідомих людей і що годі всім свідомим Українцям сидіти в Києві. І за голосом нашого патріотизму, ми вважали своїм обов'язком покинути прекрасну столицю України й послужити тій нехтованій провінції нашим скромним знанням. Та тепер — признаємось — ми дуже втішились цією нагодою — їхати до Києва — і хоч на короткий час вирватись із тої провінції.

На стації ми завважили невимовний бруд і сморід. Подорожні вже довше очікують на потрібні їм поїзди, бо на їх лицях втома. Хлопчиська з гамором бігають по стації, вскочили до нашої почекальні й давай пускати горобців. Бідні птахи б'ються об вікна, падають, знов намагаються летіти і знов падають під несамовитий вереск дітвори. Старші люди мовчки похитують головами, можливо згадують царя, бо ж „тоді був порядок“, як часом доводилось таке чувати, та однак ніхто й пари з уст, бо тепер же... свобода!

Пересідаючи в Бахмачі, одній із більших вузлових стацій Чернігівщини, ми й тут завважили страшний бруд. Стацію, мабуть, ніхто вже не чистив. На стації сила людей. Кожний поїзд береться приступом. Зі здивуванням бачу — люди пнуться до дверей вагонів

цілим натовпом й влазять до них вікнами. Та от — потяг на Київ.

Марно ми бігали від дверей до дверей і, стративши надію дістатись до середини „по-людському“, вхопились вікна й за прикладом інших, намагались влізти до поїзду. Та в той час потяг рушив і я повис у повітрі. Отак вишу хвилину, другу... В розпуці гукаю — допоможіть! Замість цього, чую злі голоси: „По пальцях того буржуя!“ Тут я згадав, що забув скинути білого комірця, та що моя чорна витерта студентська шинеля, яку вже перед тим носив п'ять років, недвозначно підтверджувала мій „капіталістично-буржуйський“ вигляд. А міжтим поїзд жене вже „на повний ход“. Чую, мої пальці мерзнуть, слабнуть... Я вже жалував, що виїхав до Києва й волів би бути дома в півжмурках блимаючого каганця, як висіти над прірвою власної смерті. Та, видно, мені судилось ще жити, бо знайшлась якась добра душа, що підхопила мене сильними руками й втягнула до середини.

Для об'єктивності мусимо зазначити, що страшний залізничний хаос, що панував за Центральної Ради та за УНР спричинювався не тільки з вини нашого соціалістичного уряду, але у великій мірі й садатськими масами, що сунули з усіх фронтів першої світової війни додому. Все ж влада УНР, що будувала соціалістичну Україну на невеликих гуртках та партіях та що знищивши декретами існувавші адміністративно-господарські апарати краю, повернула Україну в хаос, а тому вона, мабуть, ніде, крім Києва, і не відчувалась. Та й у самому Києві з нею не дуже рахувались, коли під самим місцем її осідку робились московські большевицькі й не-большевицькі повстання.

Ми подорожували і за Гетьмана. Який то був контраст. Статії чисті, точний, по розпису, рух поїздів. В потягах рівнож чисто. Ніхто до них вікнами не влизив і не вилазив. Міністер залізничних шляхів Бутенко подбав, щоб і назовні було видно, що ми їдемо по Україні. На

стаціях появлялись українські написи, а на вагонах гризуби з написом „Українська Держава“. Хоч на вищих залізничних посадах було багато Малоросів, або й Москалів, та, за браком наших власних свідомо-національних фахівців, щоб не руйнувати такого важного державного чинника, як транспорт — їх не викидалось, але розумно використовувалось для України.

Не є нашою метою писати тут докладні особисті спомини. Коли все ж писали вищезгадане, то для підтвердження того, що пишуть інші, подаючи образи жадливої анархії, яку розвела УНР, та з якою справитись не було під її слабкі, некомпетентні сили. Згадуючи за залізницю, ми додамо хіба, що за Гетьмана паротяги нагрівали кам'яним вугіллям, а не дровами, як то нераз бувало за влади Директорії УНР. В ті часи не рідкість, коли поїзд ставав, бо дрова скоро згоріли, а пасажирини мусіли йти до лісу роздобувати палива.

* * *

Що творилось до приходу Гетьмана, наведемо пару таких характеристичних випадків. Один із них говорить про те, як у грудні 1917 року зруйновано одну з найбільших і найкраще устаткованих цукроварень на Правобережжю, а саме — Григорівську цукроварню.

„Руйнування почалось з того, що почали розбирати цукор, якого в той час у складах було дуже багато. Брали цукор неабияк, а возами возили. Дехто з „революціонерів“ назовив стільки, що й подіти не було куди. Але коли приїхали за цукром такі самі революціонери з сусідньої волости (з Черняхівської), то наші молодці, почувавши себе господарями, рішили не дати їм того цукру. Зчинилась бійка, в якій взяли участь як з одного, так і другого боку сотні людей, озброєних рушницями, навіть кулеметами. Коли почала перемагати ворожа сторона, цебто Черняхівці, то оборонці, щоб не дати ворогу, запалили один

великий склеп із цукром, де згоріло його більше тисячі тон. Покінчивши з цукром, узялись за машини та устаткування.

„Згадуючи про ті сумні події, — пише автор тих споминів, — як сьогодні бачу ту розлютовану п'яну людську масу, що ревла так, наче її хто до нитки пограбував, а тоді збірився ще й різати.

„З криками: „Бий буржуйське добро, щоб нічого не лишилось! Хай живе революція, хай живе свобода!“ — як божевільні накинудись з молотами та ломачами на машини й почали руйнувати їх. Найбільше дісталось рафінерії. Уже всі машини й устаткування побили, нічого цілого не залишилось, крім одного великого розгонного колеса, метрів шість у діаметрі. Задумались хлопці. А що ж із цим колесом будемо робити? Велике і міцне, прокляте, легко його не розібеш, молотом не побеш, бо обвід на ньому такий товстий, що й обома руками не обнімеш! Може залишити? О, ні! Нищити, так, нищити все, хай прокляті капіталісти знають! І ось що надумались: повертали в ободі дірки, запакували туди динаміт і, висадили в повітря. Ревнуло розшматоване колесо застогнало як смертельно ранена звірюка і впало на цементову підлогу, аж уся будівля затряслася.

„Революція перемогла, а цукроварня вперше почала працювати лише в 1922 році, тоді як рафінерія і до 1940 року не працювала через 100-відсоткове знищення машин та устаткування“.

Здивований цим неймовірним, як може здатись, описом, читач із молодого покоління питає себе: чи ж, справді, могло таке бути? Де ж була українська поліція, військо та уряд, що міг толерувати того роду дикунство та вандалізм? Пізнавши, можливо, на еміграції наших соціалістів-демократів та соціалістів-беволіціонерів з „уряду“ УНР, що тоді „поглиблювали“ революцію й викликували в людині звіра, а тепер „визволяють“ Україну — він не повірить, бачучи таких „відданих Укра-

їні гарячих патріотів“, що знову хочуть „визволити“ Україну й знову під маркою все тієї ж УНР. Та відповідь на ті евентуальні питання він знайде в цій книжці.

„Отак розважаючись та попиваючи цукровочку за здоровля тих, що дали революцію, і не зчулися ми, коли Центральна Рада з Києва втекла і як большевики прийшли. Несподівані „московські гості“ трохи налякали наших селян, але це так з початку. Потім роздивились, що большевики нічого не мають проти грабунку і руйнування — навпаки, навіть похвалили за таку роботу і заповіли нам винищувати все буржуйське, що ще не було може зруйноване. Таке побажання „визволителів“ було до вподоби голоті... Тільки недовго господарювали товариші, скоро прийшли Німці й почали заводити свої німецькі порядки.

„З приходом Німців стали з'являтися поміщики і за допомогою Німців організували карні загони для стягання свого майна. В першу чергу на селі поширено було скрізь накази: „Знести майно негайно!“ Такі розпорядження пригноблює діяли на настрій до того часу веселої, розгульної вулиці. Страх перед покаранням примушував учасників грабунку... глибше ховати, або й зовсім нищити те майно, що було с'як-так поховане. Ночами не спали та ховали. Закопували в землю, вкидали в річку, в криниці, а що надавалось до палення — просто палили.

„В наше село карний загін прибув у другій половині березня 1918 р. (Тоді до Києва вже знову повернулась влада УНР. — О. В.). Командант карного загону скликав загальні збори села і на тих зборах по своїй короткій розмові наказав знести майно. На додаток попередив, що хто здасть те, що взяв, тому все буде прощено, а як в кого найдемо самі, то того буде покарано. Такими словами закінчив командант свою розмову і наказав розійтись подумати.

„З часом були обшуки дещо познаходили, але нікого не катували, так як тепер деякі люди розповідають про

ті жакливі катування. Не чути було про ті „катування“ і в сусідніх селах, межуючих волостей, хоч не можу рунитись за цілу Україну, може де було й таке.

„В квітні місяці по всіх селах нашої волости вибрали делегатів на волосний зїзд. У волости з тих делегатів вибрали представників на Всеукраїнський Хліборобський Зїзд, що мав своїм завданням рятувати Україну з хаосу й анархії. Пригадую, як повернулись делегати з Києва і на громадських зборах робили відчити про Хліборобський Зїзд, на якому вибрали Голову Держави — Гетьмана. З приводу такої великої події, в церквах по всіх селах дзвонили в дзвони, відправлялися Богослуження; селяни молилися за спокій і добробут Батьківщини, співали многія літа Гетьманові й його урядові.

„Села заспокоїлися. Після революційного похмілля наступило загальне протверезіння. Затихли бунтарі, замовкли горлохвати, припинились щоденні дикі оргії п'яних. Де поділися банди грабіжників і хуліганів, що повсякчасно тероризували хлібороба-працівника. Не стало їх. Наче їх ніколи й не було. Бандитам при гетьманській владі життя увірвалось. Все сміття, що під час революційної бурі піднялось догори — тепер упало. Село відмолоділо, неначе на світ народилось. Стало спокійне, мирне, по-старому добре та трудолюбиве.

„Але такий спокій і порядок не був довго, хоч цього прагнув український хлібороб. По селах стали з'являтися невідомі люди — носії ріжних неймовірних чуток. Хтось розкидав летючки, в яких остерігалось селянина-хлібороба перед новою небезпекою. Писалось в тих летючках, що Гетьман хоче завести кріпаччину на Україні. Згадувалось про „ярмо“, яке готує Гетьман селянам-хліборобам, говорилося там, що при Гетьмані селяни будуть рабами-кріпаками, як колись прадіди наші були, а може ще й гірше. Писалось, що селяни мусітимуть тяжко день і ніч працювати, а поміщики будуть управляти, готове збирати й за те ще й нагаями катувати; так би мовити, з живих шкіру будуть дерти та кров ссати.

„Від таких чуток села знов занепокоїлись. Неначе роздратовані бджоли в улику, загули селяни під впливом таких розголосів. Зневіра до Гетьмана стала закрадатись у просту, нехитру, селянську душу, а страх перед катуванням і рабством так вміло описаних у підпільних листочках усе більше опановував селянські голови.

„Пригадую, як одного разу ввечорі, в місяці серпні, зайшов до нас у хату якийсь невідомий чоловік . . . Почав розпитувати . . . якої кривди заподіяли селянам карні загони, чи знають селяни хто такий Гетьман, чи відомо селянам, хто при владі й до чого прямує ця влада. Не чекаючи відповіді . . . почав довго говорити, відповідаючи на свої ж запитання. З його розмови можна було зробити висновок, що селянам загрожує страшна біда від гетьманської влади, що ярмо вже готове на нас, лишається лише надіти його на нашу селянську шийку і вже б наділи, якби не добрі люди, що борються проти цього ярма . . .

„Після такої доповіді присутні . . . почали висловлювати свої думки, але всі вони зводились до одної думки, що при гетьманській владі життя на селі входить в нормальну колію і з дня-на-день кращає, а як так далі буде, то побачимо. Ріжницю між владою Ц. Ради і владою гетьманською мій дід, наскільки пригадую, приблизно так схарактеризував: Ц. Рада, не за столом згадуючи, до такого чортovinня нас довела, що нехай Бог боронить! Така влада, яка була при Центральній Раді, правдивіше — ніякої тоді влади не було, подобалась лише бандитам, грабіжникам та хуліганам. Ось тепер ми працюємо і спокійно вночі відпочиваємо, нікого не боїмось, тому що знаємо, є влада, є закон і порядок. А то було вночі з хати страшно вийти, наші революціонери, що раніше пограбували і попалили поміщицькі маєтки, пізніше взяли грабувати та палити селян. І якби лиш грабували, а тож нерідко були випадки, що й життя відбирали . . .“

Далі автор статті подає приблизний зміст „таємної відозви Гетьмана Павла до поміщиків, написаної в укра-

їнській мові“. Відозв тоді взагалі не бракувало та поширено їх не лише по селах, а й в самому Києві та які попадали і до наших рук, в часи нашої праці в одному з міністерств, де було — до речі сказавши — багато соціалістів.

„Цікава та відозва і брутальна по своєму змісту. Дослівно я не можу її тепер передати, бо ж то справа була 31 рік тому, але загальний зміст, а особливо початок тієї відозви добре памятаю. Починалась вона такими словами:

„Панове поміщики!

Звертаюсь до Вас, моїх вірних слуг і однодумців, за допомогою проти мужика, бунтаря, свавольника. Ми втратили наше майно, мужики нас пограбували, через мужиків многі з Вас стали жебраками і сьогодні не мають де прихилити голову. Закликаю Вас до спільної боротьби з цим хамством. Нумо ж спільно йти до нашої мети, а мета наша — відбудова наших маєтків, пограбованих мужиками.

„Я маю 70 тисяч десятин землі, але ні одної не дам грабіжникам. Ми сваволю цю переможемо, тільки будьте тверді і безпощадні. Не майте жалю до хамів мужиків, не робіть виїнятків між ними, всі вони хамської крові“. — А прикінці дослівно таке було: „Вірте, що нам Бог по може і німецький вояк“.

„Такими лайливими словами: „хами, мужики, грабіжники, свавільники, бунтарі“ від початку до кінця пересипалась та відозва надрукована газетним великим шрифтом, що була розміром 2-ох сторінок шкільного зошиту.

„Коли секретар зборів (що організував потайний протигетьманський повстанчий комітет — О. В.) закінчив читати ту відозву, піднявся такий лемент, що головуючий насилу угамував . . . Але фальшива відозва зробила своє діло; присутні запалились великою ненавистю до Гетьмана, кожний обіцяв якнайширше поінформувати

населення про таку „Гетьманську відозву до панів поміщиків“ і кожний давав обіцянку боротись до загину, коли настане час зриву“.²⁵⁾

І справді, боролись до загину не лише Української Гетьмансько-Козацької Держави, але й до свого власного загину, коли, поваливши Гетьмана, були розстрілювані їхніми вчорашніми союзниками — більшовиками.

* * *

Коли з волі Всеукраїнського Хліборобського Зізду, що репрезентував більшість населення України, Гетьман зробив переворот проти уряду УНР, ніде, по цілій Україні, не було розстріляно ані одного уенерівського діяча, ані однісінького січового стрільця. Про наше козацтво, яке соціялісти ненавиділи й нищили його при кожній нагоді, й говорити не приходиться. Ні Запорожці, ні Вільні Козаки не то що не дали й одного стрілу, але й пальцем не поворухнули, щоб боронити тих, які партійним, чисто диктаторським шляхом узурпували волю більшості населення України. Навіть Гайдамаки Петлюри й ті нічим не нагадали свою вірність соціялістичній УНР.

Зате яких кривавих ексцесів допустилися деякі відділи з Армії Петлюри, коли було повалено Гетьманщину! Мабуть це й зрозуміло, бо коли Головний Отаман Симон Петлюра, що, руйнуючи Гетьманщину, збирався вішати Гетьмана, то чого можна було сподіватись від сліпої, жорстокої та мстивої черні, що так охоче підперла бунт Січових Стрільців. Не дурно бувший гетьманський міністр внутрішніх справ Ігор Кістяківський, що чудом врятувався від смерті і з яким ми здибались уже на еміґрації, не міг спокійно говорити за Петлюру, хоч у час першої світової війни давав у Москві тому ж Петлюрі гроші на

---

²⁵⁾ П. К. „Як і чому селяне робили повстання проти Гетьмана“. „Український Робітник“. Торонто (25. листопада і 2. грудня 1949 р.).

видання українського часопису в московській мові „Украинская Жизнь“, якого редактором був Петлюра. Хоч Петлюра вже лежав тоді прощитий більшовицькими кулями на Монпарнаськім цвинтарі в Парижу, він обізвав його таким словом, що ми, шануючи пам'ять нещасливого отамана, що згинув за Україну, не є в моральних силах ужити тут це слово.

Між іншим, Кістяківський, як виходило би з його слів, цілком одійшов не тільки від гетьманських еміграційних кол, а від українства взагалі. Це була тоді цілковито зневірена в усіх і все людина. Доказував, що загал нашого народу не доріс до власної державности та її самостійної форми та, що з приходом Росії, він знову буде її частиною. Говорив, що листується з Гетьманом та що Гетьман вірить у самостійне державне існування нашої Батьківщини, але прихід монархічної Росії потягне наші змучені більшовизмом малосвідомі народні маси в орбіту впливів московської — присущої її психології, крайности — нової монархії. Погано обзивався про нашу свідому з національного боку інтелігенцію, що до справи державного будування України підходить з вузькопартийними методами, а це тому, що вона не має державницького зміслу.

Звичайно соціялісти кидають Гетьманщині обвинувачування в жорстокости та звірствах над „мирним населенням“. Обвинувачують її у всяких беззаконних вчинках. Чи таке траплялось — дуже можливо, бо й серед дрібних провінціальних гетьманських урядовців могли бути люди, що чинили і беззаконіє і жорстокість. Але фактом є, що за весь час існування Гетьманщини не було ні одного вироку смерті. Між тим, що робилось за влади УНР, та яких страшних насильств чинилось над мирним населенням, можна було б писати дуже багато. Найтрагічнішим є якраз те, що беззаконства чинили ті, що мали би стояти на сторожі й охороні порядку та законности.

„Гласний Звенигородського повіту, Котик, оловів

(9. квітня 1918 р., на зборах київського губерніяльного земства — О. В.) про діяльність Гайдамаків, котрі прийшли на зміну большевикам. Захопивши в полон один большевицький відділ, вони вночі (без усякого суду — О. В.) перестріляли всіх своїх полонених до одного. Потім зажадали від горожан 200.000 рублів на „організацію порядку“. Коли цих грошей дати їм не могли, вони задовольнилися 1.800 рублями. Селяни скоро розчарувалися в українській охороні: оборонці ладу самі взяли до грабунків“.²⁶⁾

Та це було на провінції. Але таке саме робилось у Києві, під самим носом уряду УНР. Хто був тоді в Києві то легко пригадає як ті ж Гайдамаки розстрілювали без будьякого суду полонених большевиків на спусках тоді ще незруйнованого Михайлівського монастиря. А згадати проскурівську різню... Яких кривавих оргій допустився тоді 3-ий Гайдамацький полк! Все це чинили хоч і хоробрі, але свавільні, розбещені козаки, що були найближчою до Петлюри військовою формацією — „демократичне військо“ Петлюри, як його глумливо кликало дисципліноване наше лицарське Козацтво. Скільки бешкетів, скільки злочинів та самовільних розстрілів було на совісті Гайдамаків — сама вже й назва багато говорить! — dokonаних ними перед тим, як, викинувши червоного прапора й замалим не схопивши й самого Петлюру, вони нарешті пішли до большевиків... Та того роду сваволя була справжньою ознакою УНР від її верхів, до її низів.

Згадаємо тут, як розправлялось, часом, з тими Українцями, що стали на службу Гетьманові й боронили його владу, так само, як Січові Стрільці боронили владу УНР. Розброївши їх, нікому й у голову не приходило їх вбивати чи над ними знущатися. Та влада УНР то була

---

²⁶⁾ Дмитро Дорошенко. „Історія України“. II. том. Ужгород, 1930 (ст. 9).

влада „народна“, а фактично влада черні, а під того роду владою чого тільки не робилося! Та дамо слово свідкові жажливого катування двох гетьманських старшин:

„Обидва вони — пише автор потрясаючих душу споминів — з Київської області, Васильківського повіту (тоді було) Германовської волості. Тільки один з них на імя Михайло Партика з села Матіяшівки, а другий Віктор Горобець із села Германівки. Михайло Партика походив з найбіднішої селянської родини... Маючи вже перед війною рангу прапорщика, він за час війни дослужився до поручника. На фронті був два рази ранений, з полону втік... мав багато військових нагород, відважний офіцер свої груди обвішав Георгієвськими хрестами всіх чотирьох ступенів... При Гетьманській владі він поступив на службу начальником варті. Дисциплінований, некористолюбивий, точний у виконуванні своїх обов'язків і разом із тим був справедливим у відношенні до населення. Громадянство його поважало, шанувало його авторитет, а злодії та бандити боялись. Самовидці фронтовики розповідали про нього як про надзвичайно хороброго старшину, що творив неймовірні чудеса відваги й спритності, за що його любили і жовнірі і старщина.

„Віктор Горобець, також не з багатіїв, але трохи заможніший за Партику. В чині якогось „унтер-офіцера“ з фронту, він також поступив підстаршиною у Гетьманську варту. На цій службі Віктор себе нічим не проявив, нічим не відзначився і не провинився, як перед урядом, так і перед народом.

„Коли повстання (проти Гетьмана — О. В.) перемогло і розпочалась травля на гетьманців, а травля була дуже велика, то це нещастя впало і на голови тих гетьманських старшин, не зважаючи на їх чисте минуле. Першого на розправу без суду й слідства взяли Партику Михайла. Наділи йому петлю з ланцюга на ший, а другий кінець прив'язали коневі до сідла і повели селами, над якими він був гетьманським урядовцем.

„І ось таке видовище я бачив на власні очі — бодай ніколи його не бачив. Їде селом, серед білого дня ватага верхівців, чоловік одинадцять. Всі в синіх жупанах, у червоних шараварах, у сивих з червоними шликами шапках, озброєні шаблями, револьверами і рушницями. Ведуть вони на ланцюгу людину всю закрівавлену. То був він, Партика, в своїй незмінній ще з фронту офіцерській шинелі. Над ним раз-по-раз звивались шомполи, дротяні спіральні гарапники, гумові палиці. Били по голові, по лиці, по спині, по руках, що ними нещасна жертва інстинктивно закривала те місце, де щойно нанесений був той удар. Били його по всіх частинах тіла, де тільки могли дістати спритні катівські руки. Здається, вже ні одного цілого живого місця не залишилось на ньому. Голову й обличчя настільки було пошматовано і залито кровю, що не мала подоби на людську голову, а скоріше на шмат закрівавленого, потовченого мяса. На спині, крізь шинелю пройшло багато кровавих стрічок, що зливалися в одну велику пляму.

„Він не міг іти, його кінь тяг ланцюгом, а верхівці прикладами та шаблями підпирали. Він уже не кричав і не стогнав від болю, лише видавлював із себе за кожним ударом хрипливі, страшні, звірячоподібні звуки, з чого божевільно реготались мучителі, вкриваючи його новою серією знущань, получених з найогидливішою лайкою. Він просив, щоб його дострелили, але ще рано стріляти, треба ще далі катувати. Катам мало було цих мук, вони хочуть завдати йому найтяжчої душевної муки. І не тільки йому, а й його родині; його вели в рідну Магіяшівку, на показ старенькій матері й дружині.

„Кати тільки непокоїлись за те, чи доживе Партика, доки доведуть його на Голготу, на місце найстрашніших душевних і фізичних мук, щоб для своїх катівських душ зискати там найбільшої втіхи й задоволення.

„Скрізь, де його вели, на дорогу виходив народ. Чоловіки, жінки, старі й малі. Всі виходили дивитись на

Михайлові муки. Я бачив, як люди душилися слізьми, і в голос ридали, зокрема жінки. Люди благали катів, аби вони перестали мучити душу християнську. Та людські мольби тільки більше розпалювали садистичні прирастаті озвірілих катів.

„Води!“ — прохрипіла жертва. Декілька жінок разом кинулись до хати по воду. Але той, що сидів на коні, до сідла якого був прив'язаний Партика, попустив ланцюга, вийняв із стремена ногу і вдарив Михайла в спину. Михайло упав на дорогу, обличчям прямо в калюжу, де була брудна вода з снігу, перемішана з кінськими кізьяками. „Пий, гетьманська собако!“ — процідив повз зуби кат, і „гетьманська собака“ пив той бруд з великою жадністю. Жінок з водою і близько не підпустили, облаяли і нагнали геть.

„Доконали гетьманського старшину, повного георгієвського кавалера (лицаря — О. В.). Не довелось тільки їм здійснити своєї останньої диявольської мети, щоб його живим показати тим, кому він був найдорожчий; вже близько до свого села до краю замордований, упав Михайло, щоб уже більше не встати.

„Так само закатували на третій день після Партики і Віктора Голубця.

„Може за місяць часу, після цих подій, зайшов до нас . . . один з активних діячів у сільському повстанському русі . . . Це він так вплинув на мене, що я вірив про необхідність повстання та що ініціатори повстання є люди геніяльні й непомильні.

„Ну, як, Василь, ваше самопочуття після повалення Гетьмана?“ — запитав дід (автора цих споминів — О. В.) похнюпленого сотника. (В той же час уже на селах було відомо, що большевики йдуть на Україну і петлюрівський уряд скоро має залишити Київ).

„Зробили велику непоправну помилку, що повалили Гетьмана“ — відповів Василь.

„Ні, — каже дід — не помилку, а великий непрости-
мий злочин!“²⁷⁾

Ми, на жаль, не знаходимо в цих споминах вказівок, з якого відділу війська були ці звироднілі козаки. Можливо, це були ті ж Гайдамаки, бо вони носили червоні шлики, хоч носили їх і інші козачі частини. ще виключена річ, що то був місцевий якийсь козацький загін. То одне певне, таке діялось за нашої соціалістичної влади У. Н. Р.

Цей прояв людської жорстокости та садизму приводять на думку спомини члена Директорії, проф. Андрієвського. Він мабуть знав, що писав, коли нераз у своїх споминах згадував за чрезвычайку УНР та її шефа, полк. Чоботарева. Що ж могло діятися у тому неприступному для загалу місці, ми хіба можемо здогадуватися. Факт, що найбільшого лицаря відродженого Українського Козацтва, сл. п. полковника Війська Запорізького, Петра Болбочана, як пишеться в споминах з тих жахливих часів, було замордовано вже збожеволілим.

Жорстокою нам видавалась царська влада, та те, що діялось за „народної влади“ большевиків й по-части за нашої рідної „народної влади“ УНР, що поверталася у сваволю черні — хорони нас, Господи, від тої влади! Згадуючи про неї і прохаючи Всевишнього рятувати нас „від трусу, огня, меча, гладу та потопу“ — ми мали би додати — „а паче від народної влади!“

* * *

В тому часі на Правобережжі польські поміщики по-творили власні військові загони й по своєму „заводили порядок“. Відбираючи награване добро, вони в свою чергу чинили насильства над сільським населенням, що передтим грабувало, палило та вбивало.

---

²⁷⁾ П. К. „Як і чому селяне робили повстання проти Гетьмана?“ „Український Робітник“. Торонто (16. грудня, 1949).

Це не за часів Гетьмана, як дурять тепер нове покоління, лише за УНР почались того роду насильства. За Гетьманщини вони якраз зменшилися і було положено кінець страшній анархії, яку викликала влада уенерівських соціалістів. Вони, наввипередки конкуруючи з большевиками, зуміли демагогічними гаслами, пропагандою клясової боротьби й ненависти — викликати в нашій добрім народі звіра та не зуміли його опанувати.

Що тоді, справді, робилось... Ще є багато живих свідків, що могли б розповісти, як по селах ділили землю та бились за десятини, а вночі небезпечно було вийти за поріг власної хати; за грабунки, душегубства та підпали; як горіли тоді панські маєтки, а з димом пожеж гинули цінні мистецькі збірки, бібліотеки та безцінні матеріальні цінності старих часів Гетьмансько-Козацької Доби; як бідний грабував, мордував багатшого, а той, рятуючи життя, вбивав бідних; як по мастках різали расову худобу; як горіли велетенські панські скирти соломи та стоги сіна; як розбивали цукроварні та як нищено машинерію; як спорожнили тоді наші церкви, а брудна московська лайка заступала молитву нашому ще вчора віруючому та побожному селянинові; як цілими селами облягались гуральні, а мале й старе впивалось до нестями, до божевілья, до смерти; які огидні оргії творились тоді коло такої розбитої гуральні та кілька гинуло тих же по-мертвецькому пняних селян, коли спирт вибухав полум'ям від навмисно чи необережно кинутого запаленого сірника чи цигарки; як вдень чорні хмари від горівшого українського дорібку велетенськими гадюками звивались у повітрі, а вночі — червоні заграви зловище здригували небесним простором... Во істину, це так горіла тоді Україна, запалена не ворогом, а власними руками... Горіла в огні власної анархії і руїни.

В ці жахливі часи, здавалось, саме Боже Провидіння зглянулось над нашим лихом й післало нам гетьманського нащадка, генерала Павла Скоропадського, що волею го-

ловно найчисленнішого хліборобського стану став Гетьманом усієї України й Козацьких Військ. Здавалось, що воно, тим немов би хотіло опам'ятати особливо т. зв. „свідомих Українців“ — яка іронія! — що в своїй масі майже всі були соціалістами, або — ради тодішньої моди — підроблялись під соціалістів.

Але ніщо нас не образумило. На прихід Гетьмана ми відповіли шаленою протигетьманською агітацією, ворохобництвом по селах, штрайками по містах і навіть по міністерствах та змовами з найбільшим ворогом України, московськими більшовиками — проти власної Гетьмансько-Козацької Держави і навіть змовами на саме життя Гетьмана. Як пише учасниця одної змови, Жидівка Каховська: „Українці с своєї старани ввели к нам Марусю Залужную, Івана Бондарчука і єщо двух таваріщей Грішу і Миколу, предназначавшіхся глaвним образом для покушения на Гетмана Скоропадскаво“. Про це писалось у „Путях Революції“, Берлін, 1923 (стор. 199).²⁸⁾

І тоді, коли Гетьман привів Україну до нормального державно-творчого життя, до розвитку її культури, до відродження Українського Козацтва, коли Москалі писали — листом генерала Келлера до Донського Отамана Краснова, що „Скоропадській павідімому предполагаєт ввєстї всєх в заблуждєніє... предвкушая прєлєстї свєєво каранаванїя на прєстол українскаво каралєства“,²⁹⁾ ми обзивали його Москалем... й божевільним повстанням знищили велике діло дійсного державного відродження України.

За Директорії УНР, знову все пішло по старому і знайома вже нам анархія знову залила Україну. Знову зворохоблений нашими нерозумними уенерівцями народ, розсипався, як бараболя з мішка, розкотившись на

---

²⁸⁾ Д. Дорошенко. „Історія України“, т. II. Ужгород, 1930, стор. 124.

²⁹⁾ Д. Дорошенко. „Історія України“, т. II. Ужгород, 1930, стор. 254.

всі боки. І знову ж — не тільки послуху до тієї УНР, во ім'я якої „валили“ Гетьмана, не тільки повне нею нехтування, а й одверта до неї ворожнеча. Нераз, на еміграції, з поважною міною говориться у нас про нашу Українську Народну Республіку, святкуються різні її свята. Та чого варта та республіка, що на її території що не губернія то інша влада, що не повіт то окрема „республіка“, що не волость то своя „автономія“... Згадаємо хочби за таку Пашківську „республіку“, що лише й одна вона дасть зрозуміти, який авторитет, яку владу мала та наша УНР, якою ми мали б ще раз „уцчасливлювати“ нашу дійсно нещасну Батьківщину. В свідка й учасника нашої боротьби отамана військ УНР, Юрка Тютюника, ми читаємо:

„Урядовий центр перенісся з Камянця до Проскурова. Туди ж стягалися війська. Росіяни встигли дійти до Проскурова раніш, ніж дійшли наші війська. Переїхати урядовому центру (УНР — О. В.) до Староконстантинова не повелось, бо в Пашковецькій волості виник анархічний рух. Ця волость не визнавала ніякої влади і не перепускала через свою територію ніяких військ. У волості була своя влада; „військо“ її стало на залізниці Проскурів-Староконстантинів і перепиняло рух. Вся ця історія відома під назвою „Пашковецької республіки“.

„Український уряд вислав делегацію до „Пашківців“ на чолі з п. Феденком. Був підписаний формальний договір про перепуск через Пашківську волость українського правительства з військом і майном. (За Гетьмана майно України — була ціла Україна, а за уряду УНР його возилось за тим урядом у парі потягів. Куди уряд — туди й майно. — О. В.). Але віче „Пашківців“ не ратифікувало договору. Мабуть уважало договір понижуючим гідність „Пашковецької республіки“! Уряд нінащо не рішився і кінчилося тим, що всі бази з майном, вагон з грішми й навіть деякі документи попали до рук Москалів, що вдерлися до Проскурова. (То були „Денікінці“ — О. В.).

Всі, хто був у Проскуріві, розбіглися хто куди. Частина втекла зразу ж до Польщі, а частина зупинилася в с. Війтівцях і потім помандрувала до Староконстантинова та Любара, обминаючи „Пашковецьку республіку“.

„По цій історії можна уявити, який був авторитет центру в масах, коли навіть „Пашківці“ вважали договором свою гідність ображеною... Центр фактично не кермував... У Війтівцях Петлюра рішив дати дозвіл війську саморозпуститися... (Було це 23. листопада 1919 року. — О. В.). Принцип обов'язку для армії обороняти Батьківщину офіційно відкинено; кожний міг рахувати себе вільним. З бойових частин пізніше використала цей наказ ціла група Січових Стрільців,³⁰⁾ Решта частин, не зважаючи на розпучливий стан, все ж таки не використала дозволу і не прийняла рішення про самоліквідацію“.

Во імя справедливости треба сказати, що в тім наказі Петлюра писав, що „хто бажає“ може вирушати з ним у похід... Та однак сам він у ніякий похід не пішов. А навіть на останню нараду, яку сам же скликав на 6. грудня 1919 року, в Новій Чорторії, й зовсім не з'явився.

„5. XII. — пише в тій же книжечці Тютюнник — він спішно виїхав через Шепетівку до Польщі. Така спішність була нічим неоправдана. На нараді, яку скликав Петлюра, сам же Петлюра мусів бути. Не є виключеним, що він поспішив виїхати до Польщі, щоби не брати на себе відповідальности за рішення, які обов'язково мусіли бути прийняті. Відїзд Петлюри був настільки нежданим, що в одного з командуючих дивізіями вирвалася фраза: „Значить Головний зник?...“.

---

³⁰⁾ Юрко Тютюнник. „Зимовий Похід“. Коломия-Київ, 1923, стор. 15, 16, 24.

IV.

„Ми, з ласки рятуючих себе від засуду історії соціалістів, славословимо Петлюру, якого... маємо всі дані вважати... батьком і родоначальником „отаманії“, яка особливо розквітла в час, коли він був Головним Отаманом Військ України... Жаж! Тільки усміх революції міг підпорядкувати Петлюрі військо української Нації!!“³¹⁾ Так пише лицар Залізного Хреста, підполковник Армії УНР, Сергій Сапорай Сидоренко.

Не встиг Головний Отаман, чи як його звали „батько Петлюра“, скинути Гетьмана, як проти нього підняв бунт „батько Зелений“, що не признавав України, за яку бився Петлюра, й бився з ним за „власну Україну“. Він бив і Петлюру і большевиків. „Вславився от. Зелений головним чином тим, що тих большевиків, які попадали йому в полон, розстрілював, привязував на березі Дніпра їх трупи до зрубаних дубів, а на дубах — на прикріпленнях до них високих щоглах ставив напис: „Пливи, комуно, у Черкаси, комуністам на ковбаси“; дуби з розстріляними большевиками відштовхував від берега й пускав течією Дніпра до Черкас, які були в посіданні большевиків“. („Український Робітник“, травень, 1938).

Батько Григоріїв“ із своїм помічним „батьком Тютюнником“ „гуляв“ під Одесою, де спершу бив большевиків, а потім збунтувався, перейшов на „радянську платформу“ й почав бити „батька Петлюру“. „Батько Махно“, що гасав на своїх тачанках по запорізьких степах, не перебирав у „батьках“ і бив кожного „батька“, що з'являвся на території „його України“. Бив він „головного батька Петлюру“, і „неголовного батька Григорієва“; бив іншу „батьківську дрібноту“, давав „перцю“ і большеви-

³¹⁾ Сергій Сидоренко-Сапорай. Придільений до Генерального Штабу, підполковник, Лицар Ордена Залізного Хреста. „Соціалістична спадщина“, „Немезида“. Січень 1936 року. Яблонка коло Варшави (ст. 9).

кам і денікінцям, а накравши срібла та золота, радісно гукав через напис на власно виданих паперових грошах: „Гоп, куме, не журись, в Махна гроші завелись“...

„Батько Оскілко“ ніяк не міг зрозуміти, чому він має підлягати „батькові Петлюрі“ — цивільній людині, журналістові й колишньому книговедові московського „Страхового Общества «Россія»“, що тепер — з гіркого посміху над військовою справою — командує всіма збройними силами УНР, коли він, Оскілко, скінчив військову школу прапорщиків, а тому — робить повстання і бе по „батькові Петлюрі“. Петлюра наступає на „батька Оскілка“ й примушує його тікати до Польщі, а вкоротці й сам рятується втечею до тієї ж Польщі. А було це вже після того, як „батько Волох“ — довірений та близький Головному Отаману, „вірний син України“, як його звав нераз спавший з ним під одною стріхою Петлюра, — піднімає бунт проти „батька Петлюри“ й замалим його самого не схопивши, — але схопивши державну скарбницю УНР, — переходить до большевиків, а з ним, не давши й одного стрілу, і вся особиста охорона Головного Отамана. „Батько Волох“, що малим хлопцем свині пас, а за хоробрість дослужився в російській армії до старшинської ранги, не зважаючи на те, що Петлюра зробив його командантом цілого Запорізького Корпусу — заздрісним оком дивився на посаду Головного Отамана, а тому, повставши проти нього, „жасує“ Петлюру, а себе оголошує Головним Отаманом...

Отаман Зелений, що разом із Петлюрою бунтував нарід проти Гетьмана, вже в короткім часі, як вище писалось, був проти Петлюри.

„В січні місяці, 1919 року, представники Січових Стрільців прибули на переговори до отамана Зеленого. Пропонували йому, аби він покоровився урядові та негайно зібрав свою дивізію і виступив спільним фронтом на оборону УНР від ворогів, що з двох боків насадили на Україну після повалення Гетьманського уряду. Отаман Зеле-

ний... категорично пропозиції представників відкинув, навіть загрозив: „що він хоч і виступить із своїми козаками, то тільки проти Директорії і покаже їм, хто такий Зелений...“

„Зелений мав надію увійти до складу уряду, ніби йому перед повстанням таке обіцяли, а після повстання йому було сказано: „що ти ще »зелений«“. Цебто не спійлий. А начальник Генерального Штабу, Осецький, ще більшу наніс йому образу, сказав, що „в його дивізії польові очі“...

„Через декілька днів після тих невдалих переговорів Зелений скликає з усіх сіл близьких волостей козаків на військову нараду. На нараді Зелений запитав привних: „Чи підемо, панове козаки, десь воювати, чи будемо свої села обороняти? Нас кличе під свою команду УНР“.

„Один із його командирів старшина-фронтовик, учасник повстання, запитав Зеленого: „А під чю верховну команду наша дивізія мала б підпорядкуватись?“

„Звісно, — каже Зелений — під чю, під команду верховного головнокомандуючого Симона Васильовича Петлюри.

„А хіба він розуміється на військових справах, він же кажить писар по фаху? — продовжував командир. — Командувати армією, це не пером писати і не кісточками клацати на рахівниці“.

„Ці слова, як бомба впали на збори, де було більше чотирьох тисяч людей. „Не підемо!“ — закричали в один голос. — Будемо дома воювати, як маємо десь пропадати під командою всяких писарів. Краще нехай нами командує от. Зелений (здається, був прапорщиком воєнних часів — О. В.), він свій чоловік, ми йому віримо!“

„Наприкінці Зелений сказав, що його думка збігається з думкою зборів, що він теж за те, аби дома воювати. „Я надіюсь зібрати 10 тисяч козаків і будемо боротись за Неньку-Україну, або до перемоги, або до загибуну, а під команду скороспечених головнокомандуючих не підемо“.

„Всі закричали „Слава отаману Зеленому!“ — і збори розіхались“.

Це пише людина, що не тільки перебувала в районі, де „гуляв“ „батько Зелений“, де нераз чувала промови повстанчих провідників, але кілька разів чула промови й самого отамана Зеленого. Продовжуючи опис тих зустрічей, ми далі читаємо таке:

„З усієї тієї балаканини чулося повне розчарування повстанням. Ось окремі їхні вислови: „Для чого ми повалили Гетманський уряд? Що собі здобули після того повстання? Київ узяли ми, а владу кому віддали?“

„Коли стало чути, що уряд Петлюри не вдержиться в Києві, що большевики скоро прийдуть до нас, то по ініціативі Зеленого, по всіх наших селах, на однім тижні, були скликані громадські збори. Такі збори відбулися і в моєму селі. І от після довгих розмов молодих наших ораторів, узяв слово старий, може за сімдесят років, чоловік, бувший громадський сільський діяч і сказав таке:

„Росіяни повалили свою монархію тому, що вона вже підгнила... Ви, дивлячись на Росіян, і свого Гетьмана повалили, мовляв, що роблять сусіди, те й ми будемо робить... Але ж у Росіян був державний устрій старий, а наш тільки що народився. Ми ще його добре і не роздивилися, який він буде, тай повалили. Завалили ви, молоді, наші діти, не спитавшись нашої поради, а тепер питаєте в нас, що робить? Покличте тих, що намовляли вас на повстання, нехай вони скажуть, що тепер робити?! Уміли свою Гетьманську Державу зруйнувати, немила кажуть була, то нехай же зроблять свою, кращу, а ми побачимо. Тільки брешуть — не зроблять, бо будувати не здібні. Розвалити готову хату і дурень зможе, а збудувати вже ні. Горе тільки наше, що за їхнє злодіяння нам доведеться відпокутувати“.³²⁾

---

³²⁾ П. К. „Як і чому селяни робили повстання проти Гетьмана“. „Український Робітник“. Торонто (12. грудня, 1949).

Що й казати, відпокутовували не лише ті, що зава-
лили, але відпокутовують і їх діти та внуки — ціла Укра-
їна. Яка, справді, страшна трагедія! А Україна ж така
широка та простора. Було в ній повно місця і для Геть-
мана і для Петлюри і для того ж Коновальця. Було повно
в ній місця і для полків Гетьманської Сердюцької Дивізії
і для полку Січових Стрільців та Петлюревих Гайдама-
ків. Чи може Гетьман нищив Січових Стрільців, чи може
розстрілював „демократичних“ Гайдамаків Петлюри?..
Ні, і найбільший ворог Гетьмана скаже, що того не було.
Чи може не було місця тоді для козаків хочби того ж
отамана Зеленого, коли найбільшою мрією Гетьмана було
якраз відродження нашого козацтва? А так — роздерли
Гетьманщину, а в короткім часі були вже й усередні
роздерті між собою.

Мимоволі на думку приходять мудрі й стократ прав-
диві слова Франка:

„Горе вам бунтівничі уми!
Горе вам непокірні, палкі
Загорілі, уперті!
Тим упором, мов клином, самі
Унутрі ви роздерті!...“

Це того роду „батьківська роздертість“ чи „отаман-
ська“ вакханалія шаліла тоді на Україні за УНР та за її
верховного військового начальника Симона Петлюри, що
напевно не бунтував би Січових Стрільців, якби перед-
бачав, чим закінчиться його повстання проти Гетьмана.
Та фактом є, що протигетьманський бунт породив серед
самих бунтівників свого роду бунтоманію, що котила-
перекочувала своїми розбурханими хвилями по широкій
Україні, аж поки не втопилася в большевицькім морі.
Правда, не всіх вона захопила й майже зовсім не заче-
пила Січових Стрільців, коли не рахувати факту, що вони
сами себе обеззброїли й замість йти з Запорозжцями у сла-
вний Зимовий Похід, розійшлися хто куди. Та особливо
відпорною виявила себе наша найбільша і найкраща

збройна сила тих часів — Запоріжці. Як від міцної скелі відскакували від них хвилі отаманської „батькоманії“. Мабуть, у великій мірі через це Запоріжців боялися і їх ненавиділи соціалістичні представники модерної „козацької черні“. Це вони, спричинились до замордування правдивого Батька відродженого Війська Запорізького, козака з козаків і лицаря з лицарів, преславної пам'яті, новітнього кошового, полковника Петра Болбочана.

Бодем стискається наше серце, коли ми пишемо про цю жертву соціалістичної сваволі й уенерівського беззаконія, а з другого боку — про великого улюбленця нашого відродженого козацтва. І хіба дивуватись, що навіть у козаків з варті генерала Осецького, так близького до Петлюри, не піднялись руки, щоб ціляти в серце великого патріота відродженої України, хоч і знали, що за непослух їм самим загрожує розстріл. Та дамо слово свідкові цього чорного діла:

„Присуд смерти Болбочану виніс, після нашвидку руку переведеної розправи, надзвичайний військовий суд отамана Осецького ще 9. VI. 1919 р., але варта отамана Осецького відмовилась виконати присуд. Після того Петлюра особисто обіцяв Запорожцям, що цього присуду взагалі виконано не буде. Але два тижні пізніше, коли Запоріжці були далеко на фронті та якраз вели важкі бої з большевиками... Болбочана підло і зрадливо вбито. Власне вбито, а не розстріляно, вбито знечевя ззаду в голову... Болбочана дійсно вбито особистими ворогами та з особистих причин, але цими ворогами були Головний Отаман Симон Петлюра й уряд УНР, що задля досягнення своєї цілі не схаменувся ані перед провокацією, ані перед звичайним обманом та зломанням „авторитетного слова Головного Отамана всього Українського Війська“.³³⁾

---

³³⁾ Очевидець. „До історії вбивства П. Болбочана“. „За Україну“. Београд (ст. 24).

Обезголовивши в той спосіб Запоріжців, вони обездушили їх, а з призначенням на місце Болбочана „Рябого Омелька“ — так звали Запоріжці Петлюриноного улюбленця, побитого віспою, отамана Волоха — вони прискорили і свій власний кінець. „През незгоду всі пропали — сами себе звоювали!“ Так закінчили ми повалення Гетьмана і це була наша друга Полтава.

* * *

Не знати, чому власне вражатись: чи неіснуючому впливові Петлюри на широкі військові маси, коли його власна охорона переходить до большевиків, чи особистій приязні Головного Отамана до Волоха, якому він вірив та називав „вірним сином“ України. Хай над цим сушать голови майбутні історики та біографи цих двох осіб нашої Великої Руїни та тої її частини, що вже в 1919 році серед дійсного патріотичного війська дістала назву — Отаманщини. Фактом є, що Волох був довіреною близькою людиною Петлюри. Вони один одного кликали по імені. Він кликав його „пане Симоне“, а Петлюра кликав Волоха „пане Омельку“.

„Як військо гинуло від голоду та румунських грабунків“ — пише герой Зимового Походу, підполковник Сєргій Сидоренко-Сапорай — „Волох, проскочивши Румунію, опинився коло Петлюри; останній залишає його при своїй особі. Отамани розпочали командувати далі. Петлюра призначає Волоха командуючим повстанчими військами України, замість того, щоб покарати на горло за скасування української влади й проголошення радянської в союзі з Москвою. Навпаки, отамани ще більш заприятимались, разом мешкають, разом підписують універсали. Щоб догодити своїм московським товаришам, додумались увести в армії інститут державних інспекторів, на зразок большевицьких комісарів при військових частинах (на чолі його був поставлений соціаліст-революціонер, прапорщик, піднесений у полковники, Володимир

Кедровський — О. В.). Так, як там, тільки інші назви, обовязки ті ж самі“.³⁴)

Однак заведення інспектури не врятувало армію. Її нищив не тільки тиф, большевики, повстанські отамани та згадувана вже отаманщина, на хвилях якої безпомічно та безпорадно плавав Головний Отаман, але й ще одне лихо, це — полковницька пошесть. Під верховною командою Петлюри, щоб командувати полками, дивізіями чи корпусами не все було потрібно мати належної освіти, чи відповідної для того військової ранги. Тому, полковники множились як гриби по теплім дощі.

Наш рідний брат, що скінчив військовою школу, мав бойовий стаж, а коли Гетьман відроджував наше станове козацтво, був членом Козачої Ради Київського Козацького Кошу — розповідав нам про свою зустріч із одним таким полковником. Як поваливши Гетьмана, Директорія УНР, тікаючи з Києва й згадавши за „синьо-жупанників“ — кликала їх боронити „неньку Україну“, наш брат, що, як згадувалось перед цим, сам приймав участь в організації Синьої Козачої Дивізії в Німеччині, отже — синьо-жупанник, зголосився до оборони України. Його було призначено до одного полку, на жаль, не пригадую його імени. З'явившись перед полковником, він по-козацькому виструнчився й відрапортував своє призначення.

— Та, ви, той, так уже не тягніться перед мною, бо ми знаємося ще з українського табору у Вецлярі — промовив до брата сильно змішаний та почервонівший полковник.

Справді вони були знайомі. У Вецлярі, в таборі, виходила українська газета, „Розсвіт“ — здається, що так вона звалась — а в друкарні, де вона друкувалась, працював друкарський складач. І от цей друкарський скла-

---

³⁴) Сергій Сидоренко-Сапорай. Придільений до Генерального Штабу. Підполковник, Лицар Залізного Хреста. „Соціалістична спадщина“. „Немезіда“. Січень 1936 року. Яблонка коло Варшави (ст. 16).

дач командував полком і під його команду мав ставати справжній старшина, що мав не тільки військову школу, але й бойовий досвід з війни.

— Що ж, беріть сотню! — пропонує йому несміливо той „полковник“.

— Боюсь... Завелика відповідальність командувати сотнею під вашим проводом — відповів йому брат.

— Та чого там боятись! Беріть, якимось то воно буде.

Як воно, справді, пізніше було, і чи бойовими операціями полку до кінця командував друкарський складач, ми вже не пригадуємо. Знаємо тільки, що від того полку, з яким брат, відбиваючись від большевиків, пройшов майже всю Правобережну Україну — ледве що лишилось. Сам же брат чи від контузії, чи від виснаження терпів на очі, мусів уживати окулярів і як інвалід був звільнений з війська.

Чи такі полковники були виїмком? Ні! Їх було багато, особливо коли вони дослужились у російській чи австрійській арміях до ранги старших унтер-офіцерів, капралів та фельдфеблів. Такі нерозрідно призначались і на генеральські посади. От, фельдфебель з австрійської армії отаман Бень аж кілька місяців командував Залізнодорожним Корпусом. Про тих, що мали найнижчу старшинську рангу вже й говорити не приходиться.³⁵⁾

Коли Галицька Армія опинилася на Правобережній Україні, чимало стрільців дезертувало, перебігаючи до Петлюри „за рангами“. Так, бодай, іронічно говорили її деякі старшини. Ми думаємо, що в тих твердженнях було не без перебільшення. Та якби там не було, але фактом є, що тоді, в 1919 році, натворилась така сила полковників, що нерозрідно здавалось, ніби полковницька ранга була найбільш поширеною рангою, особливо з ближчого до Петлюри, серед так званого „демократичного війська“. Справжні полковники та генерали обурювались цим яви-

---

³⁵⁾ М. Капустянський. Ген. Штабу, генерал-хорунжий. „Похід Українських Армій“. Книга перша. Мюнхен, 1946 (ст. 42).

щем та воно тоді цвіло буйним цвітом. І лише вже за польськими дротами, в таборах, наше військо нарешті позбулось тієї „полковницької пошесті“.

Ми не знаємо, чи її припинили наші військово освічені достойники, чи може й самому Петлюрі було вже забагато полковників; рівнож не знаємо чи це робилось з його волі, чи проти неї, але знаємо, що там була переведена перевірка рангів усього старшинства. Сталось це десь аж по кількох роках таборового життя.

Одного дня, автор цих рядків дістав листа з табору в Каліші від полк. Антонія Коршнівського, з яким у час нашої співпраці серед війська, ми ближче заізналися й зприятелювали. Людина надзвичайно гарна й приємна, гарячий український патріот. В Каліші видавав він таборувий часопис „Веселку“. Чи мав він військову освіту — не знаю, але був не без соціалістичного забарвлення. Та це не перешкоджало нашим приятним стосункам. І от, коли ми вже були на еміграції, дістаємо від нього довгого, повного глибокого обурення листа, в яким він пише, що його, після перевірки, скинули з полковників. До якої саме ранги його знизили — не згадував. Але фактом є, що тоді полковників поверталось у сотники, хорунжі й навіть у звичайні козаки.

Коли нашого брата, як вже нездібного до війни! звільнили з війська й призначили до якоїсь військової місії закордон, він сказав, що наша військова справа безнадійна, що за яких 3—4 місяці буде по всьому. Він радив нам при першій же можливості виїздити з України, бо ніхто й ніщо вже її не врятує. Памятаю, що його слова дуже нас пригнобили, а разом із тим і обурили. Нам тоді не хотілося вірити, що ми йдемо до нової Полтави. А тому до кінця лишались на Україні, вичікуючи якогось чуда. Та до чуда не прийшло, але прийшли замість нього Поляки. Наша боротьба скінчилась, бо похід Поляків з Петлюрою — це була „де факто“ боротьба за Польщу, й за Польщу складали наші обдурені козаки свої буйні го-

лови. Тепер нераз пригадуємо ті слова нашого брата, що здійснилися ще скорше, як він сказав.

Так закінчувалось „всенародне“ повстання проти Гетьмана . . .

„Не вина нашої армії, що після того, як вона віддала себе в розпорядження наших політиків, їй довелося воювати не за власну національну ідею, а за ідею польської нації. Для нас було би краще рішати політичні питання без окремого політичного проводу, бо як мати поганців окремий політичний провід, то краще його не мати . . . Варшава керувала нашою політикою і військом . . .

„Невдала політика довела Наддніпрянську Армію туди, де вже перебувала Українська Галицька Армія — за польські дроти. Армії не зуміли своєчасно об'єднатися. Це зробили за нас політики, об'єднавши нас в неволі. Підпорядкування нашої політики політиці Москви та Варшави, неминуче мусіло підпорядкувати й нашого козака російському салдатові чи польському жовнірові.³⁶⁾

V.

Того роду вище згаданій боротьбі за Україну мусить прийти кінець, коли ми хочемо перемог, а не поразок. Ми були свідками, що робилося на Україні за У. Н. Р. й не бажаємо нашим ворогам, а не то нашому обдуреному соціалістичною пропагандою молодому поколінню зазнати „розкошів“, яких зазнав наш нарід під прапором У. Н. Р.

Генеральний суддя УНР, професор празького Українського Університету, Сергій Шелухин, згадуючи за наших уенерівських соціалістичних стовпів та соціалістичну інтелігенцію з партій есдеків та есерів, пише:

„ . . . На ділі вони виявили себе нездарамі й руїниками . . . Проявивши жадобу влади, вони . . . нищили свободу нації і невиявляли найменшої здібности до конструк-

---

³⁶⁾ Юрко Тютюнник. „Зимовий Похід.“ Коломия-Київ. 1923 ст. 67.

тивної державної роботи. Вузькість розуміння, інерція думання за графаретами, брак критики, зарозумілість, нетерпимість до іншого погляду, впертість перед противними аргументами, нездібність розбиратися в фактах, нездатність передбачати й робити висновки з свого власного поступовання, крутість і брак чуття справжньої відповідальності за роботу — ось що нищило українські визвольні змагання. Такою виявила себе пануюча демагогічна частина української інтелігенції. За неї Українська Нація розплачується своїм життям і по цей день. Робота цієї частини інтелігенції... через духові дефекти та патологічну жадобу влади над народом і всім (чи не те саме характеризує й наше теперішнє емігрантське УНР! — О. В.) була противна свободі демократії, соціальності, була руїницька...

„В той час, як борці... гинули від недостачі ліків, соц.-демократ Супрун у Берліні з народних грошей, за згодою уряду, давав „у позику“ без віддачі на соц.-демократичну партію сотні тисяч повноцінних марок, а два соц.-демократи не довели в Париж грошей з державної скарбниці на відсилку ліків для війська в Кам'янець Подільський, один із них забрав собі велику суму на відомі йому й однопартійникові його — міністрові — партійні потреби, а другий прислав у Париж замість грошей, фальшивий чек...“³⁷⁾

Це свідчення набирає особливого значіння, тому що його подав ідейний республіканець, людина високих моральних принципів, а до того ніхто інший як генеральний суддя самої Української Народної Республіки, вище згадуваний проф. Сергій Шелухин.

„Перед Гетьманством ес-ер міністер незаконно взяв державних грошей п'ять мільонів карбованців та, як сам признався, віддав їх на партійну братію. За Директорії ес-ери одержали коло десятиох мільонів гривень; ес-деки

---

³⁷⁾ Сергій Шелухин. „Україна“. (ст. 77, 79, 91). Прага 1936/7.

кело вісьмох. На посади й то великі призначала не влада, а партія... Боротьба за міністерські посади відбувалась між партійними представниками в присутности Директорії, й то така завзята, що нераз майже до тяжких образ та бійки доходило. Незадоволена партія, і ес-ери, і ес-деки, ставили владі ультиматум, погрожували повстанням; подекуди навіть повстанські спроби чинила; на власну руку з большевиками переговори вела...³⁸⁾

Це подаємо за членом Директорії УНР, проф. Афанасієм Андрієвським, подаємо слово в слово, нічого не міняючи і без жадних коментарів.

А от знову цікаве свідчення про того, хто нині очолює вже десятки років той наш уряд УНР, та навколо якого ми творимо об'єднання української еміграції.

„УНР складається головним чином із кругів зближених до соціалістів і демократів... Центр УНР знаходиться в Варшаві. На чолі його після трагічної смерті Петлюри став М. Левицький... (Пишемо за оригіналом. О. В.). Угрупування УНР отримує матеріальну підтримку від польського уряду... В своїх часописах, що УНР-івці видають за польські гроші, не тільки не сміють нічого проти Польщі писати, а, навпаки, мусять підтримувати Ляхів, вихваляти Пілсудського, якого вони в „Тризубі“ (офіціоз УНР, що виходив у Парижі з 1926 року аж до наступу Гітлера на Польщу 1939 р. — О. В.) з польська називають „дзядком“, гнути спину перед Ридз Сміглім... щиро вітаючи польський уряд безпосередньо, або через ляцьких послів і консулів. (Дивись „Тризуб“ з 15. XI. 1936 р., ч. 39 (543).

„Спільний похід Ляхів з армією УНР скінчився жалюгідно, але угода... допомгла Ляхам, бо на пересправах з Москвою в Ризі базувались на ній, вимагаючи... українських земель, які їм, як це вони документально доказали, відступив свобідною угодою законний уряд УНР..

---

³⁸⁾ А. М. Андрієвський. „Українська Демократія“. „Наш Стяг“, 14. червня, 1941. Шикаго.

Ляхи заявили, що цей уряд вони визнають законним... тому вони й рахують, „що з точки погляду міжнародного права ця територія до них безумовно й належить“. (Це Поляки вважають законним і тепер й послуговуються, де треба, цим із тим більшим успіхом, що на їх щастя існує на еміграції не тільки „уряд УНР“, а й його президент Андрій Лівіцький — тоді міністр закордонних справ, — що підписав той Варшавський Договір. — О. В.).

„Восени 1936 р. Ляхи знову вирішили використати для себе ту обставину, що центр УНР вперто величає себе законним урядом. Добре памятаючи Ригу й маючи на увазі... можливість близької війни, вони наказали цьому урядові зібратися у Відні на серпень того року і там почали вимагати нової угоди, згідно з якою уряд УНР мав би відступити їм ціле Правобережжя за винятком одного лише Києва. Цього було вже забагато навіть „законному урядові“ і він подався „до димісії“. Але Ляхи тим не збентежилися й заявили, що коли члени „законного уряду“ будуть тривати в своїй постанові, то вони, як наслідника Левицького, поставлять кого іншого. Уряд обміркувавши, що це було б дуже не вигідним для нього, залишився при „владі“. (Див. „Польські Жарти“ — „Укр. Слово“, Париж, ч. 178, з 20. IX. 1936 р.).

Член Директорії УНР проф. Андрієвський пише, що „Коновалець... разом з генералом Капустянським думав рятувати Україну шляхом переговорів з більшовиками³⁹⁾. Чи таке плянувалося з власної ініціативи й чи взагалі плянувалось — не відомо. Бо ж то був час, коли соціал-демократи Мазепа, Феденко та Романченко — від імені Центрального Комітету Соціал-Демократичної Партії, а Степаненко (Аркадій), Христюк та Лизанівський (Галичанин) — від імені Центрального Комітету Соціал-Револуційної Партії, вимагали від Директорії ультима-

---

³⁹⁾ А. М. Андрієвський. „Українська Демократія“. „Наш Стяг“. 14. червня, 1941. Шикаго.

тумом почати „негайно переговори з Раковським з ціллю утворення Радянської України“.⁴⁰⁾

Можливо, це в той час „Є. Коновалець та державний тодішній інспектор групи С. С. д-р Назарук підписали в Проскуріві відозву, звернену до большевиків, що вони визнають радянську владу на Україні“.⁴¹⁾

Так пише Генеральний Інспектор Армії УНР, полковник Володимир Кедровський, що був другом Січових Стрільців і при потребі їх все боронив. Про це мабуть свідчив і полк. Андрій Мельник, коли дав йому вже на еміграції свою фотографію з написом: „Друзі Січових Стрільців полковникові В. Кедровському“. То ж ці свідчення соціяліста Кедровського набувають правдоподібности, бо ж годі його запідозрити у неприхильности до полк. Коновальця, що рівнож все був піддержкою та опорою соціялістів. Це ж у час гетьманського перевороту полк. Коновалець і його Січові Стрільці були єдиною військовою частиною, що пробувала боронити соціялістичну Центральну Раду.

Чи не в цьому лежить і та трагедія, що націоналісти, що вважають за свого духового батька Міхновського який мріяв за воскресення Гетьманщини та які мали би вже через це бути гетьманці з гетьманців — далі блукають розеднані й собі ворожі. Коли радикал Назарук, що складав у Білій Церкві протигетьманську відозву Директорії, ще за довго до своєї смерти, не тільки побачив свої помилки, але й віддав велику частину свого життя на службу Гетьманові, якого з Коновальцем разом валив; коли сам Коновалець жалував незадовго до своєї смерти свого виступу проти Гетьмана, то найвища пора і нашим націоналістам зревизувати своє становище.

---

⁴⁰⁾ Проф. А. М. Андрієвський. „Що потрібно нам для збудування держави“. „Український Робітник“. Торонто (24. грудня, 1948).

⁴¹⁾ Володимир Кедровський. „Дві військових організації“. „Український Голос“. Вінніпег (13. грудня, 1939).

Нехай нам буде вільно зупинитись трохи більше на Січових Стрільцях, імя яких після славного імени Запорожців мабуть найбільше греміло тоді на Україні.

Коли тепер перегортаєш сторінки минулого, мимоволі вражає факт, що Січові Стрільці ніби з якоїсь вдячності за те, що соціалістична Центральна Рада була на початках проти їхньої організації, до кінця були вірні якраз саме нашому соціалістичному урядові УНР.

М. Матчак, сотник Січових Стрільців, пише:

„Цей гурт, який творив Січових Стрільців, мав добрий інстинкт, ... бо саме в момент найсильнішої агітації (було це за військового головування Петлюри — О. В.) проти всякого „мілітаризму“, ясно ставив справу, що для оборони української державності треба сильної і дисциплінованої військової сили ... Користаючи з фірми й апарату Допомогового Галицько-Буковинського Комітету, починають вони від липня 1917 р. робити заходи для створення військової частини, зложеної з Галичан і Буковинців. Тодішні керманічі Центральної Ради відмовили своєї дозволу на організацію такої частини... Що більше, Військовий Секретаріят у вересні 1917 року заборонив зукраїнізованим полкам... приймати у свій склад колишніх полонених Галичан...

„При кінці жовтня 1917 року скликано було в Києві велике віче Галичан, на якому... ухвалено поставити до Центральної Ради рішучу вимогу уможливити Галичанам творення військової частини. В половині листопада 1917 р. дала Центральна Рада остаточно дозвіл на формування“.⁴²⁾

Було це тоді, як большевики вже починали лагодитись у похід на Україну, а за якийсь місяць були вже під Києвом...

Генеральний Інспектор Армії УНР, вищезгадуваний Кедровський, пише про ту справу:

---

⁴²⁾ М. Матчак. „Початки Січових Стрільців“. Календар „Червоної Калини“. Львів, 1926 (ст. 73, 74).

„В той час... в Києві з'явився молодий хорунжий австрійської армії С. Коновалець. На нього впав вибір (на командування відділом Січових Стрільців — О. В.) за рекомендацією Галицько-Буковинського Комітету“.⁴³)

Під його проводом цей відділ став курінем, полком і пізніше — корпусом. Січові Стрільці мали багато блискучих та славних перемог, але скінчили не дуже славно, бо самі себе обеззброїли. Полк. Коновалець, як і полк. Мельник, виявили добрі військово-організаційні здібності. Вони вписали не одну світлу сторінку в історії боротьби за Україну.

Січові Стрільці хоч і не мали такої суворої дисципліни, яку мали Запорожці, хоч рівнож і не мали й того козацького традиційного духу Запорожців та й їх зовнішнього вигляду, але, в інтересах правди, вважаємо нашим найбільшим обов'язком сказати, що вони у багатьох дорівнювали Запоріжцям. Тому, що Петлюра вірив їм, після Гайдамаків, мабуть найбільше й тому все любив їх тримати близько себе, вони не мали можливості пройти з боями по всій Україні, як то зробили героїські Запоріжці, дійшовши від північних її кордонів аж до Криму, під самий Севастопіль.

Січові Стрільці мали нагоду виявити велич козацького духа, для якого і „море — по коліна“. Було це тоді, коли вже все розвалилось, коли Головний Отаман зник, коли одні тікали до Поляків, а другі до большевиків... Та були тоді ще й треті — Запоріжці. Вони, з кількома іншими частинами, пішли до дальшої боротьби, пішли в славний Зимовий Похід. Вони, за гаслом княжих дружинників, воліли „лягти кістьми, як соромити Українську Землю... Запоріжці, справді, йшли на певну смерть. Але вони її ніколи не боялись, а за словами їхніх чубатих прадідів гукали: „шабля в руці — ще не вмерла козацька мати!...“

---

⁴³) Володимир Кедровський. „Дві військових організації“. „Український Голос“. Вінніпег (13. грудня, 1939).

Січові Стрільці Коновальця не тільки не пристали до Запоріжців, але, як писалося вище, самі себе роззброїли й розбрилися на всі чотири сторони. Чи зробили вони це зі зневіри, чи з безцільності дальшої збройної боротьби, особливо коли побачили, що близький їм начальник Петлюра подався до Польщі — ми напевно не знаємо.

* * *

Соціалісти, будучи нездатні завести якийсь лад та порядок і нищучи своє власне військо, мусли два рази кликати чуже військо, мабуть, не так для порятунку України, як для порятунку своєї влади, яку вони здебільшого ставили вище інтересів Батьківщини. Перший раз привели Німців, пообіцявши їм Берестейським договором золоті гори, а другий раз — Поляків. Нічого не мали й проти Французів, що мали „спалити вогнем“ большевиків — так тоді потішав нас член Директорії Макаренко — і врятувати Україну. З ними переговорювали (міністр Архипенко) та рівнож закликали й їх. Французи вже рушили з Одеси і дійшли до ст. Бірзулі та повстанчий отаман Григоріїв, що не підлягав Петлюрі, нагнав їм такого страху, що ті посідали на кораблі й зникли.

Поляки, що мали більше заінтересування „визволенням України“, як Французи, дійшли аж до Дніпра, бо того вимагали мрії польських імперіялістів, узаконені Варшавським договором. Про його значення вже писалось. Тут скажемо тільки, що уенерівці, які так люблять натягати на себе зовсім не пасуючий їм плащ демократії, цим договором продемонстрували те, як фактично далекі вони від принципів дійсної демократії. Цей тяжкий для України договір заключено не лише без порозуміння з ширшим колом хочби й тих же соціалістичних партійників, чи хочби з Радою Міністрів, але й без порозуміння з рештою членів Директорії УНР, навіть більше того — без будьякого їх відома.

Одкраявши Варшавським договором від України Галичину, Полісся, Підляшша, Холмщину та велику ча-

стину Волині, пол. уряд завзято піддержував ідею створення Козакії, що у великій мірі мала б повстатл кош. східних етнографічних земель України та в майбутньому була б союзником Польщі проти України в її віками омріяній експанзії до берегів Чорного Моря. Який разячий контраст з плянами Гетьмана, які вже й переводились у життя та після яких покозачена Україна ставала об'єднуючим чинником для всіх козацьких народів, а не тільки для наших братів по крові — Кубанських Козаків.

Та яким було глумом над іменем України, коли Володимир Винниченко, член Директорії УНР, зголосився до французького суду виступати також проти члена тієї ж Директорії і тієї ж УНР, і то тоді, коли горопашний Головний Отаман уже лежав на цвинтарі — щоб тільки врятувати душегубця, який замордував людину, про яку можна ріжно думати й оцінювати, але все ж безсумнівно великого українського патріота Симона Петлюру, що згинув за Україну.

Завдяки невдалій підготовці з боку уенерівців до суду, що не хотіли допустити до участі в ній визначних українських правників, які не належали до їхнього табору (відмовили хочби й львівським українським адвокатам) та невмілим, а часто й компромітуючим зізнанням деяких свідків, зокрема декого з бувших міністрів УНР, яких Торес, оборонець Шварцбарта, злобно висміював навіть за невміння гідно заховуватись — процес повернувся не проти Шварцбарта, лише проти Петлюри. Стався мабуть рідкий випадок, бо замість судити вбивника, судили вбитого. Того вже було забагато нещасній дружині Петлюри й вона, бачучи це, опустила з донькою судову розправу ще за довго перед присудом.

Колись цей процес будуть досліджувати по всяких джерелах, а мабуть найбільш по французькій пресі. Та не скрізь у ній писалось за все, що тоді говорилось на цім процесі. Хто читав тоді французькі газети, той знає, що були й прихильні нам газети, що дещо й замовчували

в нашу користь. Та все ж той процес повернувся в суд над безладдям, сваволею, політичними промахами і злочинами отаманів та взагалі над повною державницькою невідповідальністю УНР. Вона, як у дзеркалі, була представлена в найбільш відразливим і ультра-ганебним вигляді. А через неї, завдяки світовій пресі, й сама Україна тоді стала прикладом ганьби й позорищем для цілого світу.

Щодо самого ж Головного Отамана, то на тім процесі Жиди тяжко завинили перед ним і мусіли б, хочби й перед його пам'яттю, просити прощення за заподіяну йому і ним незаслужену тяжку кривду. На цім процесі вони ради порятунку свого одноплемінника, що служив якийсь час у большевицькій армії — зробили Петлюру... антисемітом і погромщиком. Знаючи Петлюру та його прихильність до жидівського народу, що разом з українським народом особливо був упосліджений за царських часів, просто дивно стає, як могло бути кинене йому таке незаслужене обвинувачення, в яке Жиди й далі вірять. Це ж у Петлюри Жиди працювали на посадах міністрів і послів, от як в лондонському посольстві (Марголін), були вони і в паризькій делегації. Деякі міністри-Українці були подружені з Жидівками. Згадати хочби міністра пошти й телеграфу Ларіона Косенка. Та навіть між його найбільш близькими співробітниками було до півдесятка Укранців, одружених з Жидівками. Чи працювали б вони з ним, якби Петлюра був антисемітом, а тим більше погромщиком?! Це ж нікого іншого, як саме Петлюру зустрічали Жиди з торою, а дехто з козаків, бачучи все те, нераз глузував з цього, називаючи його — жидівським батьком.

Коли серед деяких напіврегулярних або побольшевичених частин траплялись випадки безчинств, а то й погромів, часом спровокованих самими ж Жидами, а особливо їхньою підтримкою большевиків, і коли серед них були цілі відділи українських Жидів, що билися проти

українського козацтва, на його власній землі — Петлюра, не зважаючи нінащо, видавав накази розстрілювати винуватців. А деякі козачі війська, як от Запорожці, на них і не чекали. І коли де траплялись виїмкові випадки, що Запорожець украв щось у Жида й тим збещестив славне запорізьке ймення, то його негайно розстрілювалось по короткій військово-польовій судовій розправі. Як московські війська нарobili на Україні погромів, які чомусь Жиди приписували Українцям, то це той же Петлюра підписує кількамільйонову асигновку, після чого ця велика грошова поміч була й видана потерпівшим Жидам. Та все це для них було без найменшого значіння.

От лише п'ять років тому оборонець Шварцбарта вже згадуваний Торес, давав французькою мовою інтерв'ю по радіо, яке перекладалось на англійську мову (точна дата: 29. квітня 1945 року) й не стерпів, щоб і перед американським світом плюгавити Петлюру, а через нього і ймення України. Він літерально сказав таке: „Я боровив Шварцбарта, що вбив диктатора Петлюру, автора погромів і масакри“.

Як колись Французи на суді в Парижі кинули безпідставне обвинувачення Жидові, полковникові Драйфусові, що він зрадник, так само на суді, в тім же Парижі, Жиди кинули Головному Отаманові Петлюрі безпідставне обвинувачення, що він погромщик. Уся ріжниця тільки в тому, що Французи, побачивши, що вчинили невинній людині незаслужену кривду — повернули Драйфуса у французьку армію, а Жиди ще й досі не бачуть їхньої кривди, яку вони вчинили рівнож невинній людині, а може й не хочять її бачити . . .

* * *

Закінчивши своє „державницьке будівництво“ на Україні, УНР продовжувала його на еміграції. Поза теми, що вернулись на Україну — допомагати Москві стягати мотузка на шиї нашого нещасного народу, одні, як от Микита Шаповал, Нечипір Григоріїв та інші —

з тими ж Москалями, тільки не з-під большевицької зірки, творять у Празі „Лігу Сходу Європи“; другі — у Варшаві розробляли проблеми порозуміння з „братнім“ польським народом (і Авель мав брата!) коштом українських земель, та допомагали йому творити, як вже згадувалось, коштом тих же українських земель, Козакію; треті, що в Америці, як от бувший міністер-посол УНР, Марголін, виписує в англійській мові протисамостійницькі статті, а на останній довірочній нараді в Нью Йорку 18. вересня 1949 р. з московськими соціялістами, заявляє, що „з Американцями легше вести будьякі розмови, коли ставити питання про народоправство і свободу, а не про територіяльні непорозуміння“...⁴⁴)

А щодо самих переговорів, представників нашої універівської, а зокрема соціялістичної „демократії“ з Москалями та можливости започаткування з ними єдиного фронту — це велика небезпека. Бо ж „від Москаля — поли вріж та тікай!“ Бо ж „Москаль, як не збреше, то обдурить“. Особливо легко обдурить він наших довірливих, хитких соціялістів, як хитка й сама наша вдача — ота сумнозвісна „черкаская штатость“. Зрештою „Москаль не чоловік, це — звір!“ Це ж голоси нашої народної мудрости. Чи перебільшені — московсько-большевицька жорстокість відкидає всякий сумнів.

„Наша довірливість до наших історичних ворогів є нашим прокляттям. Розжалобити Українця, викликати його довіря не тяжко. Виборний у Котляревського говорить, плачучи: „що не кажи, а мені жалко“. Зате Москаля не розжалобиш. Москва сльозам не вірить. Москаль не чугливий, чужі сльози його не зворушать; тому в НКВД на всіх виконавчих посадах виключно Москалі; нема жорстокости, на яку не був би здібний Москаль. Щодо Москалів, то Українці мусять змінити свою тактику,

---

⁴⁴) „Тайна спілка українських соціялістів з російськими“. „Америка“, Філадельфія (14. жовтня, 1949).

а саме: кожного Москаля вважати за злого, поки не доведено, що він добрий, а не навпаки“.⁴⁵⁾

І от при цих ознаках „добраво русскаво народа“ ніби знову оживає зловісний „єдиний революційний фронт з московською демократією“, з сумнопамятних часів Центральної Ради... І в той час, як ці наші земляки, що називають себе демократами, і так легко знаходять спільну мову з Москалями — а з інакодумачими Українцями не можуть, чи не бажають її знайти — в Мюнхені знаходять спільну мову аж 9 московських еміграційних організацій. Вони не тільки знаходять між собою ту спільну мову, а вже й б'ють Українців покищо чужими руками, і покищо не з рушниць чи гармат, лише гумовими палками німецьких поліцистів. Бо коли Українці прийшли на московське віче, скликане тими організаціями, щоб запротестувати проти московських посягнень на Україну, організатори віча покликали німецьку поліцію і розігнали Українців, що посміли турбувати маніфестацію єдності „великаво русскаво народа“.

Орган московських демократів „Новое Русское Слово“, що виходить у Нью Йорку, писав про цю подію так: „галиційських (галицьких) націоналістів — подаємо за „Америкою“ з 21. листопада 1950 року, — які намагалися розбити мітинг, усунула німецька поліція, застосувавши гумові палки...“.

Це лише квіточки, що нас, Українців — включаючи сюди й короткозорих наших демократів — покищо чекають уже в близькій будучині, а квасні московські ягідки закоштуємо пізніше. Лише будьмо далі розбиті та енергичніше творимо „єдиний фронт з московською демократією!“ Підчас цього фронту, за Центральної Ради, коли заважаюче їй козацтво з полку ім. Гетьм. Богдана Хмельницького висилалось спільними зусиллями української

---

⁴⁵⁾ А. М. Андрієвський. „Наша вдача“. „Український Робітник“. Торонто (11. червня, 1948).

і московської демократії з Києва — на це й існував той „єдиний революційний фронт“!! — то Москалі виганяли те українське козацтво з української столиці не гумовими палками, а рушничним та скорострільним вогнем, вбиваючи до трьох десятків Богданівців та в кілька разів більше їх поранюючи...

* * *

Член Директорії УНР, проф. Українського Університету в Празі, вже згадуваний не раз Афанас Андрієвський, не якийсь там сторонній свідок нашого минулого, а його учасник, член найвищого республіканського уряду, в руках якого була доля України, низкою талановито написаних статей — дає нам свій образ Петлюри, як і пояснює ті причини, що висунули його на провід українського народу.

„Нерозважність в наслідок сильного почуття захоплює не тільки окремі одиниці, а й цілі маси. Це буває під час революцій, особливо в нас, коли той, хто перший крикнув, стихійно стає вождем. Це підстеріг наш поет Тичина під час нашої революції:

„На майдані, коло церкви,
революція іде;
Хай чабан — усі гукнули — за
отамана буде!“

„В нормальний час чабан ледве чи попав би в вожді, а в революційні часи, під час захоплення маси, ним стає.

„Під час протигетьманського повстання розагітовані та збентежені маси піддалися стихійному чуттю, розум втрачено, а можливо й його не мали, бо маса рідко коли розум має; її дії часто безглузді; у вожді цілком випадково попав С. В. Петлюра. Популярним у масах він не був. По праву, як організатор повстання та відомий, як письменник, мав би стати вождем В. К. Винниченко; але ним не став, бо Петлюра раніш за два дні до Директорії,

за своїм підписом, із Білої Церкви випустив Універсал до українського народу. Маса, як на пожежі, Універсал підхопили, С. Петлюра став вождем, а про Винниченка не згадували. Петлюра доброї душі, м'яккої вдачі чоловік, романтик, не мав ні сильної волі, ні знання людей, ні уміння підбирати собі співробітників, ні державного розуму, був звичайним українським інтелігентом, але для вождівства не родився“.⁴⁶⁾

„Невільний був од самозакоханости... він боявся конкуренції, як вогню; тому здібних генералів відкидав, а бездарні, що вміли кадити йому, мали до нього доступ. В наслідок цього коло С. В. Петлюри створилося гніздо інтриг; була вже чезвичайка...⁴⁷⁾ з Чеботаревим, с.-д., та Петром Певним на чолі, урядили суд по большевицькому зразку, розстріляли... Болбочана, Самусенка з жінкою, що виконував їх же накази, а мучили людей у застінках без кінця...⁴⁸⁾

„Що було найліпшого та найздібнішого в армії та уряді було викинено; було звільнено двох найздібніших генералів, Грекова та Агапієва... зоставатись могли лише люди непоказні, малоактивні, як то кажуть: „ні риба, ні мясо“. Все, що хоч трохи було видатніше за соціалістичну демократію, мусіло тікати, бо інакше було б знищене. Болбочан наклав головою тільки тому, що повірив у шляхетність та справедливість демократії...“

„Луценко не міг знести розперезаности та нахабства Французів в Одесі та добровольців, що були під їх захистом, і просив у Директорії дозволу викинути їх з Одеси. Директорія дозволу не дала. А був другий отаман Григорій... що Директорії не підлягав, та й армію мав не

---

⁴⁶⁾ А. М. Андрієвський. „Наша вдача“. „Український Робітник“. Торонто, 28. травня, 1948.

⁴⁷⁾ А. М. Андрієвський. „Наша вдача“. „Український Робітник“. Торонто, 4. червня, 1948.

⁴⁸⁾ А. М. Андрієвський. „Легенда про смерть Олега“. „Український Робітник“. Торонто, 29. жовтня, 1948.

меншу за директорську. Він ультимативно зажадав від Французів, щоб у 24 години покинули Одесу, бо інакше викине їх у море. Французи злякались і втекли...

„Петлюра ніколи не був воплощенням генія української нації, він був у своєму районі звичайний отаман, ватажок, отак, як Зелений, Григоріїв, Махно були отамани в своїх районах. Армію Петлюри нарід звав Петлюрівцями... За Директорії... німецькі дивізії приватно запропонували взяти їх у підданство, наділити землею, а вони будуть боронити Україну, але Директорія, особливо Петлюра і Винниченко... й розглядати цю пропозицію не схотіли, тільки доклали про неї... Зворушити деструктивні елементи могли, а підняти на оборону творчі елементи їм не дано було... Наш хлібороб статечний і розумний та в той час такий необережний, що дав себе обдурити хлопцям; з одного боку він, творець багатства України, її господар, козацький нащадок; з другого, повірив на слово молодим соціалізаторам і позбувся всього.

„Наша здеклясована демократія і конституцію порушила і Директорію скасувала і народ увела в блуд і до большевиків залицялась... і все для того, щоб задержати владу у своїх руках... Нині на еміграції наша здеклясована демократія створила „Національну Раду“ та намагається з... Лівичького створити національного кумира. „Раду“ вітають американські Українці, а ми остерігаємо, що коли б їй пощастило закріпитися в Україні, вона неминуче перетворилась би в терористичну організацію і нищила б усіх, хто не з нею...“⁴⁹⁾

Нераз доводиться чути, що ймення Петлюри лунало по Україні. Це не зовсім відповідає правді. Воно коли й лунало, то тільки в тій частині України, де він перебував, так само, як лунало імя Григорієва, Махна, Зеленого, Тютюника, Волинця, Шепеля та інших отаманів в райо-

---

⁴⁹⁾ А. М. Андрієвський. „Що потрібно для збудування Держави“. „Український Робітник“. Торонто, 24. грудня, 1948.

нах їхньої влади та бойових операцій. Зрештою, не все воно лунало по-доброму. Навіть серед самого війська, особливо його кращих дисциплінованих частин імя Петлюри нераз дуже погано акцентувалось. Лише завдяки самому Болбочанові, що вмів прищепити Запорозцям високу карність та навіть після свого арешту, закликав їх не робити ніяких самочинних виступів — не тільки Петлюра, а його ціла соціалістична компанія мусять завдячувати, що їх тоді не рознесли в пух і прах.

* * *

Ми згадували за Варшавський договір. Він один мусів би розбудити нас з оспалости, з нашого хочби й незалежного захоплення сумними „героями“ Великої Руїни... Не студіювавши правничих наук та науки міжнародного права, ми для для характеристики того договору дамо слово університетському професорові права, сенаторові, а за УНР — її генеральному судді, вже перед цим згадуваному Сергію Шелухину. Подавати докладніше, це забрало би багато місця. Тому подамо його цінні свідчення лише в кількох уривках, бо й з них буде видно, чого було dokonано тим договором над нашим нещасним краєм, а зокрема його відродженим козацтвом:

„Ті, що звали себе урядом УНР, разом з Петлюрою були сліпим зняряддям польської політики...

... Поляки обмежували (Варшавським договором — О. В.) зріст українських військових сил трьома дивізіями, тобто кількістю, з якою самостійницьких операцій вести не можна... Коли українські частини, які були передовими, займали щонебудь і вивішували український прапор, то Поляки надходили і замінювали його своїм. Так вояцтво, од якого цей договір було потаєно, думало, що воно бореться й жертвує своїм життям за свободу України та за кращу долю українського народу і за його державність, а в дійсности кинене було на службу польським поміщикам для панських реставрацій на Україні, для обо-

рони польських інтересів та порабощення української нації Поляками...

„Петлюра (після змісту 3-го параграфу Варшавського договору — О. В.) визнає за Польщею право на українську територію в межах 1772 року до Дніпра, без Києва і частини Подільської губернії. З тієї території, української і заселеної масивом українського народу з маленькою домішкою польських поміщиків та їх слуг, Польща уступає чи зобов'язується від себе з ласки та милости уступити Головному Отаманові Петлюрі та його товариству під Україну од означеної в парагр. 2 східної польської межі землю приблизно в дві губернії... В дійсності це не договір між Україною і Польщею, як його виставляють, а змова проти української нації й проти всіх її інтересів на користь Полякам. Це змова проти української Державности, свободи, незалежності, культури, розвитку й добробуту. Змови завше таємні. І ніхто із змовців не опублікував цього договору...

„Польська мова й її обов'язковість у вжитку української влади на українській території серед українського населення — це прикмета і символ польської влади на українській території, над українським народом і початок польонізації краю та його інкорпорації до Польщі...

„Відношення Поляків до української мови не краще як у Москвинів. І от, українська сторона в договорі 21 квітня 1920 року визнала за обов'язковий текст тільки текст на польській мові. Вона й тут віддала українське (ймення — О. В.) на безчестя, пожертвувала ним польському шовінізмові, імперіялізмові, призи́рству до української нації і визнала, що український текст нічого не вартий, а цінний тільки польський текст, українська душа з її виразом сумління нічого не варта, а цінна тільки польська душа з виразом її сумління, бо мова — то сповідь душі й вираз сумління народу... Так зробили Петлюра, Андрій Лівіцький та інші творці договору. Вони примусили і військових підписати цю умову...

„Петлюра ж, Андрій Ливицький і їх співучасники, поступившись усіма правами української нації на користь Полякам і віддавши їм всі інтереси українського народу, а самий нарід в порабощення, пониження й безчестя, вже не мали чого дорожитися виразом сумління народу, його мовою, і віддали й це в жертву, на глум, на поталу Полякам. Само собою напрошується питання: у кого на службі ці самозванні представники українського народу — у Поляків чи в українського народу, і чиї вони представники в дійсності: польські чи українські?... Військова конвенція... Полякам дає всі вигоди й ставить їх у командну роль над Українською Армією... і в роль пануючих над українським народом порабителів. Ця конвенція творить для Поляків становище завойовника й усі можливості нищити українську націю. Петлюра по цій конвенції (додаток до Варшавського договору — О. В.) фактично пішов на службу до Поляків для інтересів польських і відбудови Польщі 1772 року коштами української нації, а Українську Армію й тих, що повірили й довірилися йому, не знаючи про зміст договору з Поляками, завів на знищення, потрібне Полякам...

„Так при допомозі договорів Петлюри з Поляками 21. квітня та 24. квітня (військова конвенція між Польщею й Україною — О. В.) 1920 року, українськими силами, кровю і коштом відбудовувалася Польща в межах 1772 року... Поляки не ховалися з цими думками, бо в договорах вони ясні як день, але ж Петлюра зробив договори таємними од Українців і вів несвідому цього, ошукану Українську Армію в бої на смерть за Польщу... Завдяки договорі Поляки загрібали жар чужими руками і нищили Україну українськими руками, щоб заволодіти нею знесиленою, позбавленою можливості спротиву й виснаженою...

„Так і Брюховецький не вислужувався перед Москвою та не робив їй таких уступок, як в цих договорах

вислугувався Петлюра перед Польщею та наробив у них їй таких уступок, на які не мав ніякого права і од яких повинно було б удержати елементарне чуття патріотизму, яке в той же час вимагало б пошани до честі українського імени й гідности української нації. Все віддано, потоптано, опльовано... Було з чим таїтись, тому й договори таємні...⁵⁰⁾

Та яке величезне значіння для Польщі мав та й має ще й тепер Петлюра, Лівіцький та їхня УНР найкраще свідчать про те самі ж Поляки:

„Петлюра був не тільки отаманом українського війська! Був він, передусім, творцем нової політичної концепції, якою показав українському народові напрямок його політики, беручи на себе ролю її реалізатора і перекресливши раз на завжди вікову боротьбу України з Польщею!.. Цю свою концепцію Петлюра не вважав за тимчасову кон'юктуральну конечність! Його ідеал був виражений в непохитному змаганні за незалежність України в стислім опертю о Польщу. В останній час дійшли до нас відомості, що на арені життя української еміграції з'явилась нова фракція, яка за своє гасло визнає постулат — формального уневажнення польсько-українського договору з 24. квітня 1920 р., який був плодом великої ідеї Петлюри. Коли б це сталося — справа С. Петлюри стала би незначущим фрагментом, а честь, яку віддають його пам'яті, стала би порожньою фразою, що мала б свою неминучу тяжку консеквентність для польсько-українських взаємин.

„Цей (Лівіцький — пише від себе Пекадор, автор статті „Блудні вони“, О. В.) „останній з могикан“ найближчого оточення С. Петлюри вірно виконував і, як буде на те йому дозволено, певно й надалі вірно виконуватиме переданий йому в спадщину заповіт вірної спів-

---

⁵⁰⁾ Професор С. Шелухин. „Варшавський договір“. Видавництво „Український Робітник“. Торонто, Канада (ст. 28, 52, 41, 38, 42, 51, 43, 44, 45, 52, 53).

праці з Польщею — . Петлюри, постать і з'ясування якого для Польщі — являє польська газета „Кроніка“ з 23. травня 1948 р. в статті К. Грабика: „Ідея Симона Петлюри“.⁵¹⁾

Ми не бачили на власні очі цієї статті і подаємо її коротеньке резюме за одним українським часописом. Та ми не сумніваємось, що саме так пишуть тепер Поляки, для привертання Галичини та інших західних українських земель. Дурні були б, якби того не робили. „Варшавський договір“ набуває тепер особливого значення та особливої користі для Поляків, бо ж Америка гостро осуджує тих, хто ламає міжнародні зобов'язання. А тут, на радість Полякам та їх вдоволення, не лише існує „уряд“ тої самої УНР, в імені якого заключався договір, а навіть її ще й очолює сам „президент“ Ливицький — той самий чоловік, що своїм підписом, як міністер закордонних справ УНР, скріпив цей договір...

Як його розцінюють Поляки — переказуємо за українським часописом ще й таке:

„Надіслано нам для рецензії книжку в польській мові з Лондону, написану д-ром Станіславом Скшипеком і видану „Звйонзкем Зєм Полудньово-Всходніх Жечипосполітей Польскей“ — 74, Корнуол Гарденс, Лондон С. В. 7, сторін 106“.

„У ній... автор намагається довести, ... що в Україні нема більше, як 22 міл. Українців, ... тому Українці повинні взяти це під увагу й не зголошувати своїх претенсій до таких великих просторів (950.000 квадр. км.), а особливо претенсій до „Малопольскі Вєсходней“ і Волині та інших західно-українських земель, що були під Польщею...“

„Автор признає західно-українські землі святою власністю Польщі, на доказ покликуються на Варшавський

---

⁵¹⁾ Пекадор. „Блудні огні“. „Український Робітник“. Торонто, 10. вересня, 1948.

договір Петлюри з 1920 року... Лівіцький говорить Українцям, що цей Варшавський договір є „недійсний“ і „не існує“. Отже про договір цей д-р Ст. Скушпек пише так (стор. 52; подаємо в українському перекладі):

„З правно-державної точки погляду важний є той факт, що за умовою заключеною в квітні 1920 р. між Українською Народною Республікою і Польщею, Україна зрелася всіх претенсій (в оригіналі: „рощень“) до „Малопольські Вихідній і Волині“ в користь Польщі. В світлі цієї умови пізніший мировий трактат у Ризі, заключений між Польщею з одної сторони і советською Росією та советською Україною з другої, не мав у собі ніякого знасилування територіяльних прав Української Народної Республіки, бо устійнений у цім трактаті кордон між Україною і Польщею відповідав визнаному перед тим урядом Петлюри кордонові між Польщею й Українською Народною Республікою:

„На такому самому становищі стоять і всі інші відповідальні кола: і польський уряд у Лондоні, який сподівається у випадку вибуху нової війни рушити із своїми союзниками з часів минулої війни й зі своїм українським союзником п. А. Лівіцьким знову перебрати владу в Варшаві; і польська преса, і всі польські партії — від соціалістичних до правих ендеків — і всі польські організації поза межами сучасної Польщі: всякі „Польонії“, конгреси тощо, що бачимо з їх частих заяв про „Львуф і Вільно“.⁵²⁾

І чи ж дивуватися Полякам, що так дорожать пам'ятю Петлюри, його наступником — Лівіцьким, та доброзичливою для них УНР, яка так багато зробила для Польщі, коли саму її врятувала під Замостям обдуреними нашими героїськими козаками... Очевидно — ні! Зате можна, справді, дивуватися, що між українськими патріотами знаходиться хочби й невеличка кількість їх, які й вірять,

---

⁵²⁾ „Як дивляться Поляки на Варшавський Договір“. „Український Робітник“. Торондо (4. лютого, 1949).

що під прапором УНР мало би доконатись об'єднання всіх Українців та чиста й свята справа визволення України. Дійсно — мабуть рідкий зразок ігноранства, наївності або цілковитого запаморочення.

* * *

Генерал-полковник Віктор Зелінський, командант Синьої Козацької Дивізії, що була організована серед українських полонених в Німеччині за 1-шої світової війни, описуючи бенкет, яким закінчилось підписання Берестейського миру між УНР та Німеччиною, пише таке:

„Обід почався в просторій салі старшинського зібрання. З початком обіду генерал фон Гофман припровадив двох цивільно вбраних панів... Це був знаний мені з Берліну п. Севрюк і п. Любинський, український міністер закордонних справ. Участь в обіді брали старшини генерального штабу східного фронту в числі понад 50 людей. Гофман у щирій розмові зі мною (ген. Зелінським — О. В.) пригадав мені... надто молодечий вік українських міністрів і делегатів. При тім підкреслив мені що це все студенти київських високих шкіл. Почавши від прем'єра-міністра Голубовича, а скінчивши на отут присутнім міністрі закорд. справ Любинським. А щоб це мені доказати, він звернувся до Любинського:

— Скажіть, будь ласка, скільки вам літ?

— А вгадайте, — відповів трохи сконстернований Любинський.

— Я гадаю, 21 літ — відповів жартівливо Гофман.

— Не вгадали, бо 22 роки.

З такими самими питаннями звернувся Гофман і до Севрюка, який, як вияснилося, теж був надто молодим студентом з першого чи другого року університету. При тих запитах Гофман щиро сміявся, штуркаючи мене кожночасно ліктем. А що він був уже трохи „під гумором“, то він, не перестаючи сміятися, знову звернувся до Любинського:

— Скажіть мені, чому я розумію російську мову ген. Зелінського, а не можу добре зрозуміти вас, хоч ви теж говорите російською мовою.

— Думаю, — відповів Любинський — що я не вмю так добре російської мови, як ген. Зелінський.

— Ні, — сказав Гофман — ви, як студент російського університету знаєте знаменито російську мову. Але ви за скоро говорите. Так не повинен в ніякому разі говорити міністер закордонних справ. Його річчю є кожне висказане слово добре розважити.

„Прикро було слухати завваг німецького генерала українському молодому міністрові, — пише ген. Зелінський — що не вмів навіть належно себе оборонити. Але все ж таки Гофман робив те все не зі злости, але по-батьківськи хотів повчити молодих українських міністрів...

„З кінцем обіду принесли шампан. Ген. фон Гофман сказав промову... підняв тоаст за Україну, за її армію та за представників України, присутніх на цьому обіді.

„Знову налили шампана. Мусів я відповісти на його промову... (яку закінчив висловом надії, що український і німецький народи в майбутньому стануть приятними союзниками — О. В.). Підніс я свою чарку за німецький нарід, за гостинного, щирого господаря ген. Гофмана та за весь його штаб.

„Коли я усів, Любинський звернувся до мене з докором:

— Пане генерале, ви говорили про союз. Про ніякий союз з Німеччиною в нас нема тепер мови.

Цю замітку почув ген. Гофман і вона зробила на нього прикре вражіння. Він суворо глянув на Любинського й сказав:

— Так, пане міністре, ви це сказали в прияві всіх старшин, значить, це ваша офіційна заява. Ви протестуєте проти союзу з Німеччиною. Я це беру на увагу й зараз видам відповідні зарядження.

Тоді звернувся до свого начальника штабу:

— Негаймо телефонуйте до канцлера Німеччини про тут саме висказану заяву міністра Української Народної Республіки.

Настав прикрий момент. Любинський почервонів і не знав, що сказати... По хвилевій мовчанці ген. Гофман злагіднив свій суворий вигляд і звернувся до Любинського:

— Пане Любинський, ви мусите знати, що вам, як міністрові закордонних справ, не вільно ніколи своїх думок виявляти. Л-кий був змішаний, не вмів вияснити своє нетактовне становище, як дипломат. Ген. Гофман цілковито заспокоївся, усміхнувся і знову звернувся до Любинського:

— Не бійтеся, телеграма не піде, я тільки пошуткував. Але тямте, що ген. Зелінський є вояк, а не політик, він висловлює своє вояцьке персональне наставлення. А ви, як політик, мусите говорити тільки те, що є звязане з вимогами дипломатії. Ваші персональні наставлення лишайте при собі...

„Обід закінчився в доброму настрою... При прощанні запросив мене Гофман до себе... на склянку чаю. По чаю ген. Гофман завів мене в низ будинку, де висвітлювано кіно з образами мирових переговорів у Берестю. Почалося висвітлювання. Остання картина — підписання договору... Гофман звернувся до мене:

— Бачите, там позаді серед делегатів, бігають якісь панове. Пізнаєте — це ваші делегати. Ви бачите, всі делегати на ту велику подію підписання мирового договору поприносили свої пера. А ваші українські делегати не принесли зі собою жадного пера, бо наперед того не передбачали. Через те бігають, щоб їм хтонебудь позичив, бо вони мусять підписати договір...

„І він став сміятися, бо на картині було видно, що ніхто не хотів позичити пера українським делегатам...“⁵³)

---

⁵³) Ген. полк. Віктор Зелінський. „Синьожупанники“. Берлін, 1938 (ст. 29, 30, 31, 32).

Про міністрів УНР цього періоду нашої відродженої державности можна було б дуже багато писати. Було з ними багато лиха, багато й сміху. Німці перший кабінет міністрів УНР зовсім поважно кликали „Кіндеркабінет“. Його, до речі, увіковічнив і наш поет Олесь такими словами:

„Хто у нас в міністрах не бував:

Осли, козли, телята

Та жовтодзьобі горобята“.⁵⁴⁾

За малим винятком послі, міністри та голови дипломатичних місій УНР, в ліпшому разі були безкорисні для України, в гіршому — були шкідники, звичайнісінькі грошокради та марнотрати, що компромітували саме ймення України. Згадати хочби й того ж Севрюка, студента 2-го курсу, близької людини проф. Грушевського.

„В 1919-1920 рр. дістав Севрюк від Петлюри місію і гроші в Італію, щоб зайнявся 200 тисячами галицько-українських полонених. Останніх мали узброїти й віддати до розпорядимости українського уряду. Севрюк, який вже тоді тайно накладав з большевиками, місії не виконав, справу змарнував, а гроші присвоїв собі, причім із них пів мільона лірів проспекулював у Марселі“.⁵⁵⁾

„Про справу Севрюка, що на еміграції була відомою під іменем „Севрюкіяда“, пише й проф. Дмитро Дорошенко. Його свідчення має особливу вірогідність, бо ж він був призначений урядом її розслідати.

„Коли упало в Києві Гетьманське Правительство — пише проф. Дорошенко — Севрюк... знову став впливовою особою при Директорії. Мені з ним довелося зустрітись вже в Відні, коли він їхав до Італії як голова комісії для репатріації полонених Українців австрійської

---

⁵⁴⁾ А. М. Андрієвський. „Наша вдача“. „Український Робітник“. Торонто (4. червня, 1948).

⁵⁵⁾ К. Т. „Севрюкіяда“. „Український Робітник“. Торонто. (2. вересня, 1949).

армії на Україну. Севрюк дістав це доручення від покійного Петлюри. Він тільки що одружився з панночкою-Швайцаркою. Памятаю, він розпитував мене, який шлях до Італії найбільш мальовничий, так наче їхав не з важливим дипломатичним дорученням, а у якусь весільну подорож... Він мав завдання добитись визволення полонених, але... не дуже поспішав виконати свої доручення. Він дістав на свої видатки 2 мільйони італійських лір... найняв розкішний апартамент в Римі, замовив собі апартамент в королівській опері, і взагалі не шкодував грошей на свої розваги.

„А полонені тимчасом чекали. Правда, Севрюк час від часу видавав до них відозви, запевняючи їх, що „скоро“ вивезе їх на Україну. І полонені чекали, хоч становище їх було дуже тяжке. Італійці тримали їх в жахливих умовах. Памятаю, кілька тисяч сиділо на острові Азінаро (близько Сардинії), де не було води, і люди діставали її по склянці на добу... Італійці годували їх препогано й усіми силами хотіли їх позбутись... Але полонені було — герої. На всі пропозиції їхати „додому“, до Польщі, вони відповідали, що не хочуть нікуди, як тільки до отамана Петлюри, щоб битися з большевиками в рядах української армії.

„Вже Поляки забрали Галичину, вже уряд Директорії підписав з Польщею союз... Севрюк (член Української Партії Соціялістів Революціонерів — О. В.) дурив їх своїми обіцянками, а галицькі полонені чекали. Але нарешті уряд Петлюри рішив довідатися, що таке робить Севрюк... І він доручив це Українській Військово-Санітарній Місії у Відні, яка вирядила мене до Італії. Тоді то я знову зустрівся з Севрюком і мені судилося розслідувати й обревизувати його діяльність. Це й дало мені в руки великий компромітуючий матеріял, який я й вислав довільно на руки головного отамана Петлюри. Що сталося з тим матеріялом, я не знаю... Севрюк уже в половині 1920-их років при співучасті Ілька Борщака редагував

український часопис у совєтському дусі й боронив... Шварцбарта, який у травні 1926 року підступно вбив гол. отамана Петлюру...⁵⁶⁾

Згадавши про Севрюка, що хотів їхати до Риму найбільш мальовничою дорогою, мені пригадується, як інший посол УНР чи голова якоїсь її місії, прізвище якого, на жаль, вислизнуло з голови, що рівнож мав їхати до Риму, тільки з Парижу. Та в цім випадку, той соціалістичний представник „бідного народу“ хоч і не питав, яка туди найбільш мальовнича дорога, але рішив найняти таксівку й їхати нею аж до Риму, бо його, бачите, в потязі заколисує... На жаль, не знати, кільки саме той міністер чи дипломат „заколиса“ народного гроша з пограбованої соціалістичним урядом Гетьманської Скарбниці...

Про розкрадання гроша й добра українського народу його „демократичними“ представниками, між якими, як вже згадувалось, не бракувало навіть таких риб, як міністри, послы та голови торговельних і всяких інших місій УНР; про бешкети по віденських каварнях і п'яні оргії деяких репрезентантів, що компромітували саме імя України, коли кишені здивованих кельнерів збагачувались казковими датками „на чай“ від „щедрих Українців“ з-над Дніпра; про все це можна б писати цілі томи. Тоді між іншим німецька мова, як жартом не раз доводилося чути, збагатилася такими новими словами, як „поршірен“ і „супрунірен“, що значили — розкидати грошем. Соціаліст-революціонер Супрун був фінансовим уповноваженим УНР, в розпорядженні якого були міліонові суми, а соціал-демократ Порш був міністром і послом УНР, здається, у Берліні, а як гроші „ахнули“, пішов до большевиків і працював у берлінському Торгпредстві.

Кажуть що „риба смердить від голови“. Нехай нам

---

⁵⁶⁾ Проф. Д. Дорошенко. »Ще кілька слів про „Севрюкіяду“«. „Український Робітник“. Торонто (14. жовтня, 1949).

даскаво дарують читачі, що вживаємо цю вульгарну приповідку, але, на жаль, вона занадто підходить під характеристику того, що робилось за міністра закордонних справ УНР Андрія Ливицького. Та підтверджуємо це документально листом бувшого сенатора за Гетьманщини, а за УНР — її генерального судді, проф. Сергія Шелухина, післаного до Головного Отамана Симона Петлюри з Відня, 17. листопада 1920 року, а пізніше в 1936 році вміщеного в „Немесіді“. Лист дуже довгий і ми тут подаємо лише пару уривків:

„Ливицький... піддержує в складі місії (в Парижі — О. В.) б. російського жандармського полковника Адамовича, б. поліцейського чиновника Галяфе і розвідчика Колосовського... Ні одного українського діяча, бо їх всіх із делегації розігнано. Колосовський... був постійним членом ворожого Українцям російського салону Проптер... Повторяємо, що український ес-дек Ливицький, займаючи високу посаду і граючи одну з перших ролей в українськiм державнім житті й уряді, піддержує на посольській посаді польського землевласника... Про свою закулісну політику й свої таємничі переговори, ні урядові, ні мені не сказав...

„Прошу Вас, Високоповажаний Симоне Васильовичу... розважити вказані факти об'єктивно, спокійно і з безсторонністю судді одповісти собі, чи справді можна довіряти таким людям, як А. Ливицький чи Єремів, і навіть урядові, на чолі якого стоїть Ливицький, або бере в нім участь і який може терпіти те? Щоб Ви самі подумали про уряд, який має міністром Ливицького?...

„Я одкидаю готентотську етику і вважаю, що розбирання народних грошей соціал-революціонерами і соціал-демократами та інш. на партійні цілі є та ж сама крадіж чужих грошей, як і Союзом Руссаго Народу, а призначання міністрами й дипломатами Ливицьких, Шумицьких, Ковалевських, Севрюків, Єремієвих, Адамовичів,

Колосовських і т. п., куди гірше, ніж призначення генералів губернаторами . . . Над діяльністю Лівницького і т. п. давно вже час навести справжнє слідство . . . А чи можна довіряти донесенням цих людей . . . А яких страшених грошей уся та брехня й усе те будівництво коштує нашому народові!

„Англія, Франція, Германія, Чехія й Австрія — не хочуть чути імені Андрія Лівницького й що перебування його на міністерській посаді не може не відбиватись на відносинах до нас і до нашої справи . . . Ревізія розкрила б страшну бездіяльність, темне неучтво, хлестаковщину й колосальне марнотравство. Полагодити такі справи в Вашій можливості, а тому іменем нашої нещасної батьківщини, долею нашої державности і щастям народу благаю Вас зробити це якнайшвидше, щоб не було пізно“.⁵⁷⁾

Те, про що пишемо, є дуже маленька частка того, що можна було б писати. Та про повний образ того роду марнотравства та злочинного розкрадання народного гроша, доконуваного соціалістичними стовпами, мабуть уже ніколи не довідається обдурений та пограбований ними наш нарід, а тим більше — молоде покоління.

Поваливши Гетьмана, надбане ним добро розікрали українськими ж руками. А про саму соціалістичну „державність“ шкода й згадувати . . . Слушно писав Липинський: „Не буде ніколи Держави Української, доки дейнецтво й опришківство, яке ідею України від віків обсіло, не буде прочищене українськими, а не метропольними — московськими чи варшавськими — руками. Знайте, що не буде ніколи Великої України, доки українськими руками не буде переможена „Україна“ підла й мала. Знайте, що люди чесні, які колинебудь, у будьякій добі нашої історії, захотіли б боротись за Державу Українську, бу-

---

⁵⁷⁾ Листи сенатора С. Шелухина до Отамана С. Петлюри. „Український Робітник“. Торонто (29. жовтня, 1948).

дуть убиті смородом скунків українських, якщо не забезпечуть себе од них власною силою й організацією“.⁵⁸⁾

VI.

Дуже добре знаючий Петлюру, його особистий осаул (адютант), сотник Федір Крушинський, пише: „Він (Петлюра — О. В.) чув і знав про принадні гасла „братерства, рівності й волі“, але не бачив „другого боку медалі“: миршавої, знікчемної, заплутаної в брехні й суперечностях своєї теорії та практики демократії... Петлюра та його покоління знало тільки оту бранку бузовірського, руїницького, нелюдського й нелюдяного марксизму, яка звала себе демократією. Не знало воно ні американської, ні англійської демократії“.⁵⁹⁾ А про його заступників із теперішньої уенерівської Національної Ради в Німеччині, дуже добре знаючий їх Крушинський, каже:

„Ні, панове, наданих Вам Марксом, Леніним і Пілсудським торговельних ліценцій уже не вистачає, треба мати довіря до українства. На тих ліценціях стоїть печатя вашої зради — чорної зради України й переходу 75% ваших партійних товаришів до ворога під час бою... У Франції, наприклад, ... ніхто з нас вас не вибирав... Точнісінько й по всіх інших краях українського населення, не виключаючи Німеччини, ... де вас з лягерів скитальці виганяли, довідавшись про Вашу злочинну мету. Бо ваші партії сьогодні нікого, крім вас, не репрезентують, а ледве не кожну з них ще жде не тільки суд історії, а й лава підсудних українського народного суду...“

„Зі спадщини УНР, панове, лишилось тільки отих три літери та й більш нічого. А з ідейного надбання Ди-

---

⁵⁸⁾ Вячеслав Липинський. „Листи до Братів-Хліборобів“. Відень, 1926 (ст. XXXV).

⁵⁹⁾ Федір Крушинський. „Головний Отаман“. „Спогади адютаанта“. „Нова Доба“. Париж, січень, 1949 (ст. 19).

ректорії лішилося саме дике поле, на якому ще тільки ви гуляєте по інерції, як передсмертний відгук „отаманії“ і хаосу. Не робіть комедії з вашими „державними центрами“, бо від них тхне чужою розвідкою та нашою ганьбою. А списані в вагонах півбольшевицькі декларації Директорії та протоколи п'ятох делегацій до большевиків у 1919 р. з „проханням миру та спільного фронту проти буржуазії“ — хай зігниють якнайшвидше. Директорія зрадила всі свої обітницї та й загинула жертвою свого власного злочину...

„Так, нам потрібна Українська Національна Рада й представництво, але воно не може складатись із самозванців, банкрутів і винуватців нашого нещастя. Нам потрібний провід революційної боротьби, а не музей нашої поразки. Ніхто за Ваші партії та партійні кличі голосу вже не подасть, ні битися не піде, а якби ми вас і вибрали, то тільки на те, щоб поставити до стовпа з відповідними написами — для перестороги прийдешнім поколінням...“⁶⁰⁾

Дуже болючу, але правдиву, характеристику УНР подає нам професор Львівського університету та Українського Наукового Інституту в Берліні, відомий історик, д-р Степан Томашівський:

„Режим Директорії перемінився скоро в диктатуру „головного отамана“... Чи маю характеризувати те, чим він обдарував Україну? Він мав і має доволі панегіристів... та я не пригадую собі ні одної стрічки, ні одного слова в похвалу внутрішнім порядкам УНР за останні три роки: навпаки, все те, що писано й говорено в цьому напрямі, дає образ якогось страшного сну з екзотичної країни: сам голова — ігнорант, заздрий і без енергії; міністри — шарлатани... про урядовців — вже й не говорити; в „законодавстві“ (sit venia verbo) школярське

⁶⁰⁾ Федір Крушинський. „Відкритий лист“. „Український Робітник“. Торонто. 17. вересня, 1948.

доктринерство й жіноча непослідовність, глибоке й безнадійне незнання життя, його законів і потреб; в „адміністрації“ (знов даруйте за слово!) — в найкращім разі повна бездільність, поза цим — самоволя, терор і бандитизм; школа — не існує цілком. Так без кінця . . .

„Дотеперішній тип українського інтелігента мусить зникнути не тільки із громадського життя, а й з його літератури й історії. Значить — переродження мусить йти в парі з ревізією нашої історичної галерії. Коли це станеться, то портрету Петлюри не буде ані в українськім Пантеоні, ані в самім історичнім музею заслужених для рідного краю Українців, хіба тільки в окремім, зачиненім кабінеті з написом на дверях: „Молоді вступ забороняється“. Там показуватимуть зразки перебутих поганих національних хворіб українського народу“.⁶¹⁾

Та ці свідчення набувають особливого значіння, коли чесний Петлюра всю вину за нещастя, яке прийшло на Україну з протигетьманським повстанням, взяв на себе. Коли на питання свого давнього приятеля Василя Королева-Старого: — „Хто ж винен?..“ Петлюра відповів: — „Я!“ — гулав себе в груди Симон. — „Я, бо не мав ставати в чолі руху“.⁶²⁾

Замовчувати за минуле У. Н. Р. тепер, коли на обрію знову встає її зловіща примара, ми вважаємо гріхом перед майбутнім нашого народу. Молоде покоління мусить знати, з ким воно має йти вмирати за Україну та мусить бути певним, що його жертви не підуть на марно, так, як жертви тих багатьох десятків тисяч козаків, що загинули після гетьманського бунту уенерівських соціалістів вже не кажучи за мільйонні жертви Нової Руїни, яка започаткувалась тим повстанням. А щодо Петлюри — нехай Бог світить його душі — він, вмерши за Україну,

---

⁶¹⁾ С. Томашівський. „Під колесами історії“. Видавництво „Українське Слово“. Берлін, 1922 (ст. 23, 26, 30, 35).

⁶²⁾ Василь Королів-Старий. „Згадки за мою смерть“. Українське Видавництво „Пробоем“. Прага, 1942 (ст. 95).

іскупив свій гріх перед Україною своєю передчасною смертю, та тим, що мав горожанську мужність признатись у своїй провині.

З цього боку і Головний Отаман Симон Петлюра, д-р Осип Назарук і полковник Євген Коновалець, що незадовго до свого трагічного кінця жалував за свій протигетьманський виступ та член Директорії У. Н. Р. проф. Афанас Андрієвський, що не завагався сказати гірку правду на уряд в яким брав участь — на цілу голову вище усіх Лівичьких, Ісааків Мазеп, Феденків та інших сподвижників Петлюри, що не спромоглись на того роду горожанську відвагу — признатись у своїх власних провинах.

Рятуючи себе від засуду історії, вони за кожную ціну намагаються відродити злочасну У. Н. Р., що вже два рази привела Україну до нещастя та коли для свого порятунку і їхньої „республіки“ мусіли перший раз кликати Німців, а другий — Поляків. Вже не говорячи за те, що в 1919 році, теперішній прем'єр Мазепа та його партійний колега Феденко ультимативно вимагали від Петлюри й інших членів Директорії миритися з більшовиками та творити більшевицьку Україну. Про це, як вже згадувалось, пише член Директорії У. Н. Р. Андрієвський такими словами:

„Рівно через три місяці по поваленні Гетьманства, в Проскуріві, Центральні Комітети с.-д. та с.-р. подають Директорії ультиматум, щоб вона зреклась влади, а уряд почав негайно переговори з Раковським з ціллю створення Радянської України. Ультиматум с.-д. був підписаний Мазепою, Феденком, Романченком і вимагав відповіді до другої години другого дня... Директорія ультиматуму не прийняла; с.-д. та с.-р. підняли заколот проти Директорії, а коли він не вдався, змінили тактику, а саме: створили з Петлюри кумира... поставили своє Н. К. В. Д. на чолі з с.-д. Чоботаревим. Оголосили опозиції війну... Страх втратити владу жене їх в ідеологічні

обійми большевиків; большевик для них менший ворог, як самостійник; с.-д. міністер вночі бігає по Кам'янці та кричить: «Я не можу спати, коли самостійник Білинський на волі»⁶³⁾

Ми не знаємо як скінчив той соціалістичний міністер У. Н. Р., але знаємо, що наш особистий добрий знайомий Михайло Білинський, бувший старшина Чорноморської Фльоти, і якийсь час виконуючи обов'язки міністра чи товариша міністра Морських Справ за У. Н. Р., пішов на повстання під Базар, і там, оточений большевиками, щоб не здатися живим, сам розірвав себе гранатою, недалеко місця, де й інших 359 лицарів знайшли свій вічний спокій.

Так вмирили тоді українські герої за справу самостійності України, а многі уенерівські „самостійники” з самих верхів УНР, мостили тоді дорогу до большевиків і вкінці туди й виїхали.

Перед тим як виїздити до большевиків, партійний Заступник Голови У. Н. Р. Микола Шраг — ні він, ні Голова У. Н. Р. професор М. Грушевський ніколи не були вибрані всенароднім голосуванням, лише партіями — заявив в імені групи соціалістів-революціонерів під проводом М. Грушевського, що „вони визнають сучасний уряд радянської України на чолі з Х. Раковським (за Гетьмана був головою московської большевицької мирової місії. — О. В.). Той уряд повинен боронити й за кордоном інтереси України”⁶⁴⁾

І це свідчення рівнож має всі підстави до сумнівної правди про творців У. Н. Р., бо писав його не тільки бувший уенерівський міністер та посол У. Н. Р., але й сам член української соціал-революційної партії, він

---

⁶³⁾ Проф. А. М. Андрієвський. „Що потрібно”. „Український Робітник”. Торонто, 24. грудня, 1948.

⁶⁴⁾ В. Кедровський. „Дві військові організації”. „Український Голос”. Вінніпег. 3. січня, 1940.

же й полковник та Генеральний Інспектор нашої армії за часів Петлюри Володимир Кедровський.

Ще раніше в літі 1919 року туди „махнув“ сам прем'єр У. Н. Р. Чехівський, вже не кажучи, що в тім же році, трохи не кожного місяця слались до большевиків від тої У. Н. Р. делегації. Глумом над геройським нашим козацтвом, що боролось за самостійну Україну, була „самостійність“ Винниченків, Шаповалів та інших уенерівських міністрів. Ніхто інший, як саме теперішній президент Андрій Лівіцький писав у ті часи до міністра Ковалевського: „Вчора зробив доклад в Раді Міністрів про необхідність порозуміння з рос. демократією. Рада Міністрів і Головний Отаман згідні з моїми поглядами по цьому питанню... Я вважаю, що... федерація з російською демократією нам не страшна...“⁶⁵⁾

Багато Українців з націоналістичного і гетьманського таборів обурювались недавніми переговорами п. п. Григорієва, Паливоди, Кедровського та інших колишніх міністрів У. Н. Р. з російськими соціалістами в Нью Йорку. Хоч обурюватись не було чого, коли б вони знали минуле У. Н. Р. Це вже — її традиція і тут ніяке обурення не допоможе. Що говорити за цих міністрів, коли теперішній президент Лівіцький в одному з своїх листів до Петлюри, після переговорів з Савинковим, представником російської демократії, писав:

„Після довгої підготовки бачився я нарешті з п. Савинковим. Це я зробив після того, як прочитав його статтю в „Свободі“ (московська газета, виходила у Варшаві. — О. В.), де він осуджує ген. Денікіна і стоїть на ґрунті не єдиної, а федеративної Росії. Розмова моя з ним носила дуже приязний характер... Про дальші побачення з Савинковим буду детально докладати. Вважаю,

---

⁶⁵⁾ Мова історичних документів. „Листи А. Лівіцького до О. О. Ковалевського“. „Наша Доба“. Париж. Вересень, 1949 (ст. 21).

що на часі порозуміння з московською демократією і контакт з Врангелем“.⁶⁶)

Теперішній прем'єр Ісаак Мазепа не тільки ультимативно вимагав переговорювати з Москвою для творення большевицької України, а й особисто посилав делегатів до большевиків.

„Після нещасливої військової наради в Староконстантинові... уряд У. Н. Р. і Головний Отаман виїхали в Любар... міністри полягали на соломі покотом... та міркували, кожний про себе, одні з острахом, а деякі з надією — про Житомир і Хмельник, де кувалася „форма переходу“ на бік Москви. Ледве не щодня відходили „ходаки“ добровільні й із доручення, з Любара ж виїхали й дві делегації І. Мазепи — одна до „незалежників“ і „боротьбістів“ (що вже перейшли до большевиків — О. В.), а друга до большевицького фронту. Словом „скрізь пахло“ єдиним революційним фронтом з большевиками, а тому й Волох, Данченко... „викинули“ червоний прапор“.⁶⁷)

Автор цього уступу, пишучи критику на працю І. Мазепи, що вийшла в Празі в 1941 році, каже, що та книжка написана не для історії, а для пропаганди.

„Це зрозуміло. Писати історію тодішнього часу — (1919 року — О. В.) — це писати свій власний акт обвинувачення. Тому І. Мазепа обвинувачує С. Петлюру, щоб себе виправдати“.⁶⁸)

Очевидна річ, що як би ми не ставились до Петлюри, то було б найбільшою для нього кривдою рівняти його до Ісаака Мазепи. Чи заслужив теперішній „прем'єр“ У. Н. Р. на назву мародера у „Чотирикутнику смерті“, як його називає автор статті і чи відійде він з цим титу-

---

⁶⁶) „Мова історичних документів“. „Нова Доба“. Париж. Вересень, 1949 (ст. 19, 20).

⁶⁷) Фалшивники історії. Ф. К. „Мародер“ у Чотирикутникові Смерті. „Наша Доба“. Париж. Січень, 1949 (ст. 26, 27).

⁶⁸) Там же (ст. 23).

лом до несфальшованої історії наших визвольних змагань, але одне певно, що Ісаак Мазепа, після поданої вище документації, хотів большевицької України — чого ні в яким разі не можемо сказати про безкомпромісового противника большевизму — Симона Петлюру.

Ми навмисне довше зупинились на „державництві“ У. Н. Р. не тому, що хотіли зробити прикрість його теперішнім репрезентантам, зрештою ми й самі завинили, бо ж брали в ній, хочби й не провідну, участь — ні, коли все ж про нього подаємо тут лише дещо, то лише для того, щоб розкрити очі на суть нашої другої Полтави. Коли б не було У. Н. Р., а всі стали до співпраці Гетьманові, другої Полтави не було б. А так, У. Н. Р. стала символом нашої останньої Полтави. Нині, дякуючи Богові, покищо у вигляді емігрантського її наподоблення, вона заіснувала не для визволення України, як думає певна кількість наших людей, а як гірке мemento, що вказує нам на старі шляхи, які довели Україну до другої Полтави. З цього боку й уряд УНР, її „президент“, прем'єр і міністри є лиховісними предвісниками нашої третьої Полтави.

УНР — це початки Нової Руїни. Коли судити по єдинім революційнім фронті наших соціалістів з московською „братньою демократією“ та по єдинім фронті з Поляками „за нашу й вашу вольносць“ — це була соціалістична Брюховеччина, що можливо й не все того бажаючи, але фактично прислужувалась не тільки Москві, але прислужувалась ще й Польщі.

УНР — це демонстрація соціалістичної пошести, що розкладала та ослаблювала військову силу нашого народу. Вона, немов той боляк, розідала саму нашу зовсім нереспубліканську республіку. Це той соціалістичний боляк осляблював наше, відроджене за Гетьманщини, державне тіло, що з середини підточував молодий ще не окріпнувший державний організм. Замість вирізати його з корінням, на нього мало зверталось уваги, аж поки боляк не тріснув й не звалив те тіло.

Здавалося б, що того досвіду було аж забагато, але ніщо нас не навчило, бо той боляк знову з'явився в нас, на цей раз, вже емігрантському тілі й знову розідає і без того еміграційними умовами розіджений наш організм. Започаткувався він у Варшаві, під спеціальною температурою Пілсудського, перед чверть віком не тільки у старій формі У. Н. Р., але ще й у її вивершенні, якого не було на Україні — в особі Андрія Лівницького. Це була в той час дуже близька людина до польського маршала, це був його „Андрійко“...

„Петлюра називав Пілсудського своїм другом... Лівницького, гадаю, Пілсудський любив, але по своєму: одного разу... він оцінюючи нашу політику, сказав прилюдно, так, що й у пресу попало: „Щось там Андрійко робить“. Цей випадок дав Олесеві привід для жарту: Коли Андрій Миколаєвич попав у дитинство?“ — Коли Пілсудський назвав його „Андрійко“... Пілсудський... заставив (примусив — О. В.) С. В. Петлюру взяти в міністри двох своїх, цебто Пілсудського, людей — Стемпковського й Юзефського.

„Українці, що пішли на польську службу так здеморалізувалися, що при всякому режимі вони небажані“.⁶⁹)

І от, цей „Андрійко“ Пілсудського знову виринув у Німеччині, а з ним і його У. Н. Р., та де факто і його Національна Рада, що намагається об'єднати усю українську спільноту навколо колишнього польського васала. Словом, стара історія, стара трагедія — старий боляк України, що розідав її і в часах її Першої Руїни.

З У. Н. Р., що ніколи не проголошувала самостійності без думки про федерацію, ми робимо символ нашої боротьби за самостійність...

З У. Н. Р., що в Бересті в 1918 році добровільно і без примусу зреклась Криму та Холмщини, а у Варшаві 1920.

---

⁶⁹) А. М. Андрієвський. „Варшавський Договір“. „Український Робітник“. Торонто (12. листопада 1948).

року, зреклася Галичини, Полісся, Підляшшя, великої частини Волині і тієї ж Холмщини, що Гетьман з Кримом приєднав до України — ми робимо символ боротьби за нашу повну соборність.

З самозванного, бо всенародним голосуванням ніколи не вибраного, президента Лівіцького — ми робимо символ законности та чистої справи всеукраїнського об'єднання.

З Ісаака Мазепи, що в 1919 році, ультимативно вимагав миру з большевиками та творіння большевицької України — ми робимо символ безкомпромісової боротьби з большевиками.

Що це? Повне незнання нашого минулого чи свідоме закривання та навмисне замовчування його суті? Брак горожанської відваги глянути правді в вічі? Наша поблажливість та потурання злу, за яке в часах Гетьманщини, ми заплатили дорогою ціною загибелі власної держави? Сором, що палить наше лице, за наше соціалістичне будівництво й стримує нас признатись у наших протинародних та протидержавних гріхах? Чи наша власна політична неморальність, що не дозволяє нам бачити найголовніше лихо нашого національного нещастя?

Мовчати про це, це гріх перед Богом, а перед власним народом — великий злочин. Бо горе тому народові, що не бачить в самім собі небезпечних, руйнуючих його тіло хворіб, а ще більше нещастя, коли той нарід бачить ті хвороби, що його ж нищать і нічого не робить для того, щоби їх позбутися. Такий нарід простує швидким кроком якщо не до рабства і неволі, то до своєї фізичної і духовної загибелі. Тому, коли порушуємо спокій мертвих і живих ще творців нашої Великої Руїни, то робимо це без тіні чогось особистого, лише з великого бажання — збудити нашу чуйність перед новою небезпекою, що в особі уряду У. Н. Р. та її президента знову зловіщо повисла над нашим майбутнім. Ми вважаємо, що та небезпека акцентується не лише самим відродженням того

антидержавницького феномену чи небажанням організовано змести його з нашого політичного обрїю, але чи не найбільше тим, що ми не маємо відваги публично показати перед новим поколінням справжню суть У. Н. Р. і, через це, допомагаємо йому йти манівцями до нової Варшави та до нової Полтави.

Чи можливе здоровля та сила нашого еміграційного тіла, коли між нами повне розбиття та розпорощення, що, як сказав Фрідріх Шлегель, є смертю всякої величі; коли нема одного авторитету та загального йому послуху, коли нема гармонійної співпраці між окремими частинами того тіла та коли в самій його голові, в самім її мізку — повне замішання? Де вихід із глухого кутка, з якого фактично ми не виходимо вже більш як тридцять років та куди ми самі себе загнали протигетьманським бунтом? Що зробити, щоб окремі частини нашого тіла були в повній гармонії та співпраці для добра цілого тіла, без якої не було, нема й не буде ні його здоров'я, ні його сили, ні його світлої майбутності?

Хто не є засліплений оманю вузько-еґоїстичного партійництва, хто вмє розрізняти полову від зерна, той бачить шлях нашого духовного відродження. Хто не є глухий до правди, той чує в своїй душі голос предків і гомін колишньої слави наших князів, гетьманів та козацтва, імя якого гриміло по цілім світі. Коли той гомін нині залунає в душі кожного з нас, завтра — він лунатиме по всій широкій Україні.

Наша світла спадщина минулого — це є єдиний, певний шлях та дороговказ і до нашого світлого майбутнього. На варті коло неї саме Боже Провидіння поставило перед нами нічим і ніким незаміниму, законну й під кожним поглядом світлу та чисту як кришталь, у своїх душевних прикметах, постать, в особі Гетьманича Данила. Це є наш дійсний, нічим і ніким незаплямований символ нашого, дай Боже, недалекого всеукраїнського об'єднання. Це не тільки достойний представник нашої

колишньої, але й нашої майбутньої державної величі. Це — прапор нашої згоди і наших майбутніх перемог. І чим скорше ми під нього станемо, тим краще для України і для нас. Це в зrealізуванні великої гетьманської ідеї лежить і велике майбутнє нашої вистражданої Батьківщини. Бо вона одна, як ніщо інше криє в собі надзвичайно велику рушійну силу.

„Нею ми врятуємо нашу душу й наше тіло. Сьогодні вона стає нашим єдиним заповітом, нашим єдиним рятунком. Вона несе нам чистоту надії, молодість віри і мужність у чині. Хто її полюбить, того вона возвеличить. А хто її здійснить, того вона надгородить правами суверена української долі. Горе тим, хто зневажить її, чи порушить її суверенітет. Бо його освятила кров тих, що воліли смерть, ніж покору; кров Виговських, Дорошенків, Многогрішних, Мазеп та інших наших вождів та героїв. Тією кровю живе наше серце, серце їхніх нащадків і воно тоді перестане битись, як ми ту кров зрадімо“.⁷⁰⁾

„В Україні републиканська форма виховує не ліпших, а гірших людей; а коли між останніми попадеться і здібний чоловік, то зробити він нічого не зможе.

„Не обєднає нас і націоналізм. Націоналісти беруть за зразок німецький націоналізм... Німці знають одного вождя, а не знають безліч отаманів. Навпаки, Українці знають багато отаманів і нездібні... обєднатись при одному вождеві. Кожний отаман є герой; навіть патріот, але визнати над собою вищої влади не хоче; він сам собі пан; були в Україні... Махно, Григоріїв, Зелений-Терпило, Волинець, Ананія, Ангел, Тютюник, Шепель, Павловський — дрібних отаманів без кінця; ні один із них не визнав над собою влади Петлюри; лише Тютюник під кінець пристав до Петлюри й то коли? — тоді, коли Махно вбив Григорієва; армія Григорієва, де начальни-

---

⁷⁰⁾ Гр. Східній. „Вартовий Національного Прапору“. „Наша Дрба“. Вересень 1949. Париж (ст. 188).

ком штабу був Тютюник, розпалась. По Україні блукали озброєні відділи під назвами: григоріївці, зеленівці, махнівці й т. д., а єдиного українського війська не було. Чому? Бо не було одного, визнаного цілою Україною вождя; а це могло статись тільки тоді, коли б ми відкинули всяку республіку, спинились би на одній особі, шляхом пропаганди вбили в голову народові, що це наш вождь, монарх, гетьман; оточили його найкращими та найздібнішими людьми; тільки тоді можливо зусилля нашого народу марно не пропали б; а так отамани пропали: Махно помер у Парижі, Зелений склав голову в бою з денікінцями, Тютюник пішов до большевиків і там був зліквідований, Махно убив Григорієва, Волинця розстріляли большевики...

„Нині те саме, що й раніше було: є мельниківці, є бандерівці, були тарасбульбівці; може є ще які; ніколи вони одні одних не визнають, завтра будуть боротись між собою, навіть битись; це зло нашого націоналізму.

„Наш нарід у засаді був і є монархічний. З зерняти груші або яблуні виросте тільки груша або яблуня; різними засобами можна їх поліпшувати, але все груша зо-станеється грушою, а яблуня яблунею. З зерна нашого народу може вирости тільки монархія, бо в минулому наш нарід козацький, себто був організований за військовими засадами; а у війську головне дисципліна й послух; наш нарід слухняний; але провідна верства, що з нього виходить, бунтує; сперечається, не дасть собі ради, страждає, мучиться сама й нарід мучить; це муки народження; аж доти буде мучитись, поки не зрозуміє, що з українського зерна може вирости тільки монархія; а вже од неї залежить ту монархію удосконалити, зробити корисною; от так, як з дикої груші або яблуні можна зробити корисну культивовану. Наша отаманія свідчить, що ми нарід козацький; це наша природа, наша історична вдача; а вже перейти од отаманії до монархії од нас зале-

жить, це буде удосконалення нашої історичної вдачі“.⁷¹⁾

Нам скажуть, що існування гетьманського руху, його сталий зріст, свідчить, що наша державницька полова, що привела Україну до Великої Руїни, все більше розвивається і що це є доказом, що до нової трагедії вже не прийде. Ми, на жаль, не поділяємо цієї думки, бо коли нині були б не тисячі чи десятки тисяч, а то й сотні тисяч організованих гетьманців — цього ще за мало, щоб знову не прийшло до засіву половини — до взаємонищення та нового хаосу. Ми всі — а не лише ті, що називають себе гетьманцями — мусимо віднайти в собі здібність розрізнити державницьке зерно, від державницької половини, і лише ним кинути під засів нашої будуччини. Бо скільки б не сіяли полови, і хочби й до як родючого ґрунту, з неї не виросте золота пшениця. Вітер рознесе її на всі сторони, а з нею рознесе не тільки її нерозумних сівачів, але й тих, що хотіли би наше поле засіяти родючим державницьким зерном, як то вже й раз було за відродженої Гетьманщини.

* * *

На наших очах „разсудку вопрекі і наперекор стіхіям“ іде гльорифікація УНР, з метою підняти авторитет ще живих деяких творців УНР та навязати його широкому українському загалові, а передусім — заімпонувати ним молодому і в своїй масі зовсім необізнаному з нашим минулим поколінню. Відроджуючи традиції антидержавного будівництва УНР, вони штовхають його на шлях нового псевдodemократичного банкруцтва, яке вже раз довело Україну до руїни. Йти наосліп за ними, це значить або бути повним ігнорантом того, чим була для України доба УНР, свідомим або несвідомим ворогом кращого майбутнього України, а передусім — належати до категорії партійних соціалістичних амбітників, не-

---

⁷¹⁾ А. М. Андрієвський. „Наші сусіди“. „Український Робітник“. (12. вересня 1947). Торонто.

здібних дорівняти чесному Петлюрі , щоб вдарити себе в груди так, як то мав мужність зробити Головний Отаман, і сказати — „меа кульпа“! (моя вина!).

Замість іменем Петлюри прикривати свого власну державницьку вбогість та свої провини перед Батьківщиною, всі оті Лівницькі, Ісааки Мазепи, Феденки та інші відродителі соціалістичних антидержавницьких традицій УНР, зробили б більшу честь Петлюрі, коли би, хоч і на схилі свого віку, дорівняли йому, повторивши перед молодим поколінням слова Петлюри — „моя провина“. Замість тягнути нову генерацію на уенерівські манівці — Лівницький та ті, хто з ним, справді, зробили б велику прислугу для України, коли б за Петлюрою, вдаривши себе в груди, щиро сказали:

— Ми завинили, бо своїм протигетьманським повстанням угробили дійсну державність України. Замість Української Народної Республіки, ми створили Українську Народну Руїну!

— Ми широко відкрили нею ворота большевикам!

— Ми наплювали на наші кращі традиції минулих віків, що робили Україну могутньою та славною на весь світ і все починали від себе, взоруючись на „батька“ Маркса й через це все на собі й скінчили!

— Ми були проти рідного війська й разом з большевиками розкладали соціалістичною пропагандою полки, дивізії та корпуси стихійно воскресавшого козацтва, а тому — лишившись без збройної сили — посилали школярів під Крути на заріз московським харцызькам!

— Ми земельне питання повернули в земельну анархію, підпали, бійки, душогубства і цілковиту руїну нашого сільського господарства!

— В нашім державнім та адміністративнім будівництві ми не питали за освіту, відповідний фах чи за здібність, лише за партійний білет!

— Ми викидали мільони народних грошей, пограбованих нами з Гетьманської Скарбниці на формування

отаманських загонів, які нераз існували на папері або в хворобливій уяві наших уенерівських отаманів!

— Ми дозволяли безкарно нашим партійним товаришам розкрадати інші мільони того ж народного гроша, тоді, як наше військо ходило голодне, обідране й босе та тисячами конало від браку ліків!

— Ми були безбожники, а тому ігнорували Церкву, хоч вона ставала на шлях свого відродження, або в ліпшім разі — терпіли її як щось, що хоч і оджило вже свій вік, але ще не зникло з душі „темного, забобонного простолюддя“!

— Ми були проти самостійности України й побороували самостійницький рух так довго, аж поки її не визнали першими в Берліні Німці й не сказали нам, що не можуть входити в мирові переговори з народом, що не проголосив своєї самостійности!

— Що й казати — завинили ми перед Україною. А тому за відважним прикладом нашого Головного Отамана Симона Петлюри, хоч і з запізненням, заявляємо всім і вся, що ми помилилися. Та ми любимо Україну й бажаємо їй добра, а тому, во ім'я нашої любови і нашої доброї волі, ми кличемо — простіть нас!

— Простіть наші вольні й невольні гріхи, наші помилки, якими ми загнали нарід до неволі, а себе на вигнання, де ми й звікували свій вік.

— Простіть, що через соціалізм йшли до нашої державности, а зайшли з довгою рукою під чужу хату...

— Не судіть нас, що чверть віку чимало з нас прожило на польських хлібах та, їдучи на польським возі, мусіли співати й польських пісень...

— Зглянтесь на нашу старість і не караєте дуже тих з нас, що створили Варшавський договір, яким Польяки дозволили Петлюрі відступити під Україну дві губернії, а наше козацьке військо обмежити до трьох дивізій...

— Простіть, що дозволили замордувати великого сина України полковника Петра Болбочана...

— Даруйте нам, що на Україні й на еміграції, ще до створення Національної Ради й після того, во імя визволення України та під іменем Всеукраїнського Об'єднання розводили партійну спекуляцію, нехтуючи наукою великого учителя народу Липинського, що сказав: „Україна не створиться хитрими спекуляціями, а тільки великим, добре зорганізованим, ідейним поривом“!

— Простіть й не повторюйте наших помилок!

— Ми вже старі й перед відходом із цього світу, за голосом сумління, закликаємо Вас не йти на Україну нашими слідами та нашої УНР, лише всім, як один, стати під прапор рідної й усіх об'єднуючої гетьмансько-козацької традиції Великого Богдана та її відродителя сл. п. Гетьмана Павла. А тому, ми низько хилимо свої голови перед його достойним сином Гетьманичом Данилом.

Щоб спромогтись на це велике для України діло, треба незвичайної горожанської мужности та великих лицарських прикмет. На болючий жаль, ми сумніваємось, щоб люди, які будували Україну з Варшави, за польськими вказівками, та покійно виконували волю польських хлібодавців — спромоглись на того роду шляхетний крок. Хоч смиритись й визнати свої прогріхи то значило би зробити добро Батьківщині, а разом із тим і виявити свою власну великість.

Ми не віримо, щоб на те спромоглись і уенерівські міністри. Мабуть легше Дніпрові потекти вгору, як Ісаакам Мазепам, Феденкам та іншим соціалістичним діячам нашої державної і народної руїни стати на ґрунт дійсного — не спекулятивно-партійного! — всеукраїнського об'єднання. За гаслом одного з їхніх лідерів „як не буде такої України, якої хоче його партія, то краще не треба ніякої!“ — вони мабуть волітимуть дальшу руїну України, як зректися свого уенерівського загумінку. Це вже в їх традиції партійництва та патологічної жадоби влади,

влади за кожну ціну, хочби й за ціну дійсного всеукраїнського об'єднання. Як писав, знаючий добре цих людей, проф. Афонасій Андрієвський — сам бувший член Директорії УНР — вона, як уже про це згадувалось „і народ увела в блуд і до большевиків залицялась, і отамана Петлюру національним кумиром намагалась зробити, й до Пилсудського в прийоми пішла — і все це для того, щоб задержати владу в своїх руках“.⁷²⁾

VII.

Тепер, хоч і не на Рідній Землі, а на еміграції, але ми є майже в такім самім становищі, як були колись перед першою і перед другою Полтавою. Ми маємо гетьмансько-консервативний табір на чолі з Гетьманичем Данилом. Маємо повний молодечого запалу, рухливий та гарячий, а часом і гарячкуватий, готовий до найбільшої жертви, войовничий табір націоналістів Степана Бандери і співзвучний йому табір на чолі з полковником Андрієм Мельником. Маємо і третій табір — УНР. Коли судити по анархії, хаосу, отаманщині, розбою та по братовбийчій війні, які він розпочав протигетьманським бунтом — доба УНР багато нагадує часи колишньої „козацької черні“.

Як бачимо, історія повторюється, хоч може і не в своїй абсолютній тотожності. На жаль, однак, не навчила нас розуму ні перша, ані друга Полтава. Стара історія, старе лихо, стара трагедія. Та не в тому її суть, що ми маємо три виразно окремішніх політичних табори — це зовсім нормальне явище — лише в тому, що як і за Гетьмана Мазепи, так і за Гетьмана Павла та його сина Гетьманича Данила — ми не в стані признати один найвищий авторитет нашої нації, що усунув би взаємну боротьбу цих трьох таборів, боротьбу вождів між собою, боротьбу проти самозванних „президентів“, а всю енергію, яку ми витра-

---

⁷²⁾ Проф. А. М. Андрієвський. „Що потрібно для збудування держави“. „Український Робітник“. Торонто (24. грудня, 1948).

часом на взаємощення, направив би в одне русло на боротьбу з нашими ворогами за Українську Державу.

І так, як нині справа стоїть, дуже мало надії, щоб соціалістичні представники та оборонці „бідного народу“, наші новітні Палії, з одного боку, вожді націоналістів, новітні Гордієнки — з другого, змогли взаємно подати собі руки та щиро, без задньої думки, об'єднатись навколо Гетьманіча Данила, що очолює наш третій — гетьманський табір, чи, бодай, в найкритичніший час нашого „бути чи не бути“ створити спільне для всіх об'єднуюче та репрезентаційне тіло без „законних“ урядів УНР, чи інших подібних йому органів, що вже тут, на еміграції, нав'язують нам свою волю й унеможливають тим справжнє об'єднання усієї української патріотичної спільноти.

Так, справді, історія нашого лиха й його головна причина знову повторюється, а її глибоко повчальна наука з минулого пішла й цього разу до ліса. Світлий приклад об'єднання цих трьох таборів під булавою Великого Богдана, ми не спромоглись наслідувати ні за Гетьмана Мазепи, ні за Гетьмана Павла. Як давніше, в 1709, і за наших часів, у 1918 роках, ми „през незгоду всі пропали, самі себе звоювали“, так, мабуть, пропадемо й тепер. З тим страшним винищуванням українського народу та колонізаційно-асиміляційною політикою Москви, не знати, чи хто й згадає нас хочби й недобрим, але вповні заслуженим словом, за те, що, коли рішалась доля цілого світу й доля нашого власного народу, ми були такі ж дурні, ворохобні, зарозумілі та вперті в своїй незгідливості амбітники, як і наші попередники.

Зупинимось хочби на нашій псевдодемократичнім таборі „жозацької черні“ та його „президентській“ традиції, яку він силоміць накидає усьому нашому загалові нібито на законній підставі.

У демократичних республіках президент — це уперсоніфікована воля більшості народу. Де ж і коли на

Україні вибирали президентом Петлюру, а як його, припустім, справді вибирали, то якою більшістю голосів він переміг інших президентських кандидатів; хто були ті кандидати й хто був вибраний віцепрезидентом УНР — його заступником? Марні питання, бо ніхто й ніколи на Україні й єдиного голосу не подавав на ніколи й не кандидувавшого в президенти Петлюру, хочби вже тому, що Директорія УНР, як тимчасовий її уряд ніколи на Україні жадних президентських виборів не оголошувала і не переводила їх у життя. Президентство з часів Директорії УНР — це соціалістичний фальсифікат, це традиція обманства, яку соціалісти знову відродили у Варшаві в особі президента Ливицького, якого, так само як і президента Петлюру, ніхто й ніколи на Україні не вибирав, ніхто ніколи за них не голосував.

Самостійність України діячі з-під знаку УНР вважали тимчасовим явищем, а через це в тім же універсалі, де вона проголошувалась, говорили про... федерацію з народами Росії, отже й з одвічним ворогом України — Московією. Чи хто коли чув, щоб Польща, проголошуючи свою самостійність, разом із тим говорила за федерацію з Московією, а Чехо-Словаччина — з Австрією? А коли читаючий ці рядки є з Галичини, то чи чув він, щоб галицька Українська Національна Рада, проголошуючи самостійність своєї республіки, в тому проголошенні говорила про федерацію з Австрією, а тим більш з Польщею?

Скажуть нам, що, справді, з самостійністю УНР не дописала, зате це ж ніхто інший, як лише УНР dokonala великого діла проголошення соборности українських земель. На це можемо зі спокійною совістю відповісти, що коли б у Галичині не було Української Національної Ради, то не було б і акту проголошення соборности. Нашим соціалістам понад усе йшло про заведення соціалізму, а зовсім не про самостійність, а тим більше про якусь там соборність України. У нас тоді косим оком дивились на Галичину та з погордою ставились до „відста-

лих Галичан“, що „як дурень з писаною торбою“ носились зі своїм „самостійництвом“ у той час, як ми й чути за нього не хотіли. Ми не поділяли захоплення Українськими Січовими Стрільцями, що створились за Австрії, бо ж то був „український мілітаризм“. Тому полонені Січові Стрільці, що були в Києві за соціалістичної української влади, майже пів року оббивали в неї пороги, поки нарешті дозволено їм сформуватись.

Галичина була для соціалістів „буржуазним загумінком“. Бо ж, коли в нас, над Дніпром, соціалістичний скас захопив майже всю українську інтелігенцію, в Галичині була лише жменька українських соціал-демократів, а українських соціалістів-революціонерів — уявіть собі! — й зовсім не було! Правда, були там „руські хлопи-радикали“ на чолі з д-ром Кирилом Трильовським, але й від них заносило „поганим духом національного шовінізму та віджившого вже мілітаризму“, а до того ще й брак розуміння для „єдиного демократичного фронту з російською демократією“.

Словом — сама „буржуазія“, „доктори“ та „попи“, що — страшно подумати! — засідали навіть у Національній Раді, коли в нас не пускали їх навіть на поріг Центральної Ради й сахались їх, як зачумлених. Чи ж було „з ким“ творити оту соборність? . . .

Правдою є, що вперше соборність України була ухвалена Галицькою Національною Радою вже в перших днях січня 1919 року, а ще перед цим вона, Національна Рада, вислала до Директорії УНР спеціальну делегацію в цій справі. Коли згадати, що вже тоді Москва посунула на Україну, користуючись замішанням, що викликало братовбивче повстання проти Гетьмана, УНР погодилась з уже dokonаним фактом проголошеної в Галичині злуки українських земель, а пізніше, 22. січня того ж року, ту соборність було офіційно проголошено в Києві, коли вже велика частина північної України була в руках большевиків.

Нині, шляхом безсоромної соціалістичної пропаганди й фальшу, цей історичний факт, звичайно, приписується заслугі лише УНР, а разом із тим замовчується ту велику роль, яку відіграла в справі соборності несоціалістична Національна Рада з Галицької Землі.

Та дамо слово ще недавно померлому учасникові і, мабуть, фактичному ініціаторові цієї важкої історичної події, д-ру Лонгину Цегельському, що підписував акт злуки в імені Західної Української Республіки. Він каже:

„Ініціативу в справі злуки обох Україн в одну взяли Галичани: західно-українське правительство, висилаючи своїх відпоручників (д-ра Л. Цегельського і д-ра Дмитра Левицького) на Україну для переговорів про злуку з цим придніпряньським правительством, яке вони застануть там при владі... На Україні правив ще Гетьман і думка Галичан була лучитись саме з Гетьманщиною. Але повстання Директорії проти Гетьмана вже було в розгарі. Заки галицькі делегати доїхали до Києва, Київ (а в нім і Гетьман) уже був обложений ефемеричною, повстанчою армією Директорії. Галицькі послы заключили передвступну умову з тими, хто „де факто“ захопив владу — з Директорією.

„Підписуючи Хвастівську Умову з 4. грудня 1918 р. західно-українські відпоручники ясно здавали собі справу з того, що вони „скачуть у темряву“, цебто в незнане... У постійність (стабільність) влади Директорії (чи то УНРеспубліки) вони не вірили, бо ані не бачили основ для неї в громадянстві, ані не мали довіря до політичного розуму соціалістичних провідників Придніпрянщини. Вони передбачували там лише хаос і анархію... (тоді, коли це діялось, у Полтавщині вже „гуляли“ Коцюбинський і Неронович, а на півдні Апостол і Махно!). Галичани мали таке почуття, що вони здорову частину України пришивають до зараженого божевіллям організму...

„Для більшости (Наддніпрянців — О. В.) ... злука Галичини з Великою Україною уявляла собою лиш нагоду

для „поширення революції“ (розумій: соціального хаосу), для „великої авантюри“, як це сформулював у своїй промові на бенкеті по зайняттю Києва Директорією небіжчик Микита Шаповал. Він та його одномишленники саме й пробували викликати соціальні розрухи, військові бунти та переворот у Галичині, поки їх російські більшевики Йоффа, Троцького та Раковського не примусили тікати з Вел. України та шукати прибіжища під крилами „буржуйного“ галицького уряду.

„Галичани все мали те почуття, що тодішні правителі Великої України (а бодай більшість їх) кинуть їх чистий ідеал самостійної, соборної України в якийсь пакт чи то з Леніном чи знов з Пілсудським... Привернути, чи радше створити єдність української і зовнішньої і внутрішньої політики можна було лишень дорогою перевороту — і справді шкода, що його не dokonano... Директорія, а опісля Петлюра, були за слабкі, щоб опанувати Галицьку Армію. А знов галицький диктатор Петрушевич замало був диктатором, а занадто легалістом, лоялістом і пунктатором, щоб усунути Петлюру і зменю його товаришів, а самому обняти всю владу, як це пропонували йому поважні кола Придніпрянців. Так і скінчилося на дуалізмі української державної влади і політики, котрий то дуалізм ще й закріпив злочасний Варшавський договір, цебто зречення Галичини правительством Петлюри. Оцей договір й анулював „де факто“ злуку з 22-го січня 1919 року“.⁷⁴⁾

Цими цитатами ми зовсім не маємо на увазі обезцінювати самого акту злуки українських земель, як не обезцінює його і Шановний Автор статті, з якої їх беремо, лише підкреслюємо ними, звідки прийшла до нас та соборність та як її розуміла УНР.

Мимоволі напрошується порівняння з невимушеним

---

⁷⁴⁾ Лонгин Цегельський. „Одно покоління“. „Америка“. Філадельфія (21. січня, 1949).

сборництвом Гетьмана Павла, коли він приєднував до України Холмщину, Крим, — УНР їх зріклася! — коли вже готував прилучення до України Кубанське Козацьке Військо, а з ним і цілий північний Кавказ, а в Галичину, зв'язаний Берестейським договором УНР, тому неофіційно, вислав відділ козаків під проводом полк. Долуда під Львів. Було це в початку листопада 1918 року. Про це сам отаман Долуд згадував на своїм відчиті в Бразилії.

„Під кінець п. полк. А. Долуд переповів свої спомини з часів листопадових боїв за місто Львів... Доповідач належав до... української військової групи в Києві, яка в перших днях листопада 1918 р., користаючи з неофіційного дозволу й підтримки тодішнього уряду Гетьмана Павла Скоропадського поспішила на поміч оборонцям Львова“.⁷⁵)

Бажаючи успішности в обороні Львова, Гетьман радив полк. Коновальцеві вирушити під Збруч „на охорону границь“ Гетьманщини, там „збунтуватись“ і цілим полком рушити під Львів, а потрібну зброю Гетьман, що вже й перед тим нелегально передавав до Галичини, обіцяв і на далі її постачати. Та лихо хотіло, що Коновальця і Січових Стрільців було потрібно соціялістам, а тому вони нікуди не виїхали, а за який тиждень стали ядром для повстання проти Гетьмана — свого добродія, що протиставив їм їхній попередній проти нього виступ, дозволив їм знову сформуватись, одягнув їх у військові однострої й озброїв їх на свою власну голову і на нещастя для цілої України та її збаламученого тоді соціялістами мало-свідомого народу.

* * *

Нераз тепер доводиться чути й читати про президента Петлюру й його наступника президента Лівниць-

---

⁷⁵) „Отаман Долуд в Бразилії“. „Хлібороб“ (13. листопада, 1948). Куритиба. Передруковано в „Америка“. Філадельфія (24. грудня, 1948).

кого. Отже, виходило б, що на Україні Головного Отамана Петлюру вибрали ще й президентом. Між тим, які могли тоді бути президентські вибори, коли вже в дуже короткім часі після повалення Гетьманщини більшість населення України опинилась під большевиками та вищезгадуваними отаманами, що ніякої УНР, ані самого Петлюри не признавали, більше того, били її, як також билися і між собою. Горстка геройського війська — що лишалась після того, як військові маси покинули Петлюру після повалення Гетьмана — справді вмирала за Україну, як і таку, не за УНР, не за неіснуючого президента й не за соціалістів. Крім Січових Стрільців полк. Коновальця та Гайдамаків отамана Волоха, наше військо в своїй більшості ненавиділо їх. Ми ніколи не чули навіть за єдиний випадок, щоб ідучи в бій козаки гукали „Хай живе республіка!“ чи „Слава республіці!“ — ні! Вмирали вони з криком „Слава Україні!“ . Та й де були ті „республіканські“ війська, що понад усе були би віддані УНР та під покровом яких вибиралось б її президента, коли навіть, як уже згадувалось, сама особиста охорона Головного Отамана, замість боронити його й його республіку — в початку грудня 1919 року під містечком Любаром у цілому перейшла з Волохом до большевиків. Які могли за Директорії бути президентські вибори, коли сама територія УНР сьогодні була тут, а завтра — там, а позавтра — ще деінде, про що в той час співали наші козаки:

„Ой, високая Директорія,
А де ж твоя територія?
У вагоні Директорія,
Під вагоном — територія“.

В цій пісні нема й тіні перебільшення, бо УНР — це справді була „республіка на колесах“. Її державні апарати нероз і не висідали з вагонів. Сьогодні вона тут, а завтра — „шукай вітра в полі“. От що пише про це в офіційнім листі до Головного Отамана Петлюри міні-

стер військових справ УНР ген. Володїмир Сальський з 27. липня 1920 року, під числом 317;

„... Але вся праця М-ва обірвалась через залишення Вінниці... Міністерство, як інші, сіло в вагони й почало мандрівку, етапи якої — Жмеринка, Проскурів, Староконстантинів, Камянець на Поділля, Чортків, Станиславів, Ряшів, Тарнів. Їхали в брудних тягарових вагонах, у котрих було набито по 30—40 чоловік; за весь час мандрівки на один день вигрузились у Староконстантинові і на один тиждень у Камянці, решту часу провели в вагонах“. Це вже була друга мандрівка УНР з Варшави, бо перша закінчилась у Любарі, в грудні 1919 року. В тім же листі міністер Сальський пише про його успішні заходи для організації військового заплілля в Вінниці, „... якого ніколи не було в УНР, а був лише хаос... повне безладдя та безсистемність у нашій військовій справі...“⁷⁶⁾

Яка сила була того уряду УНР, за якого мали би бути вибори президента, коли він мусів вступати з „Пашковецькою Републикою“ в переговори — таких республік тоді не бракувало! — й підписувати з її делегатами умови про пропущення через територію тієї „республіки“ близьких до Петлюри військових частин, державної скарбниці УНР тощо. І хоч умови були підписані, та „Пашковецька Република“ їх „не ратифікувала“, а тому й не пропустила через свою територію ні Петлюри, ні його уряду, ані тих військових частин, що були коло нього. Отже довелось обходити ту „республіку“, щоб не порушити її неутралітету... Чи ж можливо було за того роду нашої республіканської влади переводити будьякі вибори, а не то всеукраїнські президентські вибори, коли не було ні потрібного населення, ні потрібної території, ні самої влади. Бо те, що репрезентувало владу УНР, було зразком безладдя та безладдя, якого, мабуть, ще й світ не бачив.

---

⁷⁶⁾ „Немезіда“. Січень 1936 року. Яблонка коло Варшави (ст. 34, 35).

І що ж тепер говорити за президента Лівницького, що на еміграції мав би репрезентувати й персоніфікувати волю цілого українського народу, який він покинув ще раніш Петлюри! Де, якими голосами всеукраїнського всенародного, чи хай уже всеемігрантського голосування вибиралося в президенти цього представника соціалістів та повного їх державного банкрутства? Коли Петлюра, хоч ніколи і не вибиравсь народом у президенти й ніколи ним не був, але він все ж був, хоч і не вибираним всенародно, членом Директорії УНР та її Головним Отаманом і може подекуди розглядатись як втілення хочби й тині якоїсь законности. Що ж до президента Лівницького, то це є символ найбільш незаконно узаконненого беззаконня, доконаного соціалістами в чисто партійних інтересах. Мабуть цілий світ ще не бачив такого глуму над принципами дійсної демократії, якими пописувався цей демократичний президент та його псевдодемократичний і неменш „законний“ уряд УНР, що чисто по диктаторському й тепер навязує свою волю більшості української еміграції в Німеччині. Та це вже її така традиція.

Останній її зїзд у тій країні показав, що більшість наших людей є проти УНР. І що ж то, справді, за демократи, що, будучи в меншості, гвалтують основний принцип демократії — волю більшості!!! Треба дійсно безмежної байдужности нашого загалу, його політичної неграмотности та повного незнання минулого, особливо у нашого молодого покоління, щоб толерувати, а тим більше морально чи матеріально підтримувати того роду антидемократичний твір, що, спекулюючи чистою та святою справою об'єднання всіх Українців, за всяку ціну, навіть за ціну дійсної єдности — в такий відповідальний час! — хоче спекти свою вузькогрупову унерівську та псевдодемократичну печеню, від якої заносить поганим диктаторським духом.

Проф. Микола Чубатий, якого ми не можемо вважати за противника демократії, що на сторінках „Свободи“

нераз ділиться добрими думками глибокого виховного значення, писав у числі 197 цієї протигетьманської газети:

„Автор цих стрічок глибоко переконаний, що якби повстала Українська Демократична Держава і в ній почато відразу здійснювати всі американські свободи, вона впала б за кілька місяців...“

А трохи нижче в тій же статті додає:

„Коли — пише проф. Чубатий — на загальних зборах Центрального Представництва Українців у Німеччині, правильно та легально переведених, меншість не шукає співпраці з більшістю, але робить сецесію та закладає нову організацію і коли таке саме діється на загальних зборах Союзу Українців Британії та в аналогічній організації Українців у Бельгії, то це тільки доказ, що Українець ще не привик шанувати фундаментальної засади демократії — волю більшості. Сецесія на терені товариства відповідає революції в державі. Це картини так добре відомі в республіках Південної Америки, де демократія ще щойно в пеленках“⁷⁷⁾

Можемо тільки пожалувати, що Шановний Автор обмежився загальником, не назвавши, хто саме з наших політичних груп практикує того роду „демократичні“ принципи. А що до згаданих ним сецесій, то в нас, над Дніпром, про них би й не згадували, лише гукнули б: „Хлопці — на села! Піднімай народ! Бий, ріж, грабуй та пали!!!“ Так було за Петлюри і так саме було б і за президента Лівницького. Також, свята правда, що повставша наша того роду „демократична державність“, що вже двічі впала за УНР — впала б вона й у третій раз.

Десь ми читали вірш, що характеризував демократизм УНР такими словами:

„Демократизм, що з хамством зрісся,
Не виведе нас на узлісся.

---

⁷⁷⁾ Передруковуємо зі статті „Наші демократи під скалпелем“. „Америка“. Філадельфія (31. серпня, 1950).

Замість простору і краси —

Йому миліш болото і ліси...“.

Нехай нам ласкаво дарують вміщення цього гострого віршу, що порівнює наш демократизм із хамством. Ми проти того роду висловів, та з віршу, як і з пісні, слова не викинеш. Та чи в нашій демократизмі не бракувало на практиці навіть і найгірших хамських виявів, нехай кожний, хто перечитав попередні сторінки цієї праці, сам собі відповідь.

* * *

Та якби ми критично не ставились до президента Лівницького, що збільшував Польщу українськими західними землями, та до його „уряду“ УНР — ми розрізняємо цей соціалістичний фальсифікат, від самих соціалістів та співзвучних з ними елементів, що свідомо чи не свідомо його підтримують. Більше того — ми вважаємо злочином перед Батьківщиною нехтувати соціалістами, уенерівцями, ундівцями чи ще ким з того гурту рідних нам по крові людей. З цим табором, репрезентуючим модерний пролетаріат, що сам себе зараховує до демократів, ми мусимо рахуватися.

Якби ми його не розглядали, але фактом є, що соціалісти, уенерівці, ундівці існують, мають свої організації, діють і не менш кожного з нас націоналіста чи гетьманця люблять Україну та по своєму бажають для неї визволення та всякого добра; отже, це — реальність, а не той штучний вищезгаданий їхній фальсифікат. Закривати на неї очі та нехтувати нею, це такий же злочин, як і злочин уенерівців — гвалтувати волю більшости української еміграції для своїх вузькопартійних та вузькогрупових цілей. І коли, з найбільш оправданими підставами та в інтересах правдивого всеукраїнського об'єднання, ми мусимо в рямках законности робити все можливе для досягнення якнайскорішої самоліквідації уряду УНР, то так само ми мусимо робити все можливе, щоб, з існуючим соціалістично-ундівсько-уредепівським табором, і табір

націоналістів і табір гетьманців якнайскоріше знайшов дорогу до найтіснішої співпраці, творчого об'єднання та чесного, без задніх думок та підходів порозуміння.

Коли би це порозуміння і не закінчилось своїм логічним вивершенням в особі Гетьманича Данила — його добровільним визнанням — чим була б припинена всяка можливість взаємної боротьби за кращих націоналістичних вождів та за кращих соціалістично-ундівсько-уредпівських президентів, але самий факт заіснування одного спільного всеукраїнського фронту, це був би великий крок вперед до нашої перемоги. Зрештою, в міжчасі й вороги всеобеднуючої гетьманської ідеї могли б додуматися до зрозуміння її епохального значіння особливо в цей час і, хоч із запізненням, увінчати свою єдність її справжнім символом та найвищим масстатом української нації — Гетьманичем Данилом, а з ласки Божої і нашої спільної та мудрої волі — можливим майбутнім Гетьманом усієї України і Козацьких Військ.

Що того роду об'єднання привело б нас до відродження української держави, показують усі знаки на землі й небі. Але це ще не все й для кінцевого успіху потрібно багато, а саме:

„Наша неосвіченість мусить уступити знанню, наш егоїзм — самопожертвуванню, наша самоволя — дисципліні, наше інтригантство — особистій і громадській чесності, наше доктринерство — справжньому знанню народу і його життя, наша демагогічність — громадському вихованню, наш пайдократизм — пошані авторитету, наше фразерство — позитивній діяльності, наша поверховність — солідності, наш (отаманський — О. В.) демократизм, радикалізм, соціалізм і анархізм — мусить бути замінений пізнанням і зрозумінням дійсних політичних, культурних, соціальних та господарських цінностей і розвоєвих законів“.⁷⁸⁾

---

⁷⁸⁾ С. Томашівський. „Під колесами історії“. Видавництво „Українське Слово“. Берлін, 1932 (ст. 35).

Коли б до цього дійшло, це були би міцні підвалини для нашої світлої майбутності, але й то ще не є все, щоб та світла майбутність була сталою, а не блискучо пролітаючим метеором. Щоб того не сталось, ми маємо всі наші державницькі зусилля оперти на вірі в Бога — на Церкві. Наша інтелігенція має вернутись до Бога і стати прикладом для обезбожнених большевиками наших ще вчора глибоко віруючих широких народних мас.

В 1917 році, коли Бог дав нам нагоду виявити нашу мудрість у творенню власного державного життя, ми в особі наших соціалістичних „державотворців“ не спромоглись піти за прикладом навіть наших темних греко-сїїв. От, наші хлібороби, приміром, як будували хату, то кликали Божої помочі, а збудувавши — святити її, щоб у ній було добре та щасливе життя. Чи наш селянин збирався орати чи сіяти, косити чи жати, чи їхав куди в дорогу, він завжди скидав шапку, клав на себе хреста та казав: „Поможи, Боже!“. Його невчена мудрість говорила йому, що „без Бога — ні до порога, а з Богом — хоч за море“.

Наші соціалістичні просвітителі „дурного“ народу Бога скасували в своїм серці й, набравшись марксової мудрости, все починали без молитви, без Божого благословення. Велике, трудне і відповідальне діло будови Української Державної Хати ми починали не тільки не помолившись Богові, не тільки не прохаючи Його помочі та благословення, не тільки не посвятивши угольний камінь під державну будову хочби й тієї республіки, а взагалі цілковито знехтували Богом. Більше того — разом з большевиками захитали в нашій народі його тисячелітню вищезгадану мудрість. Іншими словами — з народу вирвали його душу, чи щонайменш її спустошили. Наслідки — відомі.

Не раз саме військо вимагало від нашого соціалістичного уряду чи його вищих представників відправити молебня, що в ліпшому разі дивувало уенерівських міні-

стрів. Так було хочби з одним із полків Синьої Дивізії, що, прийшовши в Києві під Св. Софію, здивувався, що ніхто з духовенства не виходить йому назустріч. Його командант ген. Зелінський звернувся до присутнього міністра військових справ ес-ера Жуківського все ж розпорядитись прислати священика.

Перед проголошенням нашої несамоствійної самостійності ніхто навіть і молитви не промовив. А Винниченко, коли на молебні після вступу Директорії до Києва єпископ Агапит протягнув хреста — сахнувся від нього, як дідько від ладана. Другий стовп наших соціалістів Микита Шаповал, щодо відношення до Церкви та її душпастирів, був типового большевицького наставлення. Він у молодих літах належав до партії російських есерів, „... про що прилюдно на поминальних зборах у честь померлого Шаповала говорив голова тієї партії В. Чернов; чому Шаповал ненавидів українських поміщиків і попів — невідомо; але ця ненависть була фанатичною; під час мирної балачки досить було згадати про попів, як Микита ставав несамоствитим, неначе перед трибуналом виголошував обвинувальну промову та вимагав для них смертної кари, хоч сам був жонатий з дочкою священика о. Філярета“.

„При мені та Олександрові Макаренкові (лідерові самостійників — О. В.) поміщик з-під Києва Пеховський плакав, оповідаючи, що повстанці Шаповала з його наказу вкинули в криницю його, Пеховського, маму; ми не вірили в те, щоб такий жорстокий наказ дав Микита, але що самі вони — без жадного наказу — по надхненній промові проти панів і попів могли це зробити, в цьому сумніву не було.“⁷⁹⁾

„Шаповал у 1920 р. вірив у большевицьку Україну. У „Новій Добі“, що видавалась у Відні, радив большеви-

---

⁷⁹⁾ А. М. Андрієвський. „Наша влада“. „Український Робітник“. Торонто, 28. травня, 1948.

кам знищити всю українську інтелігенцію, за винятком Винниченка“.⁸⁰⁾

В цих свідченнях бувшого члена Директорії проф. Андрієвського, які ми лише частково використали в цій праці, що кидає большевицьку тінь не лише на одного Микиту Шаповала, а й на багатьох інших соціалістів, хочби тих, що замордували преславної пам'яті, великого лицаря Української Землі — полковника Петра Болбочана, важне ще одне, що на поминальних зборах по Шаповалові, говорив Москаль Чернов, той самий, із яким уенерівські соціалісти недавно переговорювали в Нью Йорку.

Цікаво, що коли помер св. п. Гетьман Павло, то відбулась сила жалібних академій у Німеччині, Англії, Франції, Бельгії, Австрії, Канаді, Аргентині тощо, але на жадній із них не промовляв Москаль. Видно, що пам'ять Гетьмана не є така близька хочби й тим московським монархістам, як для московських соціалістів пам'ять українського соціаліста. Та вертаємось до справи безбожництва.

Думаючи про наших безбожних соціалістів та по части й несоціалістів, що розпинаються за демократію, які бо вони, справді, недоріки та й сама їх УНР, коли зрівняти їх хочби й з дійсно демократичною республікою Злучених Держав Америки. Вже більш як 150 літ існує вона та й далі буде існувати, бо почалась вона з Богом, кожне діло робиться з Богом та надією на Бога — *in God we trust*, як кажуть Американці. З цим гаслом вони не розстаються й у щоденному житті. З цим гаслом не розлучається й американський уряд, коли навіть на своїх грошах мають відбите своє спасення „*In God we trust*“.

Боже, які ми, справді, бідні, коли, в тій хочби й карикатурі на наше представництво, що під іменем УНР мала би визволяти наш нарід, її провід перебуває в руках

---

⁸⁰⁾ А. М. Андрієвський. „Прецеденти Національної Ради“. „Український Робітник“. (24. вересня, 1948).

соціалістів Лівницького, Мазепи та інших учнів Маркса, заперечуючого існування Бога!

Коли ми думаємо про наш соціалістичний провід, мимоволі, по асоціації, переносимося думкою на Україну в часи існування тієї УНР на наших землях. В уяві повстає страшний образ морального здичавіння ще вчора таких віруючих широких наших селянських мас, яких розперезали большевики та їхні помічники — наші рідні соціалісти. Мимоволі згадується вірш московського поета Блока:

„Аткривайте етажі,
Нинче будут грабежі;
Аткривайте пагреба,
Нинче гуляєт галатьба“.
„Ми на горє всем буржуям,
Міравой пажар раздуєм,
Міравой пажар в краві,
Господі — благаславі!“

Над Богом поглумились, пожар роздмухали, а крові пролили, української рідної крові — не тільки всіх наших большевиків, але й їх предтеч — українських соціалістів, можна було б у ній утопити.

Велика Руїна, що прийшла по нашій безбожній УНР є пересторогою для всіх живих зі старшого, а особливо для молодшого покоління.

Коли хочемо власної держави, мусимо шукати міцних її підвалин у нашій гетьмансько-козацькій традиції, а щоб та держава — в яку ми віримо — жила, росла та процвітала на щастя та славу усього українського народу, ми мусимо вернутись до Бога, прийнявши в основу згадувану народну мудрість, яка каже нам, що „без Бога — ні до порога, а з Богом — хоч за море“. Ми мусимо це зробити не тільки для щастя та спокою власної душі, але й для підняття нашого народу на гідність дійсної нації. Пам'ятаймо на мудрі слова, мудрого Івана Франка, що хоч, як нам видається, і не дуже був ревним християни-

ном, але все ж сказав велику правду, про яку не сміємо забувати:

„Як народів відберете релігію, будете мати череду, не націю“.⁸¹⁾

Коли нині матеріялістична бездушність, яку ми бачимо в наших соціалістів і зокрема, у великій мірі, в нашої інтелігенції взагалі, та яка знайшла своє вивершення у большевиків, що жене тепер людство до самозгуби, коли вона не заповниться в нас іменем Христа та іменем Творця „всього видимого і невидимого“, наша відроджена державність скінчиться тим, чим уже раз скінчилась — руїною. Бо безбожність, це як правило, передусім — духовна руїна, а з нею все йде в парі й руїна матеріальна. І це відноситься до всього людства, а не тільки до нашого народу. Чи не найкраще свідчить про це безбожний, бездушний большевизм, де життя широких народних мас, де їх фізичні страждання та руїна їх жахливого матеріяльного добробуту не піддається описові.

Ми віримо, що до духовного оздоровлення прийде і в нашій народі. Що з повстанням української держави на місці наших осквернених, поруйнованих святинь знову повстануть реставровані храми наших боголюбивих князів та гетьманів, що вся Україна вкриється новими ще кращими церквами, а колись золотoverхий, княжий Київ знову засіє золотими верхами нових величезних церков та монастирів Богові на славу, а нашому вистражданому народові на втіху. З хрестом, який у четвертому віці водрузив на київських горах апостол Андрій Первозваний, а в десятому віці Володимир Великий вивершив на своїм великокняжій тризубі, з Богом даним нам Гетьманом та відродженням Христорубивим козацтвом нашим, а передусім з глибокою вірою в Бога в серці нашій — „і врата адови“ не одоліють нас!

---

⁸¹⁾ Володимир Радзикович. «Криворівня — „Український Парнас“». „Америка“. Філадельфія (5. вересня, 1950).

* * *

Ми ще й нині без союзників, що виразно стали би за розділ Росії; Польща вже й тепер витягає Варшавський договір і, на законній отже підставі, говорить, де треба, про своє право на Львів та п'яту частину України, що іменем українського народу була відступлена тим договором Польщі; над нами висить примара єдиної неділимної демократичної Росії Керенського й ми самі в особах колишніх соціалістичних міністрів — переговорюючи з представниками тієї демократичної Росії та приймаючи участь у російським „Голосі Америки“ — український переклад не робить його правдивим українським голосом — морально помагаємо скріплювати всеросійські заміри Керенського; разом з Керенським, що був „де факто“ предтечею большевизму, хоч його й не бажав, над нами висить поки ще невидна, але ще більша небезпека — повстання всеросійської монархії, предтечею якої може стати той же Керенський, бо з деспотично-рабською натурою Москалів та з психологією, що штовхає їх на крайности — монархія, мабуть, і буде того роду крайністю, в яку поверне Росію збольшевичений московський нарід.

Та не треба забувати й за те, що крайність не знає золотої середини, а, як правило, повертається все в ту ж крайність. Накручена пружина не стане по середині, а розкрутиться до свого протилежного кінця. Як сильно накручена большевицька Росія — не потрібно багато говорити. На щастя, ми маємо наш монархічний гетьманський рух, що, коли його українські противники зрозуміють його величезне значіння для України, може стати не тільки її найпевнішим порятунком, але й заборолом її сталого державного буття.

Та, якби там не було, але одно є певне: перед нами страшна не на життя, а на смерть боротьба за нашу Батьківщину та безмежно тяжке завдання, не зважаючи на всі перешкоди, — збудувати Самостійну Соборну Українську Державу. А вона може повстати тільки об'єднаними

надлюдськими зусиллями всіх наших вицезгадуваних політичних таборів та під одним усіх нас об'єднуючим Верховним Проводом. І треба бути безумним, щоб цього не бачити!

Пишучи про це, нам приходить на думку цікавий і разом з тим багатозначний факт.

Як відомо, коли в першу річницю смерті Гетьмана ставився скромний пам'ятник на місці, де спочили його тлінні останки, для вшанування його пам'яті, зібралися над могилою й ті, що колись боронили Гетьмана, й ті що його валили. Були там і сивоголові гетьманці — співробітники Гетьмана, й такі ж сивоголові уенерівці, що працювали колись із Головним Отаманом, а між ними були навіть і соціалісти. Були там і націоналісти та демократи. Була заступлена також там, хоч і неофіційно, не тільки Велика Україна, але Галичина й Буковина, Закарпаття, й навіть Кубань. Словом — були всі Українці, вся Україна і це було найдорожчим признанням великому українському патріоту, чого за життя йому не довелось зазнати. Бо ж відродитель гетьмансько-козацької традиції ніколи не прагнув бути Гетьманом якоїсь партії чи класи, якоїсь окремої частини української землі чи одного українського козацтва, лише — як про те говорить сам його офіційний титул — він хотів бути Гетьманом усієї України й Козацьких Військ.

Коли ми читали про це в газетах, коли пригадували кінцеві слова з промови його колишнього міністра закордонних справ, проф. Дмитра Дорошенка, що сказав про Гетьмана Павла: „Ти був чистий і чистим одійшов. Не Ти, а ми, завинили перед Тобою...“ — ми думали тоді: чи довелось би Україні зазнати Великої Руїни, якби ми всі, в 1918 році, отак стали коло живого Гетьмана, як зішлися до мертвого, коло його могили. Зовсім певно, що тоді Петлюрі не довелось би загинати від большевицьких куль, Коновальцеві — від большевицької бомби, а самому Гетьманові не прийшлося би передчасно вмерти від поранень падаючих на Німеччину бомб. Об'єднавшись, як

плянував Гетьман, з усіма українськими землями та всіма козацькими народами в одну велику українську-козацьку державу, якої кордони при тих сприятливих обставинах (розпалась Росія й Австрія) сягнули б від Пограду за Волгу до Уралу, не страшна була б нам ні чорна, ні червона Москва.

Та не стали ми всі навколо Гетьмана й сталось те, що сталось... Україна нині в руїні, а ми на чужині... Все страчено, крім ласки Божої, що зберігає нам найдорожчу нашу спадщину давно й недавно минулого, нашу рідну традицію, яку ні заперечити, ні підмінити, ні сфальшувати ніхто з нас не зможе та якої втіленням є законний спадкоємець гетьманської булави — Гетьманич Данило.

І коли ми всі, праві й винуваті, й демократи й гетьманці, націоналісти й соціялісти, католики й православні, словом — усі, як один, станемо коло живого Гетьманича, коло цього нашого власного, ніким не навязуваного і ні від кого не запозиченого, Маєстату Української Нациї, і так, як ми стихійно зійшлися коло мертвого Гетьмана, таксамо всі свідомо зійдемося до купи коло його наслідника, щоб стати йому до помочі та разом розпочати велике діло визволення спільної всім і однаково всім дорогої Батьківщини — ми не тільки зростемо у наших власних очах перед сильними світу цього, але — що найголовніше — започаткуємо новий шлях, що приведе Україну не тільки до успішного визволення, але до її державної величі та слави.

* * *

Від віків наша земля була свідком існування двох Україн: конструктивної і деструктивної, що все змагались між собою. Перемога конструктивної України приносила нашому народові державне існування, велич і славу. Перемога деструктивної України спричинювала руїну його державности, панування над ним сусідів, денационалізацію його верхів та неволю. Навіть і при

найбільш сприятливих умовах, коли б знову прийшло до заіснування української державности то й тоді при наявности тих двох взаємно виключаючих Україн, вона буде короткотривалим феноменом та предметом поновного розшматування Українського Народу й поновного панування над ним більших, менших і навіть зовсім малих сусідніх народів.

Щоб цього не сталось, одна Україна — деструктивна — мусить раз на все зникнути, її місце має заступити друга Україна, Україна конструктивна. До неї, при специфічних умовах української вдачі, може прийти лише шляхом створення нової української аристократії та поверненням нової української монархії.

Новими аристократами мають бути, як вчить Липинський, не стара одживша свій вік родова аристократія, не поміщики, а кращі представники усіх наших класів. **„Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т. д. — ось нова українська аристократія“.**

Наше республіканське будівництво, що в давно і недавно минулому повертало Український Нарід у неволю, а його провідну верству на службу чужих монархій польської та московської, а в наші часи, на службу чужих диктатур Пітсудського та Сталіна — **не сміє більше повторитись.** Його мусить заступити нове монархічне державницьке будівництво **нової** Української Монархії. Підкреслюємо слово „нової“, бо, говорячи словами Липинського „стара велико-поміщицька і бюрократична монархія — послідний слід старого февдалізму — не вернеться ніколи. Признаний всією нацією і всією землею, „**тільки господар землі української, тільки монарх український може створити силу, без існування якої свобода се анархія. Тільки людина, один провід, одна воля, тільки він господар, може створити підставу держави — українську армію.**

І тільки стоячи сам один на чолі тієї армії, він буде авторитетом, що свободу українських громадян за-
гварантує і тільки він один дасть дійсну свободу, бо
свобода без гарантії Авторитету це пустий звук без
ніякої вартости”.

Оскільки було б божевіллям думати про відбудо-
ву на Україні старих зразків монархії, остільки було б
злочином після тої крайности, якою є большевизм,
не стреміти до повернення Україні модерної монархії
на чолі з її традиційним Гетьманом. „Тільки той” —
повчає нас Липинський — „хто стоїть понад усякими
виборами й понад усякими партіями — той заінтересо-
ваний у зрості, в скріпленню, а не у використанню
держави, — хто несе за сю державу не часову, а по-
стійну аж до смерті і по смерті перед своїми нащад-
ками відповідальність; тільки господар-монарх захо-
че й зможе тих найкращих організаторів знайти, до
діла державного поставити, а негодящих усунути, не
в’яжучись ніякими партіями”.

Хто був свідком або учасником в творенні Україн-
ської Народньої Республіки, кому ще пам’ять не зра-
джує та хто має відвагу глянути правді ввічі, той знає,
як виглядала тоді Україна. Повторювати наше республі-
канське будівництво, це значить — готувати нашо-
му народові не тільки нове бездержавне життя, але
і нову його руїну.

„Авторитет” — цитуємо далі Липинського — „вла-
да й відповідальність у народа внизу, а свобода й без-
відповідальність зверху” — се лежало в основі Україн-
ської Народньої Республіки; „свобода внизу, а автори-
тет, влада й відповідальність зверху — се державний
принцип Трудової Монархії... Ряд автономних класо-
вих, професійних і сільських республік, об’єднаних
владою відповідального за будучність нації й держави
своїм життям і життям своїх нащадків господаря —
се є нова майбутня Трудова Монархія.

принизити та осмішити”.

Так, вже тепер, мав би сказати наш інтелект й під тим гаслом, в майбутньому, вести Український Нарід до його повного та сталого державного відродження. На жаль, поки ще й досі того заманіфестовання розуму нашої еліти мало помітно. А заіснувала на еміграції У. Н. Р., з готовим вже „урядом”, „парламентом” (У. Н. Радою) і навіть „президентом”, все те немовби свідчило, що чимала частина українського інтелекту не дуже цікавиться питомими Україні державницькими традиціями та справою її безкомпромісової самостійности. Тож і не дивно, що вона, в особах п. Миколи Лівичького, інж. Дмитра Андрієвського, ред. Воскобійника, інж. Довгаля та інших представників уенерівської У. Н. Ради, нині творить єдиний фронт з московськими едіонеділимцями, які втягають в орбіту своїх впливів уенерівців, щоб в майбутньому знову „біть хаклов хаклами” й при допомозі їх знову „Малороссію прібрать к своїм рукам”.

Ми й далі нехтуємо великим заповітом пророка наших часів — Всеячеслава Липинського, що кров’ю серця писав до українського інтелекту:

„Україна — це не рай земний, бо раю на землі не може бути — а найкраще виконаний обов’язок супроти Бога і людей... Україна не сотвориться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом... Україна це перш за все дух, а не матерія, і що тільки перемогою духа може бути з хаосу матерії сотворене щось, що єсть, що має свою душу, що існує — власне Україна. Скажіть їм врешті (людям меча, станка і плуга О.В.), що у відвічній боротьбі духа з хаосом матерії нема середини: що в ній можна бути слугою, або тільки Бога або тільки диявола... Тоді оцим поривом релігійним Ви підіймете українських людей сили матеріальної — меча, станка і плуга — на організовану жер-

тву, без якої України не можна сотворити. І тоді тільки вони будуть йти бірно за своїми вождами під проводом одного Першого, Гетьмана, між ними; будуть слухати їх і не будуть втікати з українських бойовищ, щоб, бува, не стратити свого пайка в земнім матеріяльнім українським раю. Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії, можна сотворити Україну”.

Але, на жаль, загал українського інтелекту й далі глухий і німий до попереджуючого голосу мудрости Великого Сина Української Землі. Ми вже з еміграції готуємо нашому народові — „пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії”.

Вже нині репрезентанти У. Н. Р. нав'язують свою волю усій українській еміграції, а завтра, з поворотом на Україну, вони будуть нав'язувати її всьому Українському Народові. Чи думають вони те робити за допомогою московського „старшого брата”, з яким в 1918 році спільно валили Гетьмана, чи за допомогою близьких чи й зовсім далеких сусідів — в минулому вони те робили при помочі Німців та Поляків — це річ другорядна й не усуває вже нині заіснувавшої загрози нашим змаганням до повної суверенности та безкомпромісової самостійности Українського Народу.

Політичними потягненнями групи У. Н. Р. з московськими засадничими противниками самостійности України, погоджуванням на вирішення тої принципіальної справи „на пізніше”, при допомозі евентуального плебесциту — це глум над пролитою за самостійність кровію нашого героїчного козацтва та міліоновими жертвами нашого народу! Елементарний інстинкт самоохорони мусів би струснути сумлінням нашого патріотичного загалу й не допустити до тої великої небезпеки, якою загрожує Україні дальше існування емігрантської УНР та її УНРади.

Бо чи можна взагалі вірити Москалеві, якби він притиснутий обставинами навіть й погодився на самостійність України? Чи не попереважає нас наша власна вікова народня мудрість, що „від Москаля поли вріж та тікай”, бо ж „Москаль, як не обдурить, то збреше”. Чи Іван Франко не подав нам духовного образу московського імперіялізму та московського державотвору — Росії, коли кинув по її адресі такими словами:

„Росіє, Де лиш ти поставиш стопи,
Повзне облуда, здріство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісь із муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!”
Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух, або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі”.

Не з Москвинами треба творити Українцям об'єднання, а передусім з Українцями. Ми раніш усього мали би створити єдиний український фронт, а створивши його, яко представництву найбільшої поневоленої Московою нації (на теренах большевицької Росії), творити навколо себе єдиний протибольшевицький фронт поневолених Московою народів. Бо сильні миру цього не дуже охочі до розбиття московської імперії як такої.

Та не лише це одне загрожує знівечинню наших майбутніх визвольних змагань. Великою небезпекою є політичні потягнення й інших наших груп, що кожна по своєму „визволяє” Україну. До речі сказати, що між ними не бракує й таких, що з дитячою наївністю присипляють чуйність нашого загалу тим, що, мовляв, „Україну визволить сам народ” й що буде така Україна, якої „захоче народ”. Ми чули ці гасла вже більше як 35 років тому від наших соціялістів й на власні очі бачили, як сам народ „визволив себе” та як виглядала та Україна, якої „хотів народ”.

„Після унадку большевицької влади” — попереджає нас Липинський найбільший по Шевченкові наш національний пророк — „на Україні буде... анархія (замішання) і внутрішня різня між українцями. Хто з політиків українських зайнявся б у момент визволення способами виявлення волі визволеного „суверенного народу” — (До цього особливо прагне Спідка Визволення України. О. В.) — ріжними українськими „установчими зборами” та „законодатними сеймами” — замість творити шляхом перш-за-все власної організації матеріяльно і морально сильну українську Владу Державну, той тільки збільшить ту різню й анархію...”

Замість одного Українського Визвольного Табору, з одним найвищим репрезентантом України, яку мав би очолювати по праву найбільш законний спадкоємець гетьманської булави, Гетьманич Данило, яких тільки таборів та репрезентантів України ми не маємо?! Крім згадуваного вже уенерівського табору п. Лівичького, ми маємо У.Г.В.Р., п. Бандери, Спідку Визволення України проф. Плюща, групу „українських тітоістів” п. Майстренка, вже не говорючи за табір українських федералістів письменника Косача.

Крім гетьманців, що — чи це кому подобається чи ні — мають справді найбільш законного і під кожним поглядом імпозантного та імпонуючого репрезентанта України, решта репрезентантів наших урядів, проводів, спілок та об’єднань — це є мабуть більш продукт традицій Руїни та нашої неурівноваженої, індивідуалістичної, хоробливо амбітної вдачі, політичного шахер-махерства, партійницького патріотизму, емігрантської отаманщини й почасти маніфестацією дитячо-наївного самообдурювання надіями на державницький розум наших широких народніх мас — отже надіями, не на людей знання, освіти, що мали би плянувати про державні форми України, лише надіями на нещасного кол-

госпника-раба, за якого державницькими аспіраціями мала би плентатись у його хвості наша інтелектуальна верства, наша еліта...

Вже й зі згаданого вище українського представницького розбрату, вистачило, щоб у всіх представниках наших визвольних змагань можно було б спостерігати взаємно нівелюючі зусилля Крилового „лебедя, рака та щуки”, що намагались витягнути загрузлого в болото воза. Йі чи, справді, всі ці наші групи, табори, об'єднання, державні центри та проводи не уподоблюються лебедю, ракові та щуці, коли кожний з них намагається тягнути у свій бік спільного для всіх державного воза, якого ми, в 1918 році, через наш нерозум, поваливши Гетьманщину, сами затягнули в болото московської неволі.

Але й такого роз'єднання нам ще замало. Майже кожний наш політичний табір, кожна група, кожне об'єднання, кожна партія розбита ще й в середині. Наші демократи з табору У.Н.Р. (У.Р.Д.П.) розбились на „багрянців” і „майстрєнківців”; націоналісти — на „мельниківців” і „бандерівців”; „бандерівці” — на властивих „бандерівців” і на „угаверівців”. Нєраз доводилось чувати ще й за „лебєдівців”... До останнього часу ще якось тримались гетьманці, але й серед них знайшлася горстка амбітників, що завдала чимало клопоту й матеріяльних страт Гетьманській Організації в Канаді.

Правда, та горстка й далі визнає Гетьманича Данила. Отже з цього боку рїзняться від розбитих націоналістів, що мають окремих своїх вождів. Та самий факт, що й гетьманців зачєпив злий дух нашого одвічного розбрату, лише стверджує той хоас, яким ми репрезентуємо наші визвольні змагання. Замість Українців-братів, об'єднаних під одним проводом, що мали бї конкурувати між собою в змаганнях для його скріплення, нєраз здається, що слово „Українці”, як збірне поняття, яке

відноситься до одного Українського Народу, давно зникло з нашого внутрішнього вжитку. А його заступили такі слова, як „мельниківці”, „бандерівці”, „уенерівці”, „угаверівці”, „гетьманці”, „багрянівці”, „майстренківці” тощо. А кілька ще повстане тих нових усяких „івців”, якщо не прийде до заснування одного Вищого Проводу, одного Найвищого Репрезентанта України, обєднавшись навколо якого ми знову стали б лише Українцями — про те хіба Бог знає!

Замість спам'ятатись тепер хоч, коли ось-ось вдарить 12 година нашого — бути чи не бути; замість стати стіною навколо єдино дійсного, законного репрезентанта України та рідних їй гетьмансько-козацьких традицій — Гетьманича Данила; замість стреміти до відродження Гетьмансько-Козацької Монархії, якою однією ми б змогли загородити дорогу до нашого одвічного хаосу, а тим самим, раз і на все, загородити дорогу до повного панування над нами Москви — ми, як той Блудний Син й далі блукаємо по чужих духовних світах й далі „визволяємо” Україну нашим розедінанням, нашою взаємоненавистю, (яка дозволяє на творення єдиного фронту з московськими єдинонеділимцями, але не дозволяє на творення єдиного українського фронту;) нашими особистими партійними груповими амбіціями; культом традицій, що започаткували руїну України та майже повним нехтуванням наших рідних й в ні в кого не позичених гетьмансько-козацьких традицій.

На жаль, і на лихо Україні, й на наше власне лихо, так як стоїть нині справа того нашого об'єднання — ми старими шляхами, повною п'ярою прямо до нової Полтави, до нової могили наших державницьких змагань. Ми могли би вже тепер замовляти пам'ятника, а за надгробну епітафію подати слова Гетьмана Мазепи:

„През незгоду всі пропали — сами себе звоювали!”

Кінець

Д О Д А Т К И

- I. ОБОРОНЦЯМ КУЛЬТУ РУІНИ
(Післяслово до „До нової Полтави”)

- II. ДЕЩО ПРО ОСТАПА ВОЙНАРЕНКА —
АВТОРА „ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ”

- III. ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА
ДЕЩО ПРО ОСТАПА ВОЙНАРЕНКА —
АВТОРА „ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ”

ОБОРОНЦЯМ КУЛЬТУ
РУІНИ
(ПІСЛЯСЛОВО ДО „ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ”)

Присвячується
Славній Памяті
Старшин і Козаків
Гетьманської Сердюцької Гвардії,
Гетьманської Державної Варти;
Старшин і Підстаршин
з кадрів вісьмох Козацьких Кошів
та вісьмох Армійських Корпусів,

що, обороняючи
Українську Гетьмансько-Козацьку Державу
та її відновителя
ГЕТЬМАНА ПАВЛА,

впали на полі бою зі зброєю в руках
або, як обезбрідені полонені були пороз
стрілювані чи закатовані на смерть в часі
протигетьманського повстання та після по
валення Гетьманщини.

Автор.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Друк моєї праці „До нової Полтави” в українському щоденнику „Америка” — друкувалася в 1951 році — дуже схвилював прихильників традицій УНР. До її редакції висилалися цілі делегації спинити її друкування, управа одної з українських комбатантських організацій розписала до українських газет протести; знайшлися і такі оборонці „світлих традицій” УНР, що грозили „Америці” бойкотом і навіть розбиттям друкарських машин. Український щоденник „Свобода”, „Народня Воля”, а особливо „Народне Слово” кинулись містити статті, в яких чого тільки не писалося по адресі автора „До нової Полтави”. Особливо пописалося в тім напрямку пітсбурзьке „Народне Слово”. Один з його дописувачів зовсім по гайдамацькому дав нестриману волю своїй люті. Шануючи гідність тої газети, що колись чимало понаписувала гарних статтів й про автора цих рядків, я не подаю тут зразків тої несамовитої лайки. Ми ігноруємо нею й згадуємо тільки ради об'єктивного підходу до тої реакції, що викликало друкування „До нової Полтави”.

Не називаємо прізвиськ комбатантів й не даємо повної та належної після їх виступів характеристики, на яку вони вповні заслужили своїм далеко не лицарським виступом проти правди. Робимо це не тільки з респекту до них, як до бувших вояків, що колись билися за Україну, але і як до людей — віримо — ідейних, що разом з автором цих рядків безінтересовно бажають кращої долі нашому нещасному народові.

Тож, коли писали цю працю нам зовсім не розхо-

дилося про оборону обляпаного болотом нашого нічим не скомпромітованого імени, лише розходилося про оборону чести та гідності дорогого нам імени України, обляпаного болотом протигетьманського бунту на Рідній Землі, а на чужині — процесом Шварцбарта у Франції.

Тоді, у Франції, а через пресу й по цілім світі було представлено Україну як край дикої анархії та бандитизму. Моторошно стає, як згадаєш! Кажу — Україну, а не УНР, бо, після зруйнування Гетьманщини, УНР репрезентувала нашу дорогу Батьківщину й по ній чужий світ судив усю Україну, весь Український Нарід.

Будучи присутнім на тім процесі від початку й до кінця, я хіба можу пожалувати, що виступивші проти мене представники одної з наших комбатантських організацій, не були на нім разом зі мною, щоб на власні вуха почути, що тоді говорилось за Україну з часів Петлюри, а преса все те розносила по цілому світі. Фактом є, що суд над убийником нещасного Головного Отамана, повернувся в суд над Україною, в суд над тим, що фактично діялось за влади УНР.

Зрештою, не називаю по прізвіщах протестувавших комбатантів ще й тому, бо робити це, то значило би розяструвати чисто особисті моменти. Не такий тепер час, щоб те робити та й яка з того користь! Справа наших майбутніх визвольних змагань це ж така безмірно тяжка й скомплікована справа. Для її успішного здійснення треба передусім доброго й всестороннього знання нашого минулого, а не особистих розрахунків. Але й самого знання ще за мало. Їх остаточний успіх може бути досягнений лише спільними зусиллями усіх ідейних та чесних українських патріотів, а не лише тих з них, що належать до тої або іншої групи чи партії.

Не називаємо ми й прізвіщ тих, що писали проте мене в газетах. Бо коли судити по бракові контр-аргументів проти подаваної правди за наше минуле, їхні писання були немовби форсованим виконанням редактор-

ського чи журналістичного обов'язку. Бо щоб доказати неслухняність подаваних мною фактів, треба б було витратити багато часу для докладніших студій над нашим недавно минулим. А того роду студії могли б тільки ствердити неслухняність виступів по нашій адресі.

Не увіковічуємо прізвиська й газетного писаки з „Народного Слова“, що „крепко“ вилаявся. Нехай Бог йому за це простить! Бо ж лайка, навіть і найбільш соковита, ще ніколи й нічого не спростувала. Якщо тою лайкою, що зайняла приблизно одну третину газетної сторінки, було б заповнено й цілу газету, то й тоді вона не спростувала б того, що надруковано на одній маленькій сторінці з „До нової Полтави“, а не то цілу працю, де була видрукувана така сила документального матеріалу.

Тож і ця наша скромна праця абстрагує від усього особистого й ставить своїм завданням лише відповісти на питання про причини нашої державницької катастрофи. Бо воно мучить кожного ідейного Українця й мучило колись Панька Куліша, що, в своїм „Ключі Розуміння“, з ропокою питає:

„Ой, чом же, браття, чом воно так сталося,
Що край ми широкий, любий осягли,
Та в спадку неволя нам одна осталась.
А наше надбання чужаки взяли?

Ми ж колись хвалились перед королями,
Що від нас і Турчин і весь світ дріжить!
А тепер Москаль нас годими руками,
Мов п'яниць мізерних за чуба держить“.

При цій нагоді ми вважаємо приємним обов'язком як найсердечніше подякувати всім авторам об'єктивної, прихильної й нераз ентузіастичної критики та за багато листів, в яких gratулювалось за написання „До нової Полтави“.

Але особливо ми вдячні за статті неприхильні, за протести одної з наших комбатантських організацій, за погрози і навіть за лайку. Бо все те, разом узяте примусило нас ще більше заглибитися у наше минуле й ще з більшою увагою та об'єктивністю проаналізувати його.

Тож, коли вийшовші з рівноваги оборонці культу уенерівських традицій повиписувались, напротестувались, нагрозились та налаялись до схочу — ми знову хопилися пера й написали ще більшу працю, ще з більшою документацією, яку назвали „Оборонцям Культу Руїни“. Нижче подаємо з неї лише один розділ, як післяслово до „До нової Полтави“.

*Остап Войнаренко.
Року Божого 1955.*

ЗАПІЗНЕНІ ПРОТЕСТИ ОБОРОНЦІВ ТРАДИЦІЯ РУЇНИ

„Кожний нарід загинув тільки з власної вини”.

Ярослав Тириш.

(Творець Чеського Сокольства)

І дух наш досі — дух слуги, не пана,
Слуги, що жде лиш на чужий наказ;
Тому наш край — кривава, люта рана,
Тому наш край — руїна раз-у-раз”.

Олесь Бабій.

(З віршу „Орлик”)

„Я кликав вас під булаву,
Щоб оновити давню славу,
Щоб на руїнах вже нову
Створити власною державу.

Ви не пішли на поклик мій:
Вам чар всесвітньої облуди
Заворожив ваш глузд лихий,
Прояв вам душу, серце, груди...

Ви за химери бунт зняли,
Ви занехали путь єдину.
І що ж натомість здобули? —
Неволю, голод та руїну!”

Спиридон Черкасенко.

(З віршу „Гетьман”)

Коли ми думаємо над протестами оборонців культу нашої руїни, що, з завзяттям гідним ліпшого вжитку, виступили проти „До Нової Полтави”, як ще вона друку-

валась в українському щоденнику „Америка” — нам на думку приходить кіно, де було висвітлювано фільма, що обурив певну частину глядачів. Припустім, що між ними були й Ви, Щановний Читачу. Чи ж кинулись би Ви протестувати проти фільмового техника, що висвітлював той фільм? Бо чим же він завинив, що подані в нім факти є такі відразливі, а персонажі — непривабливі? Очевидна річ — ні! Вина в тих, що спричинились до самих фактів, які було зафіксовано в документах, споминах, зміщуваних в книжках, журналах і газетах та в інших друкованих матеріалах.

Чому ж Ви, Комбатанти і Некомбатанти та інші оборонці традицій руїни й любителі лайки, не протестували проти менших чи більших, а то й провідних діячів УНР, за те, що вони посміли, подати до публичного відома неймовірну правду про УНР?

Чому не протестували, проти колишнього генерального судді УНР проф. Сергія Шелухина, що писав, ще в 1926 році, *„Петлюра пішов на службу до Поляків для інтересів польських і відбудови Польщі 1772 року коштами Української Нації, а Українську Армію — завів на знищення, потрібне Полякам”*? (Проф. С. Шелухин — *„Варшавський Договір”* перевиданий Видавництвом *„Український Робітник”*, Торонто 1947. ст. 44-45).

Молодим комбатантам ми не дивуємось, бо чимало з них могли тоді ще під столом ходити, або й соску ссати, але дивуємось тим, яким вже добре зацандзюбилось на шосту або й сьому десятку літ. Де ж були Ви, протестанти, колишні старшини та вояки Української Армії УНР та Української Галицької Армії? Чому не протестували проти цього відданого республіканця і одного з найбільших достойників УНР, що так писав про Петлюру, з якого тепер робиться Цезаря, Хмельницького і навіть Наполеона? Чому не містили свого протесту хоч би й в тій же *„Свободі”* проти *„ологанювання українського минулого”*, довершеного найвищим оборонцем честі,

справедливості та законності в УНР, коли він, знову в іншій місці писав, що *„Петлюра учився до „кадила й кропила” був військовим міністром і зразу ж зруйнував військо, армію, — сам себе зробив і Головним Отаманом, не маючи поняття про військову організацію й роботу. Оттак було поставлено партіями все, аби лише були свої люди, хочби нічого не тямущі... і Україну тому зробили руйною”?* (Сергій Шелухин. „Україна”, Прага, 1936, ст. 91).

Чому не вдарили на сполох, коли той же бувший генеральний суддя Шелухин писав до Петлюри, що вже найвища пора Андрія Лівіцького покликати до судової відвічальності, того самого Лівіцького, що нині мав би очолювати чисту та святу справу визволення нашої Батьківщини?

Чому не протестували проти Михайла Середи, полковника УНР, що добре знав Петлюру та який мав сміливість писати, що Головний Отаман *„шукав творчих сил нації серед юрби”*. (Полк. Михайло Середя „Отаманщина” „Новий Шлях” 16. вересня, 1940). Чому не грозили бойкотом вінніпегському „Новому Шляхові”, що дозволив містити такі речі на Петлюру?

Чому не протестували проти Проводу Українських Націоналістів, що в своїм виданні говорив, що *„Петлюра... замість згинутися героїчною смертю з рештками своєї армії, вступає в союз із ляхом — ворогом і незабаром гине марно з руки жида-большевика, а його іменем спекулюють й опоганюють його негідні наступники”*. (Реальна чи визвольна політика? — Видання „Розбудови Нації”. 1933).

Чому не погрожували бойкотом тим газетам, або нищенням друкарень, де друкувалась сумна й жахлива правда про минуле „взвольних змагань” УНР, що нікого й нічого не взволили, лише занастали Україну? Чому, скажім, не загрозили вінніпегському „Українському Голосові”, що друкував спомини Володимира Кедровського,

полковника УНР, який посмів написати правду про „батька Грушевського”, що визнав владу большевика Раковського? Чому не накинулись з лайкою на того військового достойника, що був ще й генеральним інспектором УНР, який дозволив „опоганювати” найголовнішого творця УНР?

„М. Шраг (заступник Голови Центральної Ради — О. В.) дав мені” — пише полк. Володимир Кедровський — офіційну відповідь в імені групи соціялістів-революціонерів на чолі з М. С. Грушевським. Відповідь ця зводиться до того, що вони вважають неможливим брати для себе участь в конференції, бо вони визнають сучасний уряд радянської України на чолі з Х. Раковським”. (В. Кедровський. „Дві Військові Організації”. „Український Голос”. Вінніпег, Ман. 3 січня, 1940).

Чому не протестували й не погрожували паризькій „Новій Добі”, що містила листа теперішнього „президента” Лівіцького — в той час міністра УНР, — де в одному з них він писав, що федерація з російською демократією нам не страшна? („Нова Доба” вересень 1949, Париж ст. 21).

Чому не накинулись дикою лайкою на Володимира Сальського, генерала і військового міністра УНР, що писав за хаос, яким характерна була доба УНР? (Лист ген. В. Сальського до Головного Отамана Симона Петлюри. „Немезіда”. Січень 1936. Ст. 34-35).

Чому не закрили рота Миколі Капустянському, генералові УНР, який не звернувся за порадою до тих, що взяли монополію на протести, погрози та лайки й посмів написати, що в Петлюри були фельдфеблі, що командували корпусами, а полк. Коновалець був „більше політик і дипломат, як військовик”? (М. Капустянський, ген.-штабу генерал-хоружний. „Похід Українських Армій”. Книга перша. Друге видання. Мюнхен, 1946. Ст.42-47).

Чому не протестували проти Василя Королева-Ста-

рого, відомого українського діяча й голови інформаційного бюро Дипломатичної Місії УНР в Празі та інтимного приятеля Петлюри, що подав свідчення самого Петлюри, в яким Головний Отаман каювся за спричинене нещастя України, заявляючи, що *не мусів ставати в чолі визвольних змагань* (дослівно — на чолі руху), які повернули нашу Батьківщину в руїну? Чому не засипали Королева-Старого протестами ще за його життя, що по-смів так писати на Петлюру, або чому не спростували того роду свідчення бодай після його смерті? Тим значно легше можна би було з нещасного Петлюри робити Наполеона! А так, ніхто інший, лише *сам Петлюра, ствердив свою непокликаність, нездібність і повне нерозуміння військової справи*. Чому, бодай, не розкупили тої книжки? Тоді з більшим успіхом можна би було замилувати очі молодому поколінню „визвольними змаганнями” УНР!!! Та дамо слово приятелю Петлюри:

„— Хто ж винен? — питався я (Василь Королів-Старий — О. В.), тоді, як і всі, в самперед цікавлючись найменш важливим питанням: за що?

— Я! — гунав себе в груди Симон. — Я, бо не мав ставати в чолі руху. І тепер не тільки я це думаю, але ж інші просто в очі мені те говорять”. (Василь Королів-Старий. „Згадки про мою смерть”. Прага. 1942. Ст. 95).
Що додавати до того так трагічного свідчення! Можна хіба сказати для історії, що так писав не тільки близький приятель Петлюри, але й той, в кого в хаті відбувалися перед протигетьманським повстанням потайні збори так званого Національного Союзу, що для приспання чуйності Гетьмана вислав своїх представників для переговорів до вступу до Гетьманського Кабінету Міністрів, а одночасно готував виступ Січових Стрільців, як надійне ядро для повстання.

Чому не протестували проти Володимира Винниченка, члена Директорії УНР і партійного товариша Петлюри, що ще в 1920 році у „Відродженні Нації”, пи-

сав про нього: „Здобувши цілком випадково, незаслуженим, а почасти і шарлатанським способом популярність, цей — політично мало освічений міщанин . . . , цей маленький, нічим невидатний чоловік . . .” Або „Хвороблива згага популярности цього маленького обивателя, що випадково попав на „високу посаду”. (Переддруковуємо зі статті д-ра М. Михайлівського. „Два світи — Дві культури”. „Український Робітник”. Торонто. 28 вересня, 1951).

Це ж не Войнарєнко, лише все той же Винниченко писав: „С. Петлюра служив бухгалтером в одному з московських банків. Українці ж (усі закордонні посольства, місії, комісії іт. п. інституції) витрачали величезні гроші на вміщення в європейських газетах статей, телеграм і заміток, у яких Петлюру виставлялось, як „генераліссімуса українських республіканських військ”, як „національного героя”, як „непохитного борця” за волю України. І називали його „українським Гарібальді” і „українським Леонідом при Тернопілях” і, здається, навіть „українським Наполеоном” . . . А щоб наочніше представити, який то є „український національний герой”, символ нашої державности, українські закордонні видавництва, видають портрети С. Петлюри, в генеральському мундирі, в „рямці з гармат і гетьманських ознак: булави, бунчука ітп.”. (Як бачить Шановний Читач, наші університети та інші противники відродження рідних традицій, щоб заімпонувати чужинцям, що ми не є безбатченки, згадують не тільки за гетьманську булаву, а навіть за наших королів, як то було з „The Ukrainian Quarterly”, що на обкладинці, у весняному числі 1950 року, помістили відбитку мистецької репродукції Короля Данила. — О. В.). „Керуюча демократія, хоч і бачила, хоч і розуміла всю нікчемність, шкідливість і злочинність цього чоловіка, нічого не всилі була зробити . . . Отака буває злісна, глузлива гра історії. Наче за кару бідній хуторянці: на, маєш собі Петлюру, коли не хотіла мати дійсно-

народної, дійсно національної своєї державности. На, кривись од огиди, кричи від обурення, плач від сорому, а не смій одкидати цей ганебний хрест свій, цілуй його, шануй його, падай на коліна перед ним, бо це тобі вся твоя державність" . . . . (В. Винниченко. „Відродження Нації". Частина III. ст. 375-382. Передруковано з Українського Робітника", за 6 липня, 1951, зі статті „До культу С. Петльри").

Ми, в нашій праці „До нової Полтави", що друкувалась в „Америці" не подавали цього свідчення. Нам здавалось, що Винниченко став чужим не тільки Україні, але й УНР. Та тепер, коли уенерівські кола вважають його своїм, варто згадати за свідчення одного з найголовніших творців УНР. Бо не яка інша газета, лише ульмівські „Українські Вісті", писали, що „Володимир Винниченко . . . залишається серед перших і найсвітліших, що їх має наш духовий пантеон". А „В концерті славословій по адресі Винниченка перше місце зайняв орган уенеропетлюрівщини — Виконний Орган УНРади". (Борис Білобережський. „Чи об'єктивна правда?"! „Український Робітник". Торонто, 28 вересня 1951 року).

Ми не сумніваємось, що після хвилі протестів комбатантів, їхніх погроз бойкоту „Америку", після обурених статей в „Свободі", „Народній Волі", лайки в „Народнім Слові" та в інших газетах, є знову прекрасна нагода в цих самих газетах лаятись, обурюватись, протестувати та погрожувати бойкотом, лише вже не „Америку", тільки проти самого Виконного Органу УНРади, та ульмівських „Українських Вістей", що посміли Винниченка не лише вважати своїм, а й одвели вже йому місце в уенерівським духовім пантеоні — тому самому Винниченкові, що давав таку жахливу характеристику Петлюри та, діяльність якого, як написав Михайло Островерха („Америка", 30 липня 1951), — це „служальство раба, гірше — холоуя Москви".

Виходило б так, що ні паплюження імені Петлюри,

ні те, що Винниченко був більшовиком, ніщо не стало уенерівським „демократам” на перешкоді славословити його та зараховувати до українського духого пантеону. І це після того, як його всі льокайські заходи стали Москві до помочі у будуванні більшовизму, були нею відкинуті і Винниченко, дуже тим згірчений, у своїй брошурі „За яку Україну”, власноручно написав листа до політбюра КП(б)У, в яким жалівся:

„Я прохав дозволити мені повернутись до СССР і взяти участь у справі будування соціалізму. Дією, роботою, боротьбою за цю велику справу я найкраще розвіяв би як усякі непорозуміння, так обвинувачення... Мені на ці прохання ввесь час одмовлялося в найневажливішій формі... Тоді я звернувся до єдиного способу, що залишився мені — до літератури. Я хотів здала, зза кордону, брати посильну участь у роботі й пропагнді цієї роботи. Я старався викладати тези соціалізму й комунізму в різних літературних формах і таким чином діяти на Україні”... (Є. Онацький. „Винниченко і його осамітнення”. „Наш Клич”. Буенос-Айрес, ч. 16, 1951. Передруковано в „Америці”. Філядельфія, 27 червня 1951).

Несподіванка? Не для нас! Яблочко від яблуні далеко не покотиться, й теперішня, емігрантська, УНР та її Виконний Орган УНРади не далеко відкотились від тої УНР, що існувала на Україні та одним духовим батьком якої був найенергійніший з усіх її творців — Володимир Винниченко. Не сумніваємось, що комбатанти, в своїй послідовности запротестують проти ульмівських „Українських Вістей”, все українське громадянство закликають до бойкоту Виконного Органу УНРади, як справді будуть послідовні — *вимагатимуть від Українського Конгресового Комітету припинення йому дальшої висилки субсидій. Як протестувати, то протестувати, але вже проти самого джерела, з якого „опоганюється українське минуле”, а не проти того, що тільки переказав про*

нашу неславу, здебільшого свідченнями самих же її творців!

Чому не протестували проти тих, що, проголошуючи самостійність України, а думали про федерацію та що й сказали в кінці Четвертого Унівесалу? Чому не протестували проти її фальшованої дати — 22 січня?!? — яку тепер святкуєте всі, бо ж за тої дати ніяка самостійність не проголошувалася? Чому ж не запротестуйте хоч тепер проти несамостійности УНР та ще й з фальшованою датою?

Американський нарід, коди зривався до волі не тільки признавав Бога, як свого творця, але згадував про Нього в першій параграфі своєї славної Деклярації Самостійности. А хіба наш нарід є безбожницьким народом? А між тим, в деклярації самостійности УНР, в Четвертій Унівесалі, хоч би для годиться, *ніде в ньому ні разу* не було згадано за Бога. Між комбатантами є віруючі люди і чого ж не протестують проти того роду задокументованого безбожництва УНР?

Чому не протестували проти Проводу Українських Націоналістів, що дозволив „опоганювати” наші визвольні змагання у виданні „Розбудова Нації”, де писалось, що *„Центральна Рада звернулася до всіх національних республік, що повстали на руїнах царської Росії з прохтом федеративної Росії! Та ж навіть Четвертий Унівесал видано . . . якраз наслідком невдачі отих федеративних спроб і воєнного наступу большевиків на Україну. Навіть стиль IV. Унівесалу такий, що Центральна Рада виправдується, мовляв, проголошимо самостійність України, але винні тому большевики”*? („Реальна чи визвольна політика”. Видання „Розбудова Нації”. 1933. ст. 15.).

Чому не протестували проти д-ра Осипа Назарука, міністра преси і пропаганди УНР, що писав, як *„петлюрівський уряд зачав у страшний спосіб компромітувати державу внутрі і перед чужими народами — висилаючи*

у світ „посольства”, зложені з людей, які навіть „добрий-день” не вміли сказати в ніякій чужій мові й робили скандали по столицях світа”? (Д-р Осип Назарук. „В'ячеслав Липинський”. Шікаго. 1926. Ст. 8).

Чому не протестували проти тих військових провідників Центральної Ради та УНР, що Українське Військо нищили, а потім кликали німецьке, польське та французьке війська (з Одеси, в 1919 році. Його прогнав отаман Григоріїв, що був проти Петлюри)?

Чому не протестували, проти Бориса Монкевича, сотника Армії УНР, що в своїх споминах сказав, як за влади УНР Міська Управа нашої столиці вітала вступ нашого славного Запорізького Війська великим червоним прапором, а коли обурені Запорожці його зірвали, військова влада УНР вимагала передання слідства та покарання тих патріотичних Запорожців, що посміли зірвати прапора, під яким червоні москвини заливали Україну кров'ю? (Б. Монкевич. Спомини з 1918 року. Ст. 24-25).

Чому не протестували проти пол. УНР Михайла Середи, що писав, як команданти окремих запорізьких частин доручили командування Запорізьким Корпусом отаману Загородському, після того, коли призначеного Петлюрою напівбольшовика отамана Волоха вони вигнали? В якому ж світлі виглядає тепер отаман Загородський (нині має генеральську рангу), що стаючи з волі старшини нашого славного Запорізького Війська, тим самим — свідомо, чи несвідомо — лишив для історії доказ, що Петлюра, як провідник війська, не вартий був, щоб рахуватись з його наказами! Чи, може, не знаєте, хто був отаман Волох, якого заступив генерал Загородський та якого Петлюра вивищував навіть і після того, як він викинув червоного прапора, оголосив большевицьку плятформу й плянував цілий Запорізький Корпус перетягнути до большевиків? (Полк. Михайло Середа. „Отаманщина”. „Новий Шлях”. Вінніпег, 19 вересня, 1940).

Чому не протестували проти таких визначних уене-

рівців, як згадуваний вище Винниченко, Мазепа, Феденко, та інші, що *вимагали миритись з більшовиками й творити більшовицьку, чи там — радянську Україну чи бодай проти проф. Панаса Андрієвського, члена Ддиректорії УНР, що лишив нам про те своє свідчення?*

Чому мовчите й не протестуєте проти представника наших недорозвинених гетьманців, що звать себе націоналістами, д-ра Степана Росохи, який сказав, *„старшини, підстаршини і вояки українських армій, бачили на власні очі що запозичені ідеї завели в 1917-21 роках! (Бувші старшини, українських армій, протестування з Нью-Йорку та Філадельфії ще й досі того не бачать! О. В.) Бачили і переконалися, що не можна вірити жадній ідеї, що не вийшла з нутра українського народу! Не можна вірити ідеї чужій, ідеї запозиченій, ідеї, що є інтернаціональна... Бо, саме, ту ідею більшість тодішніх наших політиків ісповідувало і вони тільки нею керувалися тоді, коли розпускали українську армію”... (Микола Могович. „Запозичені ідеї завели”. „Народне Слово”. Пітсбург, 18 жовтня, 1951).*

Мудрі, вельми мудрі слова сказав д-р Росоха. Ми щиро, і з цілого серця, гратулюємо тому чільному представникові ще недорозвинених гетьманців, бо й ми тої думки, що *не можна вірити ідеям, що не вийшли з нутра Українського Народу.* Але саме ті мудрі слова д-ра Росохи, як і дальше його речення в тій же статті про український націоналізм, який „конкретніше висунув М. Міхновський”, дали доказ, що і він самий і взагалі всі наші так звані націоналісти всує покликаються на Міхновського. Бо український націоналізм нашого особистого знайомого, св. п. Миколи Міхновського, під впливом якого ми були і навіть писали в його харківським „Снопі”, *відродження гетьмансько-козацької традиції у монархічній формі.* Отже ті, що звать себе націоналістами, чи є вони з табору Мельника чи Бандери, або не знають дійсного українського націоналізму Міхновського, ігнорують його,

або беруть з нього невелику частину, яку й використовують для свого групового вжитку. Й через це, покликаючись на Міхновського, виявляють себе тільки, як згадували вище, недорозвиненими гетьманцями, бо ще не досі до повного зрозуміння українського націоналізму, що вживаючи вислову д-ра Росохи, вийшов „з нутра українського народу” та, якому вчив нас той великий син Української Землі — Микола Міхновський.

Чому не протестували проти колишнього секретаря чи радника посольства УНР до Бельгії, інж. Дмитра Андрієвського (тепер знову грає важну роль коло її „Державного Центру”), який писав у зв'язку з Варшавським Договором, що „більшій компромітації української держави годі видумати”. (Богдан Михайлюк. „Варшавський Договір”. Цитуємо за статтею д-ра Михайлівського „Чи протверезіння”? „Український Робітник”. 26 січня та 2 лютого, 1951).

Чому не протестували проти інженера Миколи Сціборського, що називав той договір „договором ганьби” та „темною сторінкою нашої недавньої минувшини?” (Звідти ж).

Чому ніяк не зареагували проти Богдана Михайлюка, що зовсім недавно писав: „Уряд УНР... пішов на співпрацю з історичним ворогом України... це договір ганьби... чесний уряд, зложений з чесних людей, коли пізнає свою помилку, або завертає — або залишає своє місце іншим... Уряд УНР цього не зробив... Як живі свідки і автори ганьби України, повинні раз назавжди щезнути із політичної арени”... А тим часом... „Коли саме життя викинуло їх на смітник... відгребується їх, вичищується, вибілюється і з почестями саджається за керму українським кораблем!.. На архітекті державної будови вибирається людий, що з маняцькою впертістю валили її впродовж тридцяти літ... Це середовище... повинно зникнути з життя і лишити вільне місце для інших”. А коли ж воно само не хоче відійти, „треба найти

в собі стільки моральної сили, щоб його до того змусити” (Звідти ж).

Наведене писалось інж Д. Андрієвським в 1931 році, інж. Сціборським у 1933 р., а останнє, Богданом Михайлюком, зовсім недавно, бо лише рік, як вийшла його згадана вище брошура. І де ж були наші комбатанти, що проморгали того роду „наклепницьку кампанію”, таких визначних націоналістичних діячів, як Сціборський, та Андрієвський, що тепер сам „об’єднався” і до Америки навіть приїздив „об’єднувати” українців навколо того, що „повинно зникнути з життя і лишити вільне місце для інших”!!!

Де були з пітсбурзького „Народнього Слова” „гайдамаки” що прогавили таку чудову нагоду виятись!!! Бо ж ті темні сторінки нашої недавньої минувшини писав Варшавським Договором ніхто інший, як Петлюра і Лівіцький.

Чому не протестували проти вже згадуваного „Народнього Слова” (виходить у Пітсбургу), що, замість, писати про Гетьмана, як „зрадника, москаля, Скоропадського”, що „будував Росію”, та катував бідний народ” — в статті, М. Т. „Україна за останні тридцять років”, вміщеній в числі за 18 жовтня, 1951, мабуть через редакційний недогляд, написала:

„Павло Скоропадський походив з давнього українського роду . . . Як настала революція, організував українські відділи новій українській владі, а при розвалі фронту він своїми частинами спиняв наступ відступаючих московських військ, що заливали Україну, чим багато причинився до удержання порядку в Україні . . . З причини недовіря українських партій до гетьмана . . . в міністерство попали і люди, що орієнтувалися на стару Росію. Очевидно, це все ускладнювало відносини і лише завдяки тому, що сам гетьман ясно ставив справу будови української держави, вдалося використати цього пів року мирного часу на дальшу розбудову і закріплення україн-

ської держави. Наладнали в загальному адміністрацію, покладено велику вагу на організацію армії, упорядковано грошові справи, судівництво, поширено далі шкільництво й основано найвищу наукову установу Української Академію Наук... Зміцнило теж становище України в міжнародніх відносинах”.

Чому ж цій газеті не загрозили бойкотом? Чому ще й досі не порозсилали протестів до українських газет? Бо ж, у якому світлі, після того уступу, виглядають Петлюра і Коновалець та інші учасники уенерівських „визвольних змагань”, які „визволили” наш край від людини, що, повторимо за „Народнім Словом”:

1. „Організувала українські відділи новій українській владі” (соціалістичній Центральній Раді. О. В.).

2. „Своїми частинами спинила наступ московських військ”.

3. „Спричинилась до удержання порядку в Україні”.

А ставше Гетьманом:

4. „Працювала для розбудови і закріплення української держави”.

5. „Наладила загальну адміністрацію”.

6. „Покладала велику вагу на організацію армії”. (Не лише „покладала”, як пише „Народне Слово”, але таки творила ту, так на ті часи потрібну Україні армію. Вона — та людина — ще й відроджувала Українське Козацтво, яке разом з регулярною Українською Урмією, вже в короткім часі, коли мати на увазі тодішні умовини, зробило б Україну непереможною. О. В.).

7. „Впорядкувала грошові справи, судівництво”.

8. „Поширила шкільництво й оснувала Українську Академію Наук”.

9. „Зміцнила становище України в міжнародніх відносинах”.

Автор уривку з вище названої статті згадав лише маленьке дещо з того, що було зроблено тою людиною — св. п. Гетьманом Павлом. Але й того вповні вистачає,

щоб мати право і нам повторити за автором зацитованої статті, його правильний висновок, що „сам гетьман ясно ставив справу будови української держави”.

Від себе вкажемо, — бо ж цілий гетьманський період прожили в Києві й самі приймали участь в тім будуванні, а не тільки були його свідком — що Гетьман не тільки „ясно ставив справу будови української держави”, але таки і *практично її будував. Він будував свою вимріяну, рідну Україні, традиційну Гетьмансько-Козацьку Державу з енергією Титана*, цілковито заперечуючи своє особисте життя, вже не говорячи за відпочинок, потрібний кожній людині, бо ж спав пару коротких годин. Без перебільшення — *Гетьман жив Україною, горів для неї, для її добра, величі та слави. Він не потребував тої безсовісної пропаганди, яка робилась для Петлюри. За Нього говорили Його великі діла, про які, як бачимо, згадало навіть пітсбургське „Народне Слово”.*

Ми не помилилось, що це не до смаку певним комбатантським колам та „гайдамакам” з того ж „Народного Слова”, що сприводу нашої праці „До нової Полтави” дали волю своїй люті. І ми її спокійно прийняли. Ми розуміємо, що правда не все є солодний цукорок, щоб її так легко проковтнути. Але чого варті всі згадувані вище погрози, протести та лайка в оборону уенерівських „визвольних змагань”, що всі ті великі здобутки Гетьмана, повстанням Петлюри і Коновальця, повернули в руїну, з якої тепер творять культ!!! Думаємо, що коли комбатанти і „гайдамаки” будуть послідовні то, на цей раз, мали би вислати делегації з протестами до співзвучного їм „Народного Слова” та вилятися по адресі його редактора, що дозволив помістити, або скоріше, мабуть, забув скреслити правду про Гетьманщину та її жертвенного, високопатріотичного Творця Павла Скоропадського — Гетьмана Всієї України й Козацьких Військ. Бо ж та правда так компромітує повставших проти Нього Петлюру і Коновальця.

Спитаємо, ще так обурених наших оборонців „правди”, чому вони не протестували проти д-ра Євгена Петрушевича, президента Західньої Української Народньої Республіки, що казав колись плачучи: „Що мені робити з Петлюрою, вбити його? Чого він лізе до Галичини!” А коли вже не проти нього, то чому не запротестували бодай проти живого проф. Панаса Андрієвського, члена Директорії УНР, що увіковічнив цей факт у своїх споминах? (А. М. Андрієвський. „Варшавський Договір”, „Український Робітник”. Торонто, 12 листопада, 1948).

Дітройський „Дзєнік Польскі” з 28 травня 1951 року, в статті „25-ліття смерти Симона Петлюри” присвятив Головному Отаманові чимало уславлюючих рядків. Подаємо з неї в перекладі кілька коротких уривків, з яких можна бачити, чим він був для Польщі та як його розцінюють поляки.

Завдяки його (Петлюри) рішенню опертому на глибоку політичну концепцію, в 1920 році було підписано військово-політичну умову між Польщею і Україною, ... після якої замирені польські й українські війська, під командою Юзефа Пілсудського пішли на Київ ...

„Не зважаючи на велику жертвенність воюючої української армії, вона не знайшла відгуку серед власних земляків над Дніпром, які не стали побіч визвольних лав і не відгукнулися на кинуті Петлюрою гасла. „В українськiм щоденнику „Свобода”, що виходить у Сполучених Державах, Б. Сивенко слушно пише про Петлюру, що він був „глибокої інтуїції” ... Але ... не тільки Сивенко, але значна більшість українців не хоче визнати в польсько-українській концепції Симона Петлюри кінцевої і найважнішої синтези його провідної думки. Українські публіцисти намагаються представити ту останню концепцію Петлюри як тільки тактичний крок, що був потрібний тимчасово в боротьбі проти Росії, хоч нема на те жадних доказів і хоч ясно ... коли б війна 1920 р. закінчилась зміцненням незалежності України, Петлюра

не розпочинав би війни з Польщию, але свою дальшу політику опер би на засадах, зазначених у варшавській умові.

„Доказом того є хоч би факт, що навіть після поразки, протягом кількох років свого дальшого життя, аж до трагічної смерти — Петлюра, маючи вільну руку і можливість, ніколи не перекреслив своєї лінії, наміченої в р. 1920 і існує багато доказів на те, що далі її апробував і рекомендував” . . .

„Через це з правдивим болем треба ствердити, що немов з іронії та з виразною тенденцією цілковитого знищення діла Симона Петлюри . . . Українська Національна Рада в Німеччині, . . . уневажила окремою ухвалою важність варшавського договору . . . То дійсно „дивне пошанування” (знаки наведення оригіналу — О. В.) пам'яті та ідеї Симона Петлюри . . .

„Тим більше однак пам'ять і ідея Симона Петлюри в 25-ліття його смерти — буде захована серед польського народу з пошаною та узнанням”.

Ми не знаємо, чи поляки, з великої радості, вивішували свої національні прапори, коли їхні війська обсадили велику частину Правобережної України й вступили до Києва та при допомозі Українського Війська У. Н. Р. наближали здійснення польських кордонів з 1772 року. Але ми знаємо, що за Гетьмана вся Правобережна Україна була в складі Гетьманської Держави; що польські посольства оббивали пороги Гетьманського Палацу, запобігаючи ласки та приязні українського Володаря; а коли Гетьман одірвав від Польщі Холмщину й приєднав її до України, поляки, з великого смутку, вивішували у Варшаві й Кракові чорні прапори й ламентували на весь світ про „чварти розбюр Польські”.

Чи в річницю трагічної смерти Гетьмана польські газети згадуватимуть про цю трагічну сторінку з їхнього недавнього минулого, ми рівнож не знаємо. Але певні в одному, що якби до такої згадки й прийшло б, то вони

не писатимуть, що „пам'ять і ідея” Гетьмана Павла „буде захована серед польського народу з пошаною та узнанням”, так як пишуть про Головного Отамана Симона Петлюру.

Де ж були наші протестанти, чого не протестували проти ворогів Українського Народу, що посміли конкурувати з Вами в справі „пошани та узнання” головного носія та репрезентанта „визвольних змагань” УНР, які бороните голословними протестами, антидемократичними погрозами та дикою лайкою? Бо ж в якому світлі виглядає Головний Отаман, після того як вороги України, вішали українських націоналістів, гноїли їх потюрмах та концтраційних лагерах у Домбю; як шомполами списували зади галицьких патріотичних селян, катуючи й зовсім невинне населення Галичини; як мордували наших людей без числа, без краю на Волині, а особливо на Холмщині, не милуючи ні бідного ні багатого, ні навіть служетиля Христової Віри — українського православного священика; як палили та висаджували в повітря українські православні церкви, — між ними свідки нашої державної слави з часів галицько-волинських княжих та королівських часів — без протестів „уряду” У.Н.Р., що у Варшаві, на польським утримані, далі репрезентував наші „визвольні змагання”. (Ми за протести проти польських вандалікатів ніде не читали. Якщо ж вони були, подайте нам назви і дати польських чи українських газет, і во ім'я історичної правди, радо цей уступ спростуємо — О. В.). Повторюємо, в якому світлі виглядає Головний Отаман, коли вороги України заховують „пам'ять і ідею Петлюри . . . з пошаною та узнанням”.

Чому ж не протетували проти тої дйтройтської польської газети, після якої й Ви, бувші українські вояки-патріоти, опинилися в однім фронті з ворогами України, що разом з Вами шанують Петлюру та його традиції так сумних для України визвольних змагань, — традиції УНР!

Чому ще й досі не запротестували проти старшини нашого славного Війська Запорізького, С. Ц., що сказав, як трактувалося Запорізьців? Невже Ви вже забули, як „добратавшись з ляхами“, ми 23 листопада 1920 року мандрували під охороною „союзників“ з Великих і Малих Гаїв через Тернопіль-Перемишль і взяли обеззброєні „штурмом“ обнесені кільчастим дротом стайні в Пікуличах? Як уже на третій день в Пікуличах стріляли „охоронці“ до інспектора Запорозького Корпусу полковника Гавришка. Його не поцілили, а вбили підстаршину технічного куреня, що стояв біля полковника Гавришка. Як кричав тоді на нас майор в конфедератці: „Не шчекаць, пся крєв, гайдамаци . . .“ Як везли нас з Пікулич до Вадовиць і як там „чинники охорони республіки“ „обіймали“ старшин і гнали до польського концлагерю в Домбю. Як у Вадовицях ламали свої ж такі ребра інспекторові Запорозького Корпусу полк. Гавришкови — приятелеві полковника Болбочана. Як у той час Головний, оточений польським батальйоном, кричав до зігнаних поляками босих козаків: „Козаки, вас бунтують генерал Базильський, полковник Дубовий, Лощенко, Троцький (це все кращі старшини з відродженого Війська Запорізького — О. В.) і інші старшини. Козаки, не слухайте своїх старшин, бо вони реакціонери, вони хочуть повернути гетьмана, не слухайте їх!“ (С. Ц. „До супостатів“. „Укр. Роб.“ 17 VIII 1951).

Чи хотіли тоді наші славні Запоріжці Гетьмана чи ні, це спірне питання. Очевидна річ, що були між ними й такі, що хотіли. Але одне певно, що за Гетьмана всі Запоріжці були на Україні, добре вдягнені й добре взуті, ситі й озброєні всіма родами зброї включно до панцерників та бойових літаків, а за Головного Отамана опинилися на чужині напівголі й напівбосі, голодні й обеззброєні.

Чому не протестували, або чому не запротестуєте хоч би й тепер, проти згадуваного вже одного з визначних діячів У. Н. Р., Ісаака Мазепи, що „опоганював“

українські визвольні змагання в своїй праці „Україна в огні і бурі революції”, пишучи таке: ... „Винниченко був за мир з Сов. Росією ... Голова уряду (У. Н. Р. — О. В.), Чехівський, твердо стояв за порозуміння з Москвою. Більшість есерівських провідників, як М. Грушевський, М. Шаповал, М. Любинський та інші солідаризувалися з Винниченком та Чехівським” ...

... „по Україні ширилось безладдя. Винниченко, ... на запит одного члена соц-демократичного з'їзду про неприємності в якомусь повіті махнув рукою і сказав: „Та яка ми влада?” В самому Києві, де був осадний Корпус Січових Стрільців під командою Є. Коновальця, не вдавалося забезпечити спокою і порядку. Ночами в місті ... чути було стрілянину, щоночі були грабунки й напади на вулицях і в домах, большевицькі організації ширили свою пресу ...” (Т. I, ст. 85).

... „Петлюра ... розказав нам, як селяни в розмові з ним у якомусь селі на Волині, заявили: „Та нехай уже буде тая Україна, однаково немає порядку” ... (Т. I, ст. 152).

... „хаос і загальна анархія на українському фронті дійшли до найвищого щабля ... Тому грубі мільйони, що видавалися на різні формування, пропали марно. Зловживанню отаманів не було кінця: вони брали гроші, але при першій нагоді кидали фронт, зникали хто куди хотів ...” (Т. I, ст. 107).

... „Незадовго перед повстанням проти гетьмана між українськими соціалістичними партіями і представниками російських большевиків ... прийшло до порозуміння”. (Т. I, ст. 89).

... „28 січня у Києві відбулася конференція українських соц-революціонерів (центральна течія), на якій ухвалено, що партія стає на ґрунт соціалістичної революції і приймає радянську платформу влади на Україні ...” (Т. I, ст. 95).

... „Після Кам'янця і Нової Чарторії це була вже

третя делегація уряду (У. Н. Р.) до большевицького командування. Хоч большевики не звертали уваги на всі ці наші делегації..." (Т. II, ст. 170).

... „В. Винниченко, В. Левицький, Гр. Паламар та інші... почали пропаганду совітської влади на Україні... Майже одночасно закордонна група українських соц-революціонерів під проводом М. Грушевського, М. Шаповала, М. Чечеля та інших... закликала всіх своїх членів партії до якнайшвидшого здійснення на Україні „диктатури трудового народу“, у формі „селянсько-робітничих рад“... (Т. II, ст. 170).

... „Петлюра і Прокопович зі мною (з Ісааком Мазепою) згодилися, що... нашому урядові... слід звернутися з пропозицією миру до совітської Москви"... (Т. III, ст. 42).

... „Я мусів підписати (Варшавський — О. В.) договір 22 квітня" — (казав Лівіцький — О. В.) — хоч не мав на те дозволу ні ради міністрів, ні нашої партії..." (Т. III, ст. 27).

... „В умовах хаосу і дезорганізації українських мас... успішно ширилася большевицька пропаганда... в запіллі української армії ра-у-раз траплялись большевицькі заворушення..." (Т. I, ст. 120).

... „Президент Української Національної Ради (Галицької — О. В.) заявляв, що... „Українська справа... загибає від командування Петлюри..." (Т. I, ст. 194).

... „З гострим протестом проти польського походу на Україну виступили українські соц-революціонери на своїй конференції в Празі 22-24 травня (1920 року — О. В.) під проводом М. Грушевського, О. Жуківського, М. Шаповала та інш. В резолюції, прийнятій на тій конференції, Петлюру названо „авантюристом" і „українським зрадником", а договір, підписаний з Польщею, оголошено за неправий..." (Т. III, ст. 33).

... „Взагалі А. Лівіцький в той час (після польського походу на Київ — О. В.)... дуже захоплювався ідеєю

„широкого союзу з Савінковим і Врангелем... „Нам не потрібно”, (писав Лівидький — О. В.) „щоб росіяни зразу визнали нашу самостійність, хай лише визнають нам уряд”... Знаючи А. Лівидького, як гнучкого опортуніста, я боявся, що він піде на великі уступки полякам... Але в душі я все ще продовжував вірити, що ні Петлюра, ні Лівидький не підуть на підписання такого договору”. (Т. II, ст. 224).

Гей, Комбатанти, спішіться з протестами проти прем'єра УНР Ісаака Мазепи, що так посмів писати, про наше минуле й тим компромітувати наші „визвольні змагання”!!! Не проморгайте й Ви, Пане Кедрин, такої доброї нагоди показати свою об'єктивність! Пишіть до „Свободи” довшу статтю, дайте їй і ту саму назву „Навіщо опоганювати минуле”, під якою вже раз Ви писали в „Свободі” 31 липня 1951 року! Осудіть уенерівського прем'єра за те, що він, подаючи сумні, трагічні та ганебні факти уенерівських визвольних змагань, дає ними ворогам українства „аргумент проти України”!!! (Цитуємо вислів п. Кедрина з вище поданого числа „Свободи” — О. В.).

Ми довше зупинились над цим „опоганюванням” визвольних змагань УНР, доконаного Ісааком Мазепою, не тільки, щоб дати можливість одним запротестувати проти „наклепницької кампанії” на наші визвольні змагання, доконаної „прем'єром” з „Державного Центру” емігрантської УНР; другим — осудити його в „Свободі”, „Народнім Слові”, „Народній Волі” і т. д. за те, що тим „опоганюванням минулого” дав нашим ворогам „аргумент проти України”; третім — смачно вилаятися; а четвертим — розкрити очі на правду й *зрев'язувати* своє відношення до культу традицій руїни та її оборонців. Цих останніх відсилаємо до „Державницької Думки”, ч. 3, 1950. Це звідти ми передрукували лише зовсім незначну частину, свідчень лише одного з визначніших уенерівських діячів.

Спитаємо ще наших протестуючих оборонців культу

руїни, а особливо тих, з них, що є католиками: чому не протестували проти великого сина Галицької Землі й усієї України, Митрополита Кир Андрея Шептицького, що посмів питати тих старшин, які приймали участь в знищенні Гетьмансько-Козацької Держави, чи вони каються за содіяний гріх? Чому не виступили проти нього за те, що благословляв Гетьмана й заявляв, що „як зберемось під гетьманську булаву, тоді й до Києва дістанемось”. (Варфоломій Євтимович. „Моя перша зустріч зо св. п. Митрополитом Кир Андреем”. „Укр. Роб.” 18 квітня 1947). Між Вами ж напевно є Січові Стрільці з сумно-пам'ятної Білої Церкви, що ще й досі не розкались за *хай і неспівомо содіяний гріх* перед Батьківщиною, чому ж хоч тепер не запротестуйте проти слів духовного велетня нашої доби?

Чому не протестували проти основоположника Української Автокефальної Церкви Митрополита Василя Липківського, що, не згадуючи по імені ватажків проти-гетьманського бунту, назвав їх *безумними*? Чому набрали в рот води, коли в „Нашій Державі” подавались спомини про того нашого визначного церковного достойника, який сказав:

„То був найбільший злочин у нашій історії; осуджую його безапеляційно”. А провідників бунту назвав „безумними”. „Вони, лукавством і неправдою підняли неспівомих на бунт, зруйнували молоду державу ніби то через те, що вона була буржуазна, а своєї бідняцької, на руїнах буржуазної все ж таки не збудували й змушені були тікати до чужої буржуазної; не в гості, а живот спасає. Не схотіли дома бути господарями, то нехай в чужих людей наймитують”. (Підкреслення оригіналу. — О. В.) (К. П. „Митрополит Вас. Липківський”, „Наша Держава”. 12 лютого, 1953).

Чому не виступили проти іншого ієрарха Української Православної Церкви Митрополита Полікарпа Сікорського, що, як здавалось, був прихильником У. Н. Р.,

але незадовго перед смертю, чорним по білому написав до члена Директорії проф. Афонасія Андрієвського:

"...на чолі Української Держави повинен стояти Гетьман, а не Директорія чи якісь сіцілісти (так у нас над Дніпром часто обзивалось соціялістів — О. В.); ти сам на собі, як член Директорії, пересвідчився в тому; дай, Боже, нам діждатися того щасливого дня, коли ми матимемо свою Державу й свого Гетьмана": (А. М. Андрієвський. Член Директорії УНР. „Митрополит Полікарп“. „Наша Держава“. 9 грудня, 1954).

Чому не протестували й не накинулись з лайкою на д-ра Микиту Мандрику — українського соціяліста-революціонера й колишнього співпрацівника лідера Партії Українських Соціялістів-Революціонерів Микити Шаповала, що, як соціяліст, будучи противником Гетьманщини, але, не зважаючи на це щиро сказав сумну правду за беспорядність уряду УНР та анархію, яка шаліла на Україні за її влади? Чому не загрозили бойкотом винні-пезькому журналові „Боротьба за Волю“, що посмів вмістити статтю д-ра Мандрики, в якій він писав:

„Весною 1917 року, зараз же після отворення Української Центральної Ради, я дістаю доручення уряду виїхати на Київські Землі для організації української адміністративної влади... Я дався вибрати себе головою управи народнього господарства, як рівнож земельної управи і управи постачання... Тому, що треба було доглядати за цілим життям і керуваням відповідно української революції, то ми створили тісніше політичне тіло — Український Революційний Комітет...

„Завдяки такій організації, наша робота... переводилась ліпше, як будь де в інших областях України. Напр., в багатьох місцевостях затримувалась стара влада, при відбиранню земель селяне вирубали панські сади, палили будинки, билися між собою, робили самосуди, громили урядові будинки і т. ін...

„Наша управа заборжилася перед родинами вояків

на 6.000.000 карбованців... (І на туж суму заборжився перед ними уряд). Наступила зима, жінки і діти залишилися без засобів. Нас атакували з усіх кінців.. Часами я діставав такі телефони за яких 200 кілометрів, що жадна цензура не пропустила би. Ми в свою чергу атакували Київ, а там — все на щось чекали.

„Одного дня... раптом вбіг черговий двірник і лише вспів сказати: „жовнірки“. За хвилику... почали щось розлютовано говорити, а другі вже підносили деку важкого бюра, очевидно — щоб його розбити.. Перше, що я зробив — кинувся до бюра і спинив бунтарських молодіць. „Кажіть вперед — чого хочете! — кажу їм — це вспієте погром робити!“ Кажуть: були у військового команданта, а той сказав, що гроші для вояцьких родин в управі. Я зараз же за телефон... Але на цей раз уже по доброму: признаються, що командант того не говорив. Але, мовляв, ви — уряд, то чого мучите людей?

„Я дав пояснення, викликав по телефону безвольний Київ, і, нарешті, жіноче військо заспокоїлося. Одначе сказало так: як за два тижні не буде грошей, прийдемо кілька сот і зруйнуємо все.

„На другий день я був уже в Києві. Народній Секретар Фінансів (міністер) запевнив мене, що за три дні державний банк матиме гроші, нехай наші урядники приїжджають і дістануть потрібну квоту. Радісно я повернувся назад... Потім, в назначений день, урядники взяли величезні ремінні торби, сіли в авто, коло них охорона, і в снігову завирюху помчалися до Києва.

„Але, як ми були приголомшені, коли вони повернулися з порожніми торбами. В Києві вони знайшли державний банок, оточений військом, що відгонило від нього людей, котрі приходили по гроші. Урядово нашим посланцям сказали, що грошей нема.

„А термін, даний мені жовнірками, надходить... Все, що міг наш революційний комітет вирішити — це поставив коло управи народного господарства і коло дер-

жавного банку військо. Дійсно, в день ярмарку яких з двіста жінок прийшли громити наші установи. З великим трудом наш військовий гарнізон відтиснув жіночу атаку...".

Після цього сорому ми зійшлися на засідання комітету. Виходу не було: не можна даліше допустити, щоб жінки й діти голодували і мерзли. Київ далеко, він їх не бачить і нечує, а ми — з ними. І ми вирішили **ДРУКУВАТИ СВОЇ ГРОШІ**... І таким чином були випущені **ПЕРШІ** українські гроші — контромарки Радомильської Управи Народнього Господарства. В інших же округах України в той же самий час приходило до прямих бунтів, і значне число будинків народніх управ було погромлено; не кажу вже про те, що діти і жінки вояків залишилися без хліба і дров.

„Трошки згодом... наш центральний уряд видрукував свої перші карбованці, так звані „срулики“, (бо на них був і жидівський текст)“.

Про це пише член соціаліст-революціонер й член Центральної Ради др. Микита Мандрика. („Зі споминів Великої Революції“. З журналу „Боротьба за Волю“. Рік I. Січень, 1940. Вінніпег. Ст. 25, 26, 27 і 28).

Чому не протестували проти полк. Варфоломія Євтимовича, що посмів писати про „явне“ та „активне безбожництво“ провідників Української Центральної Ради як і про те, як голова Центральної Ради, проф. Михайло Грушевський поставився до меморандума, в справі відродження Української Православної Церкви, заявивши делегатам-священникам з Української Церковної Ради, що „Обійдемося без попів“? (В. Євтимович. „Церква в Великій Україні“. „Український Робітник“. 2 січня, 1941).

Сказав колись Президент Айзенгавер, що „Якщо ми не розуміємо, що свобода і релігія тісно зв'язані і що один чинник є залежний від другого, ми не можемо зробити поступу в боротьбі з комунізмом“. А ще раніше сказав Вашингтон, Батько Американської Республіки, що „релі-

гія і моральність є незамінима підтримка демократії”.

Який контраст з Грушевським, Батьком нашої Української Республіки та з нашими уенерівськими демократами, особливо з соціалістичного табору!

Чому не протестували проти д-ра Дмитра Донцова, що говорючи про вступ Директорії до Києва, в грудні 1918 року, писав, що член Директорії УНР, Вол. Винниченко „поставив вимогу, щоб ніяких попів не було . . .”? (Д. Донцов. „Правда Прадідів Великих”. Видання Головної Управи Організації Чотирьох Свобід України. Філадельфія. 1952. Ст. 8.).

Чому не протестували проти інж. З. Яворського, що подав свідчення відданого Україні Архикнязя Вільгельма Габсбурга (був відомий під прибраним прізвиськом полковника Василя Вишиваного — О. В.), що, коли Українська Галицька Армія перешла за Збруч, заявив: „Чого Ви перейшли за Збруч? В цьому хаосі (ходить о часи Директорії УНР — О. В.) тут, де орудують понад 40 партій і груп, Ви загинете”. (Інж. З. Яворський, майор. „Чужинці про Чортківську Офензиву”. „Наша Держава”. 19 травня, 1955).

Чому не протестували проти проф. Афонасія Андрієвського, Члена Директорії УНР, що співпрацював з Петлюрою, отже близько стояв до нього та який писав:

„Не вільний був од самозакоханости й С. Петлюра; він боявся конкуренції, як вогню; тому здібних генералів відкидав, а бездарні, що вміли кадити йому, мали до нього доступ; в наслідок цього, коло С. В. Петлюри створилося гніздо інтриг . . .”

(А. М. Андрієвський. „Наша Вдача”. „Український Робітник”. Торонто. 4 червня, 1948).

Чому не виступили проти отамана Військ УНР Юрка Тютюника, що такими словами дав образ того, що діялось на Україні за УНР:

„Пашковецька Республіка” відмовляється ратифікувати договір з Українською Народньою Республікою й

не пропускає війська Директорії через свою територію.

„Переїхати урядовому центру до Староконстантинова не повелось, бо в Пашковецькій волості виник анархічний рух. Ця волость не визнавала ніякої влади і не перепускала через свою територію ніяких військ. У волості була зорганізована своя влада; „військо” її стало на залізниці Проскурів-Староконстантинів і перепинило рух. Вся ця історія відома під назвою „Пашковецька Республіка”.

„Український Уряд вислав делегацію до „Пашківців” на чолі з п. Феденком. Був підписаний формальний договір про перепуск через Пашківську волость Українського Правительства з військом і майном. Але віче „Пашківців” не ратифікувало договору. Мабуть уважало договір понижуючим гідність „Пашковецької Республіки”! Уряд нінащо не рішився і кінчилося тим, що всі бази з майном, вагон з грішми і навіть деякі документи попали до рук Росіян, що вдерлися до Проскурова. Частина втікла зразу ж до Польщі, а частина зупинилася в с. Війтівцях і потім помандрувала до Староконстантинова, обминаючи „Пашковецьку Республіку”.

„По цій історії можна уявити, який був авторитет Центру в масах, коли навіть „Пашківці” уважали договором свою гідність ображеною . . .

„Пашковецьку Республіку” згадує і В. Тютюник в директиві армії з дня 26/XI 1919 р. ч. 04/ОП, м. Староконстантинів. Він пише: „Пашковецькі повстанці тримають фронт як проти нас, так і проти Денікінців”. В тій же директиві, він повідомляє про неясність політичної ситуації . . . Яка вже там могла бути ясність політичної ситуації, коли навіть „Пашковецька Республіка” не ратифікувала договору з Українським Правительством, а останнє не спромоглося на рішучість, щоб змести бандитів зі свого шляху”.

Чому не протестували проти нього, як в іншим місці тої ж книжечки Тютюник домальовував жахливий образ

уенерівських „визвольних” змагань таким з неї уступом:

„2/XII, Київська Дивізія вирушила з Мацієвичів, але не дійшла за один день до Любару . . . Вночі з 2 на 3/XII я довідався за події в Любарі. Передав мені якийсь урядовець, що з переляку втік з Любару підчас стрілянини. Він розказав, що Петлюру й Уряд заарештував Волох, а можливо, їх вже й розстріляно. Волох виступив з більшовицькими гаслами-кличами . . .

На дивізію я надіявся цілком. Але „отамани”, дізнавшись про моє наближення втікли зі своїми військами в район, зайнятий Червоними Росіянами . . . Ще тільки вчора м. Любар було осідком аж трьох Всеукраїнських Політичних Центрів. . . . а сьогодні не було ніякої влади . . .

„Я пішов на пошту, щоб звязатись з дивізіями . . . Аж до часу вияснення ситуації довелося самому відограти роль „Центра”. На пошті довго не вірили в те, що ми не з Волохом. Тільки після моїх балачок по телеграфу, начальник пошти привів до мене Паливоду (керуючий Міністерством Пошти). Тому міністрові не повелося втікти і він цілу ніч і день просидів на горіщі підлеглої йому установи”.

Чому не протестували проти нього за те, що писав за хаос, який повернувся на Україну з поваленням Гетьманщини та поворотом нашої республіканської влади. Він же не з паальця виссав, коли задокументовував такі факти:

„Петлюра, Правительство і Штаб армії перебралися до Любара, а Волох з Гайдамаками — теж пішов до нової столиці. Дійсно „демократичне військо” — куди хоче — туди йде . . . Ще з Проскурова В. Тютюник післав на Волинь от. Данченка з правами Головнокомандуючого повстанцями Волині. Там же, в Любарі, опинився от. Божко. Місцем осідку вибрав Данченко м. Любар тому, що в околиці не було близько Росіян; oprіч того околиця і саме місто багатенькі. Цією країною Данченко

кермував, як диктатор. Мабуть не подобалось йому прибуття до Любара Верховної Влади. У Данченка був невеликий озброєний загін. Волох, Данченко і Божко уважали себе покривдженими урядовим центром. Всі вони мріяли про „ради“, які мали би спасти Україну. До того ще в Любарі перебувала особлива організація, яка зваляся „Волинська Революційна Рада“.

Урядовий Центр, „отаманський тріумвірат“ і „Волинська Революційна Рада“, на чолі котрої стояв якийсь коваль, одно другому не підлягало. Всякий поряdkував, як хотів. Хаос був страшний“.

(Юрко Тютюнник. „Зимовий Похід“. 1923. Ст. 14, 15, 16, 18, 19, 20.).

Чому не протестували проти відомого публіциста Д. Д., що подав, як майже всі наші соціалістичні творці Центральної Ради були проти творення сталої української армії, вважаючи її „небезпекою для визвольних змагань“? Це виглядає тепер неймовірним, але написане цілковито відповідає правді. Нижче друкуємо уступ з львівського „Вістника“, що сам за себе говорить:

„Українські соціалісти-революціонери мали в програмі т. зв. соціалізацію землі . . . Та сама партія в червні 1917 року „бачить в створенні сталої української армії — небезпеку для визвольних змагань“. А посестра сеї партії УСДРП (Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія. О. В.) — висловлюється за союзом з Росією (вересень 1917) через те, що „НАПРЯМОК ПОЛІТИЧНОГО РОЗВОЮ ЕВРОПИ веде до всеєвропейської федерації. Чи люди, які так чудесно вгадали напрямні розвою тодішньої Європи — мали якийбудь розум і якібудь політичні думки в голові? (Д. Д. „Черета чи еліта“. „Вістник“. Лютець, 1939. Том I. Львів. Ст. 132 і 133).

Чому не запротестували проти члена Директорії УНР проф. Афонасія Андрієвського, що написав про те, як соціалістичні творці УНР розбирали мільйони з ба-

гатої Державної Скарбниці, яку залишив Гетьман; як сварились, а то й бились за посади? Чому не грозили плюндрувати машинерію друкарні, де друкувався „Наш Стяг”, що посмів писати:

„Перед Гетьманством ес-ер міністер незаконно взяв державних грошей п'ять мільонів карбованців та, як сам признався, віддав їх на партійну братію. За Директорії ес-ери одержали коло десятих мільонів гривень; ес-деки коло вісьмох. На посади, й то великі, призначала не влада, а партія; влада тільки штемпель прибавала. Урядовці, навіть великі, не зважали на владу, а на партію, що їх боронила; послі складали звіти наперед партії, а потім уже владі.

„Боротьба за міністерські посади відбувались між партійними представниками у присутності Директорії, й то така завзята, що нерідко майже до тяжких образ та бійки не доходило. Незадоволена партія, і ес-ери, і ес-деки, ставили владі ультиматуми, погрожувала повстанцями; подекуди навіть повстанські спроби чинила; на власну руку з більшовиками переговори вела, ось як ес-деки і Семен Мазуренко. Величезна енергія витрачалась на внутрішню боротьбу, а на боротьбу з ворогами сили не стало”.

„Гетьманство повалили і спільним обідом одсвяткували; але зараз же по обіді почалася внутрішня боротьба за владу, за впливи, за посади, за гроші; на це пішла, власне, вся енергія; для боротьби з більшовиками мало що й осталося.

„В боротьбі за владу М. С. Грушевського з Директорією, Директорії помогли прибулі на Трудовий Конгрес галичани. Боротьба між Винниченком і Коновальцем закінчилась відкритою більшовицькою пропагандою в самому Києві . . .

„Корпус Болбочана загинув наслідком зазисті січовиків (Коновальця), нездібности штабу С. Петлюри, більшовицької пропаганди . . . Армію В. П. Оскілка знищила

зависть штабу Петлюри, що вже все стратив, zostалися штабні отамани без війська; між ними Коновалець, що з генералом Капустянським думав рятувати Україну шляхом переговорів з більшовиками . . .

„Гетьмана Павла Скоропадського демократія обвинувачувала в русофільстві і контр-революції, але коли б він утворив і рай на Україні, то обвинувачення її тоді не припинилося б, бо нездібність і зависть укр. демократії, що прагнула влади, ніяким аргументам не піддається.

„Демократ із проводу, особливо ес-ер, меншої посади, як міністра, не бажав. Кабінет міністрів Ц. Р. Німці назвали „кіндеркабінет“ . . . У нас (у Директорії) центральні комітети ес-ерів та ес-деків вимагали грошей, та ще яких . . . Коли наступали більшовики, головні партії не мали ані твердості, ані стійкості, ані завзяття. Спасуючи „свої животи“, почали розбиватися: так ес-деки на незалежних та ес-деків. Найбільша партія ес-ерів розбилась аж на три течії — права, ліва і центральна . . .

„Ліві есери казали, чого нам битись з більшовиками, тож наші брати. Центральні міркували: а як знати хто візьме гору — більшовики чи Директорія? Треба вопожити надвоє. Праві ес-ери гадали: з більшовиками ладу не буде, ліпше з Директорією. Наша демократія на роду нашого не знала і сили його не відчувала . . .

„Коли б вся енергія, що за час визвольної боротьби наша демократія і народ вилучили, була б скермована на добро; коли б ми являли собою монолітну організацію з вождем на чолі, готову до бою за свої права, то нам вистачило б сили на Варшаву й на Москву”. (А. М. Андрієвський. „Українська Демократія”. „Наш Стяг”. 14 червня, 1941).

Чому не протестували проти генерала Віктора Зелінського, що, згадуючи у своїх споминах, як за влади УНР, її військовий міністр, соціаліст Жуківський, за допомогою німецького війська, обезбровів Дивізію Синьо-

жупанників Козаків, лишив такі рядки:

„Жуківський весь час ішов на знищення всієї дивізії. Для мене стало ясным, що Жуківський з Грековим добре розуміли успішність свого плану, знищити військову збройну частину синьожупанників, коли я перестану бути начальником тієї дивізії.. Тоді я напевно зробив би переворот. Розігнав би ту всю соціалістичну наволоч, що свідомо йшла на знищення нашої збройної сили, а в слід за тим на знищення обеззброєної Української Держави”. (Ген.-Полк. Віктор Зелінський „Синьожупанники”. Берлін. 1938. Ст. 71).

Чому ж наші протестуючі проти правди комбатанти і некомбатанти та інші оборонці „світлих традицій” УНР не виступили з протестами проти того заслуженого перед Україною генерала-патріота, що не тільки таке писав, але в своїй книжці ще й документами скріпив неймовірні злочини соціалістичних ущасливлювачів нашого обдуреного народу?

Чому не протестували проти літописця нашого славного Війська Запорізького сотника Бориса Монкевича, що в своїх споминах подав, як вступивших до Київа Запоріжців київський могострат вітав маленьким українським і двома величезними червоними прапорами та що коли їх Запоріжці зірвали, влада УНР мала віддати „винуватих” під суд і вкортці випхнула Запоріжців з Київа? (Борис Монкевич. Сотник. „Спомини з 1918 року”. Львів. Ст. 24, 25).

Чому не протестували проти визначного історика проф. д-ра Степана Томашівського, що писав:

„Петлюра й тов. висадили у воздух молоду, по століттях шотільки воскреслу українську державність та кинули рідний край в божевільну, деструктивну анархію, анархію, якій покласти сякий-такий кінець прийшлося — о сороме! — московським большевикам” . . .

„ . . . що всі об’єктивні свідоцтва про мілітарну діяльність Петлюри стверджують повну ділову нікчемність го-

ловного отамана, теоретичну некваліфікованість і практичну нездатність...

„...сам голова — ігнорант, заздрий і без енергії, міністри — шарлатани... про урядників — вже й не говорити; в „законодавстві”... школярське доктринерство і жіноча непослідовність, глибоке й безнадійне незнання життя, його законів і потреб; в „адміністрації”... в найкращім разі повна бездіяльність, поза цим — сваволя, терор і бандитизм; школа — не існує цілком. Так без кінця. Гетьман Скоропадський полишив був Україну справді молоком і медом текучу, повну всякого матеріяльного і культурногò добра, з налаженою адміністрацією і нормальними фінансами. Що сталося з цими цінностями? Де українське пишно розцвітаюче шкільництво і наука? Що сталося з мільярдами українського державного скарбу?” (С. Томашівський. „Під колесами історії”. Берлін. 1922. Ст. 23, 26, 30).

Де ж були наші протестанти, що проморгали таке жахливе свідчення про добу УНР?

Чому не протестували проти Генерального Судді УНР і сенатора Української Держави проф. Сергія Шелухина, що писав:

„Так при допомозі договорів Петлюри з Поляками 21 квітня та 24 квітня, 1920 р. Українськими силами, кровю і коштами відбудовувалася Польща в межах 1772 року, принаймні з Українською територією в 162.000 кв. кілометрів і можливости дальшого поширення до меж 1772 року... Так і Брюховецький не вислуговувався перед Москвою та не наробив їй таких уступок, як в цих договорах вислуговувався Петлюра перед Польщею та наробив в них їй таких уступок, на які не мав ніякого права і од яких повинно було б удержати елементарне чуття патріотизму, яке в той же час вимагало б пошани до чести Українського імени і гідности Української нації. Все віддано, потоптано, опльовано... Було з чим таїтися, тому й договори таємні”. (Проф. С. Шелухин. „Вар-

шавський Договір". Торонто, 1947).

Чому не протестували проти Сергія Шемета, що писав:

„Центральна Рада . . . сама старалася розкласти і розігнати українізовані частини російської армії і нові українські, що повставали з власної ініціативи окремих людей. Дійшло до того, що заходами самої такої Центральної Ради, Командування Російської Армії вислало з Києва на Румунський Фронт головного організатора і ініціатора українізації і формувань українських військових частин поручника Миколу Міхновського”. (Сергій Шемет. „До річниці покликання влади Гетьмана Павла Відновителя”. „Український Робітник”. Торонто. 11 квітня, 1952).

Чому не протестували проти проф. Дмитра Дорошенка, що був Головою Генерального Секретаріату і Генеральним Секретарем Внутрішніх Справ за Центральної Ради, який написав, що уряд УНР *„ставив собі завдання здійснити соціалістичний лад, поневолі рівняючись при тім по зразку більшовицького експерименту”*? Чому ніяк не реагували, коли в іншому місці своєї історії він посмів написати, з нагоди Першого Військового Зїзду, що *„Петлюра і Винниченко старалися вдержати зїзд в ряках лояльності до Тимчасового (Московського — О. В.) Правительства і не допустити його до „націоналістичних” і „мілітарістичних” ухилів”*? (Дмитро Дорошенко. „Історія України”. Том I. Ст. 247, 353).

„Фронт не може існувати без тилу (запілля О. В.), а тил у нас неорганізований”.

Таке сказав сам Головний Отаман Симон Петлюра в квітні, 1919 року, на зборах уряду, підчас обговорення становища на більшовицькому фронті. Це подає член Центральної Ради й Премєр УНР І. Мазєпа („Україна в огні і бурі революції”. Т. I. Ст. 152). І чому ж ті комбатанти, які протестували проти автора „До нової Полтави”, не запротестували проти автора „Україна в огні

і бурі революції" І. Мазепи, що словами самого Петлюри сказав гірку правду? Між Вами ж були й такі, що в протестах підписувалися старшинами Генерального Штабу й напевно розуміли, яких саме воєнних успіхів можна було сподіватись, коли влада УНР нездібна була організувати запілля?

Чому не протестували проти помішника Державного Інспектора Військ УНР, соціаліста-демократа Романченка (був відомий під партійною кличкою, як „товариш Гармидер”), що був близько до Петлюри й висловився по його адресі таким реченням:

„ . . . мушу сказати, що серед військових врешті встановився такий погляд, що коли Головний Отаман зі своєю „світою” (почотом — О. В.) іде на фронт, значить, треба чекати якоїсь невдачі”.

Чому ж не зареагували на таке „очорнювання” того, кого тепер по святах та академіях називають українським Цезарем та українським Наполеоном? Чому не розписали по газетах протести проти голови уенерівської УНР-ди проф. Ісаака Мазепи, що друкуючи те свідчення свого партай-колеги, посмів так дошкульно „плюгавити” пам'ять Петлюри? Бо ж лише після цього одного свідчення, як може наш нещасний Головний Отаман виглядати на Цезаря, що поширив кордони Римської Імперії за Рейн, або на Наполеона, перед яким тремтіла ціла Європа!?! Чому ж мовчали й не зганьбили того визначного уенерівського діяча, що подав у своїй книзі так компромітуючий Петлюру уступ? (І. Мазепа. „Україна в огні і бурі революції”. Т. II. Ст. 191).

Чому не протестували проти військового міністра УНР, командуючого правобережним фронтом армії УНР полк. Олександра Шаповала, що подав до преси прокламацію „Інформаційного Бюро Армії Україн. Нар. Респ.”

„Треба знати” — пише військовий міністр УНР — „що й раніше безліч відозв та наказів випускало оте Інформаційне Бюро УНР (себто „головного отамана” Си-

мона Петлюри) і в тих відозвах все приточувалось: безоглядно поборювати всіх, хто агітує проти Директорії УНР, як ворогів „роботящого” народу, але там не було аж такого переказу конкретно тих „ворогів”, як у... відозві-прокламації. І коли глибше вглянутися в усі ті стани населення України, що зазначені в десятих точках цієї прокламації... то це буде більша частина мешканців України...

„До чого ж ця прокламація прямувала? До нищення всіх тих станів. До загального погрому на Україні. Себто — дорізати всіх тих, що їх на початку російської революції 1917 р. та за безладного урядування Україн. Центр. Ради і в перші тижні повстання Гетьманської Влади — збунтована чернь не встигла вирізати — вигубити...”

Та що найбільш цікаво, на тій самій прокламації, на другій її стороні, блідо відбитим друком, був відбитий московською мовою „Маніфест центрального комітету партії українських комуністів (большевиків)”. „Не буду переказувати” — пише бувший військовий міністр УНР — „всього змісту цього паскудства. Подаю тільки кілька витягів... цього большевицького „маніфеста”:

„В однім уступі большевія каже, що „переводячи в життя завдання, цхвалені на всеукраїнському зїзді большевиків... центральний комітет вважає потрібним створити єдиний соціалістичний фронт... Ми, українські большевики, хочемо жити... в згоді з тими українськими соціалістами, які щиро хочуть допомогти робітникам і селянам... Центральний комітет іменем всеукраїнського зїзду большевиків... вимагає припинити військові дії на території Української Республіки і назове всіх тих негідниками, зрадниками, хто не піде за авторитетним закликом свого верховного органу — центрального комітету українських большевиків... Нехай живе Третій Інтернаціонал”.

Ми радимо нашим військовим оборонцям культу тра-

дицій УНР перечитати ту уенерівську відозву, на якій більшовики видрукували свій маніфест. Вона повністю подана, бо оригінал її зберігся. (полковник Олександр Шаповал. „Історія одної проклямації”. „Український Робітник”. 31 серпня, 1951 р.

Чому не протестували проти Проф. Афонасія Андриєвського, Члена Директорії УНР, що писав:

„Соціалістичний кабінет міністрів заснував чрезвычайку, підлеглу міністрові внутрішніх справ. На чолі її поставлено Чеботарьова . . . Чрезвычайка наша мала вишукувати серед українців небезпечних для соціалістичного уряду людей, їх арештувати й нищити. Тоді були арештовані хлібороби Чудинів, Богун, самостійники — Білинський, Біденко, тепер в Австрії і Маєвський. Полковника Болбочана арештували і розстріляли; по формі це суд, а по змісту — страшний злочин . . .

„Соціалісти загубили міру . . . Запорізький Корпус, що налічував 25 тисяч озброєних людей, знищили, як контрреволюційний; південно-західний фронт розклали, він розбігся; зосталася ще армія Оскілка — 33 тисячі людей й ту знищили. Петлюра звільнив без причини Оскілка, як самостійника, а той підняв повстання проти соціалістів . . .”

„Ісаак Мазепа по собі залишив трьох-томовий твір „Українна в огні і бурі революції”. Написав таке мотто: „біда тому народові, що не хоче дивитись на своє минуле твердим, критичним оком” (III. 113). До цього я додав би: „ще більша біда, коли тому народові, для виховання молодого покоління, підносять фальшиве або тендейційне висвітлення того минулого” . . .

„Соціалістичні партії збили з пантелику Україну, викликали руйніницькі елементи; соціалістичними гаслами приспали Україну, допомогли більшовикам її обкрасти і тому в огні вона збудилась окраденою” . . .

„Петлюра не родився організатором. Найбільша повстанська група, що власне здобула гетьманський Київ,

покинула Директорію не тому, що збольшевичилась, а тому, що не хотіла підлягати Січовикам. Петлюра приймав делегацію повстанців од цієї групи (отамана Зеленого — О. В.), був присутнім і я. Делегація повстанців заявила, що було б ліпше, якби вища команда належала не січовикам, а нашим. Мира не було. Коло м. Обухова дійшло навіть до бійки між зеленівцями та січовиками". (Проф. А. М. Андрієвський. Член Директорії УНР. „Ісаак Прохорович Мазепа". „Український Робітник". Торонто. 16, 23 і 30 травня, 1952).

Чому не протестували проти скромного січового стрільця Емануїла Лужицького, що лишив свідчення про те, як трактувалось „демократичною" владою УНР арештованих наших земляків, що вірно служили Гетьману і Україні?

„Мене, — пише він — приділено до стереження тюрми в Лукіянівці. (Дільниця в Кисві — О. В.)... Я був певний, що в тюрмі знаходяться якісь злочинці, або розбишаки, або може й большевики-москалі. Але яке ж було моє здивування, коли я переконався, що в тюрмі сидять майже виключно щирі українці, свідомі націоналісти (очевидно, не в теперішнім понятті наших націоналістів — О. В.), патріоти і визначні діячі, яких тільки за те посадили в тюрму, що вони служили при Гетьмані або з ним співпрацювали... це були Гетьманці, яких Директорія ув'язнила. До того вартовим був виданий наказ, без попередження стріляти до кожного в'язня, як тільки загляне у вікно! А це що таке? — думав я. — Щоб так подикунському Українець обходився з Українцем?" (Емануїл Лужицький „Щадіть патрони", „Український Робітник", 11 травня 1951).

Порушуючи наказ, цей січовий стрілець, який був начальником, що розводив вартових, переконав свого вищого начальника військового відділу, який стеріг тюрму, припинити таке трактування. „Так і сталося, — продовжує п. Лужицький. — Вже більше не було стрілів у

вікна до Гетьманців. Може тим способом я неодному Гетьманцеві урятував життя”.

Чому не протестували проти „Українського Робітника”, що подав, як мордувалось полонених гетьманських сердюків, надрукувавши про те переказ одного старшини гетьманської Сердюцької Дивізії?

„Частини” — читаємо в нім — були розкидані по різних відтинках боїв з повстанцями . . . Наша частина була оточена повстанцями з усіх сторін, ми вперто відбивались, нас ставало все менше, і нам запропонували здатися, запевняючи, що нам нічого не станеться, щоб ми кидали зброю на землю. На наше нещастя, наша сотня так і зробила. Тоді нас оточили з усіх боків і вже на обеззброєних були наставлені кулемети.

„До нас підбіг якийсь ухатий „полковник”, почав на нас кричати: „Ну що ж, гетьманські щенята, довоювалися, ви кровопийці! Ха-ха-ха! Мамині мазунчики, синки поміщиків! Ми зараз вам покажемо і то без довгих розмов . . . Що? Боїтєся вмерти, пси?!?” Ми мовчали, але один сердюк вийшов з наших рядів і сказав: „Ні! Ми не щенята, а сини України. Ми обіцяли вірно Їй служити і Гетьманові, ми своє виконали, але пам’ятайте, що ви всі заслїплена орда. Ви гробокопателі Української Держави! Ви самі погинете, як ті щенята в братовбивчій боротьбі і вас не прийме навіть рідна земля”. Піднесеним голосом цей сердюк крикнув: „Хай живе Гетьман! Слава!”

„Цього сердюка зараз же схопили, скинули з нього одяг і на наших очах по наказу цього петлюрівського „полковника” декілька петлюрівців стрілило в голову і він звалився. „Полковник” скаженів, страшенно лаявся московською лайкою і нарешті наказав нас роздягати, бо ми були добре й гарно одягнені (Все Українське Військо за Гетьмана було добре й гарно одягнене, а не тільки одні козаки Гетьманської Сердюцької Гвардії — О. В.). Нас почали роздягати. Голота на наших очах почала надягати на себе наш одяг, роздягли нас до білизни,

правда, деякі петлюрівці з милосердя віддали нам своє лахміття. Ми бачили свій кінець. Деяких почали розстрілювати на місці, а решту почали гнати до Лукіянівської тюрми.

Отаман петлюрівців реготався, як божевільний і бігав між нами з револьвером... і в цей же саме мент до нього підійшов гурт зеленівців і заявив йому, щоб він припинив це знущання, що вони впізнали в одному зі забитих сердюків односельчанина. „Полковник” відповів їм, що так тим собакам і треба, що так станеться за пару днів і з їх батьками.

„Зеленівці заявили йому, що то не є жадні поміщицькі синки, а сини селян. Зеленівці почали викликати прізвища сердюків, що стояли босі й голі на снігу і які походили з околиць Трипілля. Ржищева тощо. Пару сердюків дійсно знайшлося з цих околиць і зеленівці почали вимагати їх видачі. Петлюрівський „полковник” вагався і вони направили до нього свої рушниці і він, бачучи погрозу, згодився видати тих сердюків. Таким чином зеленівці урятували з десятка бувших сердюків, між якими був і я і Юрко П., якого ви знаєте. По цілій дорозі зеленівці виривали з рук петлюрівців вояків Української Гетьманської Армії.

„Так вони привели нас до отамана Зеленого і один з зеленівців відрепортував йому, хто й що ми є, та що з нами було та прохав, щоб нас охоронити від петлюрівців, та тих, що повели до Лукіянівської в'язниці. Зелений сказав: „Гаразд, зробимо те, що вдасться, бо, як мені відомо, їх усіх мають сьогодні порозстрілювати, а цих, якщо схотять, зачислить до Дніпровської частини, хай будуть з нами”. Ця вістка облетіла вояків Зеленого і вони почали розмови про те, що діється по селах і в самому Києві. Говорили, що „мабуть, і турки не робили того з українцями, що тепер роблять петлюрівці”.

„Здається, що провідники повстання, Директорія УНР, довідавшись про те, що Зелений хоче визволити з

в'язниці заарештованих гетьманців, негайно викликали його в штаб . . . А в той час морди, грабунки, як у самому Києві так і в околицях, продовжувалися під покришкою вишукування гетьманців на приватних помешканнях. Ці вишукувачі забирали в населення різні коштовні речі, наладовували все на санки та вози, везли до своїх республіканських частин . . . Більшість отаманів покинула вже свого головного отамана Петлюру і . . . почали вже діяти за вказівками з Москви, або на власну руку. Почалася жахлива анархія. Отамани билися вже між собою . . . В'язниці були повні заарештованими людьми, серед яких були старшини, вояки, члени Державної Варти та урядовці б. гетьманського уряду, але переважаюча більшість між ними були селяни-хлібороби. Їх розстрілювали групами, а тих, що не встигла вистріляти петлюрівщина, добивали вже московські та наші вже явні большевики. *Текла кров . . .*" (С. Ц. „Над ставом". „Український Робітник". 6 липня, 1951).

Додамо від себе — українська кров . . . Широко розливалась ця кров во ім'я творення „кращого" соціалістичного ладу УНР, во ім'я визвольних змагань нашого зворохобленого та обдуреного народу, якому власноручно, руками тих визволителів, що „визволили" Україну від Гетьмана, затягалась — хочби й несвідомо — на його шиї петля страшного рабства й неволі. *УНР посіяла зерна розбрату, червона Москва збирає жниво . . .*

Чому не протестували проти проф. Афонасія Андрієвського, Члена Директорії УНР, що писав:

„Винниченко переконав Назарука, що Скоропадський зрадник, тільки прикривається українством . . . Цю науку Д-р Назарук прищепив січовикам. Наслідки науки скоро виявились: у Хвастові, під час повстання, січовики розстріляли арештованого січовою розвідкою в вагоні Вороновича, колишнього голову Зізду хліборобів, які оголосили генерала Скоропадського Гетьманом. В Києві розстріляли генерала Келлера, виправдуючись тим, що

він хотів тікати. А скільки в Білій Церкві січовики розстріляли гетьманських урядовців, про це відає Бог. Це творили спільними силами „західняки” й „східняки”.

(Проф. А. М. Андрієвський, Член Директорії УНР. „Українське небезпечне фальшування фактів”. „Наша Держава”. Торонто. 30 липня, 1953).

Чому не протестували проти газети „Ранок” що писала про ті неймовірні жорстокости, з якою за влади УНР розправлялось з полоненими гетьманськими старшинами та козаками? Здається між підписаними протестантами були й січові стрільці. Чи ж мордувалось січових стрільців, як Гетьман захопив владу, після того як вони боронили УНР і вбили кількох гетьманських старшин? Ні! Ми, що тоді були у Києві про те не чули. А що ж діялось після повалення Гетьманщини!!! Які неймовірні масакри переводилися над обезброєними полоненими гетьманськими старшинами та козаками! Та дамо слово „Ранку”, де вміщено документа з архіву А. М.

„Доценко, Генерал Хорунжий. Командир бригади 9-ої пішої дивізії 2-го Чернігівського Корпусу, Начальник відділу Оборони, замордований 19 грудня 1918 р. на станції Дарниця під Києвом.

„Так званий Дніпровський загін повстанців отамана Данченка в цей день грабував державне майно в залізничних вагонах і ловив поліцію Державної Варти та гетьманських старшин.

„О год. 11 вечора повстанці привели до отамана Данченка в бічну кімнату ст. Дарниця Генерала і групу старшин.

„За столом сидів отаман в шапці гусара Ізюмського гусарського полку і перед ним стояла пляшка самогонки.

— Де є Гетьман? — запитував він Генерала Доценка.

„Генерал мовчав . . . Старшини також.

„Біля вікон і на дверях товпились повстанці.

„Отаман махнув рукою, і повстанці випхали з кім-

нати Генерала і потягли його на перон.

— Ой, Боже! Подивіться, що вони роблять! — За-
кричала жінка прибиральниця.

„Генералові скрутили дротом руки, втиснули шмат заліза в рот, взяли на багнети, піднесли вверх кинули його в агонії мученицької смерти на кам'яний перон.

„Генерал мав 60-62 роки, розумні голубі очі і ма-
леньку сиву борідку.

„Групу його гетьманських старшин, роздягнених і роззутих, було розстріляно в ту ж ніч на світанку, під насіпом”.

(„Де є Гетьман?!?”. „Ранок”. 23 жовтня, 1954).

В тім же „Ранку” читаємо спомини очевидця, що про те ж пише:

В 1918 році після проголошення Гетьманату я з трав-
ня місяця служив у кінній сотні в м. Хоролі, якою коман-
дував полк. Іляшевич. Сотня нараховувала 170 шабель;
дисципліна була добра; військове навчання провадилось
регулярно.

Після того, як почалося повстання проти Гетьмана,
сотня вирушила з Хорола на Шишаки, а потім на Лубні,
де приєдналася до військових частин, які йшли з Пол-
тави й тримали курс на Київ.

Не доходячи до Києва, біля Дарниці, почули ми, що
Київ уже захоплений повстанцями. Вислана нами розвід-
ка підтвердила це. Вже п'ять днів перед тим Київ без
бою був захоплений петлюрівцями.

Відбулася загальна нарада, й полк. Василь Сахно-
Устимович, який командував усією нашою групою, за-
явив нам, що прийшла хвилинка, коли кожен сам мусить
вирішити, що робити, й радив іти до Києва. З ним пішло
800 людей, у тому числі й я.

Друга група — не пам'ятаю під чимось командою —
пішла окремо, перейшла замерзше Дніпро, якимсь чудом
повантажилась на вагони й була вивезена до Австрії. В
1920 році вони й з ними полк. Іляшевич поповнили Окре-

му Кінну Дивізію. Сам полк. Іляшевич умер у 1921 році в таборі в Калішу.

Полк. Сахно-Устимович — багато спричинився до організації Вільного Козацтва на Полтавщині — повів нас на Київ. Перейшли ланцюговий міст й пішли на вулицю Васильківську. Потрапили ми до заряду штабу ген. Юрка Тютюнника й його самого. Полк. В. Сахна-Устимовича ген. Тютюнник кудись повів й більше ми вже його не бачили.

Нас усіх команда повела до Думи (А може то був якийсь інший будинок, бо я Києва не знаю). Кожного з нас обшукали, кажучи: „Якщо хто з вас матиме зброю, то загине й він і його друзі“. Коли стали заходити до цього будинку, мені зразу кинулись у вічі грубезні округлі стовпи муровані по обох боках, й перейняв мене страх... але був я голодний і спішився з'їсти хоч маленький кусок хліба.

Мав я плитку шоколяду, й по неї засунув руку в мою кишеню друг мій з дитинства Павло Криворотко. Та... нещасливий був той шокаляд, бо рука залишилась навіки від тіла відтятою. Стався страшний вибух; здавалося, що все падало на голову й я, як несамовитий, кинувся до дверей, які варта не встигла зачинити. Біг щодуху й не чув більше нічого. Був скривавлений, і це вказувало, що я ранений.

„Стій! Хто такий?“ — я чую. Я одразу сказав, що з Гетьманського війська. „Руки догори!“ й почали обшукувати. На той час іще прибігло троє — один Степан Іващенко з Семенівки, другий Василь, а прізвисьце на смерть забув, третього теж забув.

Повели нас на допит до отамана Палія-Палієнка, що командував окремим ударним курунем, який був розташований у ресторані Гладинюка на вулиці Пушкінській. Не скінчились ще мої поневіряння — після допиту мені наказали обтертись з крові й вести туди, де стався вибух. За мною йшов отаман і два кулеметчики з куле-

метом. Дійшли ми туди спокійно, але там біля Думи, де стояла купка вартових, у всіх їхніх рухах відчувався непокій; відчувалося, що тут щось особливе сталося. Порівнявшись із цими військовими, отаман Палій-Палієнко запитав — це у вас стався вибух і яка причина? Один з військовиків підійшов ближче й розповів таке — Сюди привезли сьогодні 800 осіб, а разом з попередніми було тут 1800 гетьманців. Цей будинок був підмінований трьома піроксилінами й однією міною; одна піроксиліна вибухнула й, перервавши шнур, перешкодила висадженню в повітря всього будинку.

Що ж діялося в середині, не вільно було оглянути, бо всіх перехожих варта відганяла.

Повернулись ми назад. Рани наші виявились не дуже тяжкими, й через два тижні нас прилучили до ударного куреня отамана Палія-Палієнка. Начальником нашої сотні був хор. Полтавцев, який дуже прихильно ставився до гетьманців і казав, що з такими вояками можна сміливо йти в усякий бій.

За тиждень часу довідався я про долю побратимів з нашої Хорольської сотні. Живих їх лишилося 35 — були вони в поліції. Я попросив хор. Полтавцева, й, за його стараннями, їх усіх перевели до нашої сотні — отже стало нас разом 39 чоловік. Хотів я від них довідатися, що сталося з моїм другом, якому одірвало руку, але нічого не дізнався. Так і по сьогоднішній день нічого не знаю про його долю.

А незабаром весь наш курінь вирушив з Києва для очищення Правобережжя від большевицьких банд. Приборкали їх у Бердичеві. Саме в Свят-Вечір після запеклого бою звільнили від большевиків Житомир, а Новий Рік зустрічали ми вже в Сарнах, після чого очистили від большевиків Рівне.

В усіх цих бойових операціях наші вояки колишньої гетьманської Хорольської сотні були взірцем мужньої постави проти большевиків; їм цілком довіряли командири;

навіть ідучи на вірну смерть, виконували вони бойові накази. Ті ж, що виступали з соціалістичними гаслами, найбільшу боєздатність виявляли тільки під час грабунку; натомість при більшому тиску з боку большевиків вони часто тікали додому,, а то й віддавались большевикам. Найяскравіше виявилось це з ген. Тютюнником, який мобілізував вояків і розгорнув армію в 49 куренів і гадав, що весь світ перемаже. А що сталося за одну ніч? Ледве з одним куренем лишився. Який був початок, такий наступив і кінець.

Лишаюсь я свідком того винищення 1800 українських вояків у підмінованому будинку в Києві, й ніколи в українській пресі не доводилося мені читати й згадки про цей доконаний злочин.

Ким виданий був той наказ? За що були так люто покарані ті нещасні? Хіба за їхню добру волю, стверджену на ділі, перейти до підвладности Директорії УНР і стати в ряди військ, що виступали під прапором боротьби за Соборну Самостійну незалежну Українську Державу.

(З. Снігур. „Спомини з каламутних днів кінця 1918 року”. „Ранок”. 10 липня, 1954).

Чому не протестували проти п. М. Поронюка, що своєю статтею стверджував ту страшну криваву розправу над безборонними полоненими:

„Сумне воно явище в нашій громадсько-суспільній моралі, коли про такий страшний злочин, доконаний уєнерівсько-директоріанською каламуттю над 1800 українськими вояками при кінці 1918 року щойно по 36 роках вперше й одинокий відозвався і засвідчив своїми „Споминами з каламутних днів кінця 1918 року” в „Ранку” за 10 липня ц. р. ще живучий очевидець тих „каламутних днів” п. З. Снігур, який трохи й сам не загинув у них — у тій страшній братовбивчій масакрії, за яку український нарід повинен винести не менш важкий осуд над директоріанськими душогубцями за злочин у Києві, як він йо-

го виносить за Винницю, Лук'янівку, Львівські бригади, на комуністично-московських сатрапів.

„Автор цих рядків не вперше з „Споминів” п. 3. Снігура довідався про той доконаний злочин. З перебувань у одному з ДіПі-таборів у Німеччині пригадав я собі один незабутній факт, який саме й стверджує все сказане п. Снігуром.

„В такому таборі проживав доволі старший роками петлюрівський полковник Гудима — той самий, що його на другу сесію УНРади не допустили, як представника безпартійної громадськості, уенерівські демократи. „Заївся” був згаданий полковник на іншого полковника Ф., якого при кожній нагоді, навіть при такій, як вибирання харчів у таборовому магазині, плямував ярликом „неделімца-малороса”... Чи полк. Ф. таким був, мені тяжко сказати, бо був він бібліотекарем в українськiм „Громадськiм клубу” і був членом Союзу Укр. Ветеранів у Німеччині, до якого полк. Гудима засилав навіть свої „зажалення”, мовляв, пощо СУВ „неделімца” своїм членом тримає. Але з членства СУВ-у полк. Ф. виключений на підставі „зажалень” полк. Гудими не був.

„Ставлення полк. Гудими по відношенню до іншого старшини-вояка заінтригувало мене, і я принагідно запитав полк. Ф. про причину заїлості його друга по зброї на нього. Пам'ятаю, як сьогодні, що сльоза покотилась з очей полк. Ф., і він мені почав розповідати, навіть з якимсь острахом на обличчі, щоб хтось сторонній не почув, таке: „Він (полк. Гудима) ненавидить мене й паплюжить „неделімцем”, та навіть і донос на мене робив до СУВ-у, якого я є членом, тільки за те, що я, може й небережно, принагідно признався перед однією третьою особою, чому саме я не причисляюся до петлюрівських старшин. А не причисляюся я до „петлюрівців” ось чому. Після зруйнування Гетьманської Держави в 1918 р., коли петлюрівські гайдамаки вступили до Києва, мене, як „неблагонадійного гетьманца”, загнали до одного ве-

ликого будинку в Києві (не запам'ятаю я назви будинку, хоч ім'я його полк. Ф. назвав був під час нашої розмови — М. П.). Не передчуваючи лиха, я думав, що я лише інтернований з сотками інших вояків, яких туди запроторили — колишніх старшин і вояків Гетьманських військових частин. Та для нас Петлюра приготував був дещо більше, ніж тільки інтернування. Приготував він був для нас декілька важко-розривчих бомб, які до смерти пам'ятатиму. Пам'ятаю пекельний їх вибух і зруйнування майже цілого будинку з інтернованими вояками, що їх десятки сотень тоді й загинули. Я врятувався лише чудом, бо знайшовся в тій частині будинку, яка не розвалилась у розсип, і нас ледви кількох недобитків ціло вийшло з тої страшної масакри. Саме той факт, що я залишився в живих і ношу в серці досмертний біль до Петлюри за погиблих українських вояків і старшин і за свої поранення — є причиною того що Гудима мене здається у ложці води втопив би”.

„Більше я полковника Ф. не розпитував — ледве чи що трагічніше міг би він мені ще розповісти. Але, коли я слухав це, то перед моїми очима стали ті ганебні картини після тріумфального в'їзду до Києва у енерівської Директорії, коли то навіть до кінських хвостів прив'язували гетьманців петлюрівські гайдамаки й живих роздирали. Пише про це в своїй книзі „Відродження Нації” В. Винниченко, головний провокатор і злочинець зруйнування Рідної Хати — Української Гетьманської Держави — проти якої за миску соціалістичної сочевиці бунт зняли. За рештки її розсварились — одні стали наївними служниками большевицької Москви, другі — польського оржелка, а треті в бездарній безпам'ятності тиняються наймитами по чужих видолках, у своїй льокайській ментальності, радіючи округинам, що спадають до них з чужих столів”.

(М. Поронюк. „До „Спомину з каламутних днів кінця 1918 року”. „Ранок”. Дербі. Англія. 28 серпня,

1954. Ч. 10 (141).

Таке діялось за панування нашої „народної” республіки. Яким же страшним глумом над правдою звучать слова з III Універсалу Центральної Ради, який проголошував до Українського Народу, що „Однині на землі Української Республіки смертна кара касується”. Мимо волі пригадується ще й недавня декларація 16 колишніх членів Центральної Ради, де так приваблює розписалося про ту нашу УНР та ще й вмістилося до Рекорду Американського Конгресу . . .

Центральна Рада була проти большевицького повстання в Петрограді; в Києві, в боротьбі большевиків зі штабом Київської Військової Округи, навколо якої обєдналися московські протибольшевицькі елементи, збройно виступає по боці большевиків. Члени Центральної Ради рятують життя большевицьких провідників..

„Після довгих і пристрастних спорів Ц. Рада винесла таку резолюцію: „Визнаючи, що влада, як в державі, так і в кожному окремому краї має перейти до рук всієї революційної демократії . . . Ц. Рада висловлюється проти (большевицького О. В.) повстання в Петрограді і буде енергійно боротися з усякими спробами піддержати бунти на Україні” . . . Г. Пятаков, член Ц. Ради від большевиків, заявив, що виходить з неї . . . Большевики вийшли і з Краєвого Комітету Охорони Революції. Але розрив був тільки формальний: фактично Українці тримали у збройному конфлікті большевиків з штабовцями прихильний до перших нейтралітет і в рішучу хвилину допомогли їм збройно.

„Спір між Українцями й большевиками перенісся й на засідання (київської О. В.) Ради Робітничих і Салд. Депутатів 9 листопада, де Пятаков . . . апелював до Українців робітників і салдатів, щоб вони не йшли за Ц. Радою, . . . але збори більшістю 489 голосів проти 187 і при 17, що здержались, винесли резолюцію, прихильну до большевиків . . .

„Штаб перший перейшов до наступу і зумів заскочити большевиків для них несподівано... де оточив скорим рухом Царський Палац і направив на нього гармати й кулемети.. До палацу явилась делегація Ц. Ради й мійської думи і запропонувала Рев. Комітетові видати зброю... Рев. Комітет погодився піддатись на умові, що членів К-ту не буде арештовано ані в самім палаці, ані по виході з нього. Це йому було обіцяно, і зброя була видана, але роздратовані козаки й офіцери кинулись на большевицьких ватажків і трохи їх не розірвали на місці. Присутні делегати Ц. Ради буквально своїми грудьми захистили їх од неминучої загибелі... Пятакова застукали в тісній хаті, і... своїми тілами тільки оборонили його від звірячої розправи...”

Пише про це член Центральної Ради проф. Дмитро Дорошенко. (Історія України I Том, 1932. Ст. 163 і 166).

Так українські соціалісти з Центральної Ради рятували московських большевиків. А як, за переможної УНР розправлялося з українськими патріотичними старшинами та козаками, що служили не Леніну, а рідній Україні й найбільш її законному Гетьману — вже сказали попередні устуні. Як назвати того роду криваву розправу, нехай підкаже сумління кожного, хто буде читати ці рядки.

Чому не протестували проти відомого нашого поета Олександра Олеся, що увіковічив у своїм вірші уенерівських міністрів з часів передгетьманського перевороту такими словами:

„Хто у нас в міністрах не бував:

Осли, козли, телята

Та жовтодзьобі горобята”.

Чому не протестували проти члена Директорії проф. Андрієвського, що подав цей вірш, а трохи нижче писав, що коли Директорія відкинула ультиматум українських соціалістичних партій миритись з большевиками й творити большевицьку Україну й той заколот не вда-

ся, то вони „створили з Петлюри кумира,, перетягли його на свій бік, створили свій кабінет; поставили своє Н.К.В.Д. на чолі з с. д. Чоботаревим... страх стратити владу жене їх в ідеологічні обійми большевиків; с. д. (соціалістично-демократичний міністр — О. В.) вночі бігає по Кам'янці (тоді місце осідку Уряду Директорії УНР — О. В.) та кричить: „я не можу спати, коли самостійник Білінський на волі”.

(А. М. Андрієвський. „Що потрібно”. „Український Робітник” 24 грудня, 1948).

Чому не протестували проти оспівуваного бандуристами отамана Юрка Тютюнника, що помагав скидати „федеративного” Гетьмана, а кілька місяців пізніше, будучи на посаді Командуючого Київською Групою Військ УНР видає відозву „До інтелігенції України”, в якій говорить за „чесну федерацію з сусідами”. Той же Тютюнник видає до царславної московської армії Денікіна відозву в московській мові, в якій пише, що „федерація народів восточної Європи ще зіграє роль в міравої історії”. Все це писав сам Тютюнник у своїй книжечці „Зимовий Похід”. 1923. (Ст. 91).

Чому не протестували проти генерала Михайла Омеляновича-Павленка, що в своїх споминах „Переговори з Добрармією”, в яких в „Історії Українського Народу” Романа Млиновецького писалось таке:

„Ще за тиждень до Київської катастрофи була сформована і вислана делегація до „Військового Командування Добрармії” на чолі з ген. Омеляновичем-Павленком. Її голова свідчить, ... що Гол. Отаман дав йому інструкцію, яка говорила про „боротьбу з большевиками протягом двох років”, про конечність „порозуміння між двома протибольшевицькими арміями”, „встановлення демаркаційної лінії” і т. п. На авдієнції, однак, пише цитований автор: „наважуюся й питаю Гол. Отамана: „А що, коли вони просто скажуть — федерація, а потім військова угода”. С. Петлюра глибоко замислився, чую, наче

про себе сказав: „Ну, яка федерація...”, далі наступила глибока задума, я, як у штучному тумані... розумію, що розходиться про дуже болюче місце — схилиюсь, клакняюсь і виходжу” (ст. 6-7).

„З наведеного бачимо, що навіть С. Петлюра, найбільше самостійницьки настроєний з-поміж автономістів, замість сказати: „Краще боротьба до загину...”, кидає фатальні слова: „Ну, яка федерація...”, так немов може існувати „федерація”, в якій її член не тратив би суверенності в справах закордонної політики, власної армії і керування найважливішими питаннями внутрішньої політики, прямуючи до цілковитої інкорпорації.. Таке становище Гол. Отамана і попереду подані факти пояснюють всі дальші зигзаги і хитання наших автономістів, що випливали з „драгоманівського розуміння національного проблему”.

(Роман Млиновецький, „Історія Українського Народу”, видана „Українським Науковим Видавництвом”. Мюнхен 1953. Ст. 568).

Чому ж ще й досі не протестували наші комбатанти коли не проти героя Зимового Походу сл. п. генерала Михайла Омеляновича-Павленка, що задокументував той факт про Петлюру то хочби проти Романа Млиновецького, автора „Історії Українського Народу”, що, до речі сказати, є великим противником Гетьмана і Гетьманщини? Бо в якому ж світлі виглядає Головний Отаман, що піднімав повстання немовбито проти „федерації” Гетьмана, а сам думав на яку саме федерацію можна було б погодитись з Москвинами...

Чому не протестували проти члена Центральної Ради й товариша міністра УНР праці та посла Директорії УНР, А. Марголіна, який в своїй книжці, написаній московською мовою „Україна і політика Антанти” на сторінці 48 писав, що він шкодував, що не вдалося перенести до Києва московських Установчих Зборів, бо „тагда Київ сразу мог би стать центром устроєнія будущей федера-

тійної Росії, а не одної України. Через самостоятельность к федерації... такава була в то время (за Німців в 1918 р.) єдинственно вазможная програма вазсосєдєнєня бившево російскаво государства... такой путь і намєчали найбільє зрєліє і авторітетніє предствателі українскаво двіженія”.

(Подаємо за „Історією Українського Народу” тогож Романа Млиновецького, виданою „Українським Науковим Видавництвом” в 1953 році, в Мюнхені. Ст. 555).

Чому не протестували проти міністра хліборобських справ УНР, Микити Шаповала, що, зприводу того, ніби повстання Петлюри було з причини проголошення Гетьманом федерації, писав: „ми лише юмористично всміхаємось, бо так пишеться історія, а робилась вона зовсім інакше”. (Микита Шаповал. Велика Революція й українська визвольна пропаганда”. Прага. 1928. Ст. 120. Передрук з статті П. Веселовського „Соціалістичні традиції”. „Ранок”. Англія. 31 жовтня, 1953).

Чому не протестували проти генерала Миколи Капустянського, (його аж ніяк не можна запідозрити в гетьманських симпатіях, бо не співпрацював би з уенерівською УНРадою), що він посмів написати правду так невідгідну для протестуючих комбатантів та інших оборонців традиції фальшу та нашої руїни?

„Гетьман, 14 листопада, 1918 року” — пише ген. Капустянський — „бажаючи зберегти Українську Державу, щоб добитися прихильности з боку Антанти, проголошує фіктивну федерацію з майбутнім урядом Росії”. (М. Капустянський. Ген. Штабу Генерал-Хорунжий. „Похід Українських Армій”. Книга Перша. Мюнхен 1946. Ст. 14).

Так визначний наш генерал (не з тих „генералів”, яких наробив на еміграції такий же „президент” та носій традицій політичного фальшу) сказав велику правду, яку вже десятками років поборюють оборонці та глорифікатори руїників реально існувавшої Української Геть-

манської Держави.

Та

„Жива правда
У Господа-Бога!”

не вмере і правда України!

Чому не протестували проти заслуженого перед Україною сина Галицької України Д-ра Лонгіна Цегельського, що писав:

„Бл. п. Гетьману Павлові закидають федерацію з Москвою і кують з того проти Нього навіть закид „зради”. О, лицеміри лукаві! — треба скликнути словами Св. Письма. — Бачите трісочку в оці другого, а не видите бальки в очах власних. Соціалістична Центральна Рада вперто не хотіла розривати звязку з Росією, поки не була змушена наступом Москви це зробити „з жалем”! Винниченко їздив до Москви на челобитню Ленінові робити „федерацію” — не в 1918 р., а в 1920ім — по злуці України і по героїчній боротьбі за волю України . . . Мих. Грушевський поїхав за ним „федерувати” Україну з Москвою . . . Сотки українських соціалістів поїхали федеруватись під Совети... Його (Гетьмана — О. В.) „федерація” була вимушена безвихідними обставинами та була до того цілком без реального змісту”.

(Др. Лонгін Цегельський. „Останній Гетьман”. „Америка”. Філадельфія. 23 червня, 1945).

Чому не протестували проти визначного українсько-го історика проф. Теофіля Коструби, що писав за традиції руйнників з нашого соціалістичного табору? Чому обійшли мовчанкою його хочби такі твердження:

„Злоба, брехня, наклепи, зрада — це були засоби боротьби з Гетьманом і Державою. Усяка гидота, яку хто небудь у знаних собі цілях викинув на Гетьмана Івана Скоропадського та на його рід і на Гетьмана Павла Скоропадського — знаходила і знаходить дуже часто й тепер віру і послух у „свідомих” і не свідомих руйнників.

„Звідки ж ця злоба?“ — питає той відомий історик — „Невже наскрізь була згангренована тодішня й теперішня більше й менше свідомо частина нації? На це історія дає категоричну відповідь: ні!

„Це була трагедія недержавної нації. Це був той самий дух руїни, що зруйнував працю Великого Богдана, за „ляха“ окричав Мазепу, за „Юду і зрадника“ Івана Скоропадського, за „москаля“ ж — Гетьмана Павла.

„В основі лежало глибоке нерозуміння ідеї Української Держави. Звужуючи поняття України аж до секти соціалістів, до того ще себе взаємно розжиряючої і конспіруючої з ріжними „інтернаціоналами“, не вміли „свідомі“, нераз люди доброї волі і щиро бажаючі добра для „Неньки-України“, думати основними категоріями держави: влади, території, громадянства. Тому покарання конспіруючого проти держави зрадника — було в їх очах „походом проти українства“, а конфіскація бунтівничої статті в газеті — „нищення української культури“...

„При тому вони всі жили собі спокійно, ніхто їх не займав, хоч робили штрайки в міністерствах, видавали бунтівничі відозви проти влади, або безлично обдурювали „словами честі“ Гетьмана, щоби, діставшись на волю — робити далі свою гідку роботу“.

(Теофіль Коструба. „Історичне значіння Української Держави“. „Український Робітник“. 23 квітня, 1943).

Та „гідка робота“, на жаль, для декого з комбатантів, коли судити по їх протестах, це „світлі традиції“ наших „визвольних змагань“, які вони вкривають ореолом слави та дурять ними молоде покоління. Коли глибше роздумуєш за так страшно по своїх наслідках протигетьманське повстання, за ту, вживаючи вислову проф. Коструби — „гідку роботу“ мимоволі пригадуються слова нашого філософа Григорія Сковороди:

„Кій біс серце украв наше

Кій нас мрак осліпив?“

що ми допустились тоді такого жахливого злочину перед

Українським Народом і Батьківщиною!!!

Дуже багато писала в свій час московська більшовицька преса за Гетьмана, але ми ніде не читали, щоб його державне урядування обзивалось банкруцтвом. Противно з неї проглядає скорше страх, який охопив і білих і червоних Москвинів з приходом Гетьмана. Не так вони розцінювали владу Петлюри.

„Ми” — пише „Комуніст” ч. 5, 15/Х. 1920 — „охотно прийняли єво (Винниченка — О. В.) по боротьбі с польської і петлюровської контрреволюцією”, бо „Винниченко — всьо же достаточо яркая фігура на Україні. Нішто наконєц так не ілюстріруєт полное банкруцтво Петлюри і падєніє Української Народної Рєспублікі, как аткритий пєреход к нам бившево пєдєдєтєлє Дирєкторії” (Підкрєслєннє оригіналу — О. В.).

З великим ваганнєм містили ми свідчєннє московських комуністів. Але воно, в даннєм випадку, на жалє, не розходиться з правдою. Бо чи містив би його український історик, що на загал є прихильний Петлюрі, коли б він вважав, що того роду свідчєннє розходиться з правдою. Його передруковуємо з „Історії Українського Народу”, написаної Романом Млиновецьким. (Виданнє „Українського Наукового Видавництва”. Мюнхєн. Ст. 590).

Дє ж були оборонці культу Руїни та глєорифікатори УНР, що й досі не виступили проти того історика, що посміє таке писати про нещасного Головного Отамана, якого на рїжних свєтах рївняють до Цєзаря, Хмельницького і навїть до Наполеона?

Чому не протєстували проти видатного гєтьманського публіциста, Петра Весєловського, що посміє подати, як англійська прєса вжє 22 сїчня, 1919 року писала, що „Наслїдком повалєннє владї Гєтьмана, всє Україна опиниласє в хаосї, бєльшовики займають мїсто за мїстом і скоро опинятьсє на берєзї Чорного Морє”. А французький мїністр закордонних справ Пішон, подаючи інфор-

мації за події на Україні, сказав, що *„Петлюра відступас так швидко, що нам є навіть невідомо, де він тепер знаходиться”*. (Петро Веселовський. „Московська Тактика”. „Наша Держава”. 16 липня, 1953).

Чому не протестуєте проти невтомного дослідувача нашої недавньої минувшини, що так багато містить надзвичайно важного документального матеріялу в „Нашій Державі” проф. Андрія Москаленко, в яким протигетьманський бунт виглядає, як свідомо чи несвідомо докочана зрада України? Чому мовчали оборонці „світлих традицій” УНР, коли він з творів Леніна переказував дискусію Леніна з Троцьким, в якій Ленін сказав: *„Українцям фінансову допомогу даєм і помагаєм чим можем”*.

Чому не виступили проти „опоганювання” нашого минулого, коли той талановитий дослідник писав: *„Троцький вважав, що що більше допомагати фінансово підривним силам, то скоріш в Україні визріє революція, яка знесе Гетьманат”*. *„За московські гроші”* — писав проф. Москаленко — *„організатори протигетьманської руйніницької діяльності купували не лише зброю, великі суми вони кидали на розбудову протигетьманської агітації та пропаганди”*. Наведеною повністю телеграмою з Департаменту Гетьманської Державної Варти, в якій говорилося, що: *„Одержана телеграма, що в Росії заводи й фабрики віддали однодневний заробіток для підтримки революції в Україні, агенти виїхали з грішми на Україну, прийміть всі заходи до установаження спостереження”* — лише стверджується спільна участь большевицької Москви для знищення так налякавшої їх Гетьманщини. (Ан. Москаленко. „Фінансування підпільних організацій в Українській Державі — 1918 р.”. „Наша Держава”. 26 лютого, 1953).

Чому не протестували проти Військового Міністра УНР, генерала Володимира Сальського, який 27 липня, 1920 року, писав, в офіційнім листі ч. 317, до Головного

Отамана, що за УНР було „повне безладдя та безсистемність у військовій справі” („Немезіда”. Січень, 1936. Яблонна коло Варшави. Ст. 34-35).

Чому не протестували проти „знеславлювача” нашого минулого Генерального Інспектора Армії УНР й соціаліста-революціонера, полковника Володимира Кедровського, що писав: „Є. Коновалець та тодішній інспектор групи С. С. д-р Назарук підписали в Проскурові відозву, звернену до більшовиків, що вони визнають радянську владу на Україні”. (В. Кедровський, „Дві військо-вих організацій”. „Український Голос”. Вінніпег, 13 грудня, 1939).

Ми не думаємо, щоб полк. Кедровський писав таке для знеславлювання людини, що віддала своє життя за Україну. Ми, рівнож, повторюємо написане Кедровським не для знеславлювання того, який довгий час бився проти Москвинів; лише згадуємо те свідчення для характеристики настроїв, а може й глибших переконань, що панували серед провідних верхів УНР, жертвою яких став і полковник Євген Коновалець.

Чому не протестували проти проф. Андрія Москаленка, що так знаменито витягає на денне світло правду, яку оборонці традицій нашої Нової Руїни своїми нерозумними й безпідставними протестами марно намагаються її замулювати? Він в статті „14 грудня, 1918 р. і Ленінська формула розширення імперії поза Україною”. „Наша Держава”. 16 липня, 1953, подає цитати з праці В. А. Антонова-Овсієнка „Записки о гражданской войне”, т. III, Ст. 30, М-1930:

„Я” — пише В. А. Антонов-Овсієнко — „детально розповів йому (Леніну — О. В.) про положення в Україні, про розклад німецьких окупаційних військ, про їх тягнення „до дому”, про горячкову роботу гетьманців, підтриманих союзниками, про передбачену висадку антантських військ, про приготування Петлюри, про наші директиви повстанським організаціям і вже начавшомуся

виступові повстанців, прекрасній бойовій настрій робітників і їх заклики, про намітившеся роздрібнення наших сил і почавшуся зневіру, указав що прогаяння небезпечне, бо за те, що зараз можна одержати майже даремно (захоплення України — А. М.), потім треба буде оплачувати дорогою ціною”.

Далі читаємо в цінній статті проф. Москаленка, що цитує інших більшовицьких авторів:

„11 листопада Раднарком під головуванням Леніна дав Реввійськраді Республіки директиву почати наступ для підтримки повставших робітників і селян України” . . . (Е. Герасименко і м. Ерліх „Шпор”, Ст. 76. Гос. воєніздат НКО СССР, М-1937).

Чому не протестували проти члена Директорії УНР проф. Афонасія Андрієвського, що писав:

„Рівно через три місячі по поваленні Гетьманства. в Проскурові Центральні Комітети с. д. та с. р. (соціалістів демократів та соціалістів революціонерів — О. В.) подають Директорії ультиматум, щоб вона зріклася влади, а уряд почав негайно переговори з Раковським (за Гетьмана був головою мирової делегації більшовицької Москви — О. В.) з ціллю утворення „Радянської України”. Ультиматум був підписаний Мазепою, Феденком, Романченком і вимагав відповіді до другої години другого дня; ультиматум с. р. був підписаний Аркадієм Степаненком, Христюком і Лизанівським, реченця на відповідь не встановляв”.

(А. М. Андрієвський. „Що потрібно для збудування держави”. „Український Робітник”. 24 грудня, 1948).

Де ж були оборонці світлих традицій УНР, що проморгали таке страшне „оплюгавлення” нашого минулого, з якого тепер можуть користувати наші вороги й, де їм вигідно — дзвонити про більшовицькі потягнення тих, кого тепер репрезентує уенерівська УНРада! Та що говорити за УНРаду, коли навіть донедавна головою її Виконавчого Комітету був той самий Ісаак Мазепа, що

хотів творити большевицьку, чи вживаючи виразу оригіналу — Радянську Україну!

Чому не протестували проти того ж члена Директорії УНР проф. Афонасія Андрієвського, що писав:

„Попередні Ради йшли під прапором соціалістичної республіки; нова Рада (Українська Національна Рада — О. В.) також держить прапор республіканський. Це є похорон цілої справи по першому розряду, бо ніяка республіка наших земель не оборонить. Ми оточені з трьох боків політичними ворогами — румунами, мадярами, поляками та москалями; нам потрібне сильне військо. А це можливе тільки тоді, коли кожний українець, здібний носити зброю, буде служити українському монарху, як втіленню масштату України; оттак, як кожний англісець служить свому королеві”. (А. М. Андрієвський. „Прецеденти Національної Ради”. „Укр. Робітник”. 28 вересня, 1948).

Чому ж комбатанти не протестували проти того визначного достойника УНР, що знав її справжню суть більш, як хто інший, бо сам приймав у ній участь? Чому не виступили проти нього, за те що, як виходить після його слів носій „світлих традицій” УНР, які так далися взнаки Українському Народові, Українська Національна Рада — *„це є похорон цілої справи по першому розряду? Чейже не волієте новими визвольними змаганнями Україну знову покласти в труну?*

Чому не протестували проти соціаліста-революціонера й міністра хліборобських справ Микити Шаповала, який повстання проти Гетьманщини вважав *„другою соціальною революцією . . . Значить Революцію ми розуміли й провадили, як соціальну . . . Почуваю себе й досі гордим і щасливим, що на мою долю припала велика честь виробляти . . . закони, прийняті нашою Радою Міністрів, так і ухвалені Директорією і згодом одностайно стверджені Трудовим Конгресом України . . . навіть большевики тепер прийняли засади тих наших законів”.* (Ша-

повал. „Велика Революція і Українська Визвольна Справа”. Ст. 121, 127, 130). Це передруковуємо в скороченому вигляді зі статті судді Дмитра Левчука („Шляхи Української Державности”. „Наша Держава”. 16 вересня, 1954).

В тій же статті далі читаємо: „Пізніше М. Шаповал їздив по Америці і проповідував: *„не треба нічого: жодних пікніків, жодних церков, жодних національних святощів . . . Головне — треба знищити церкви (ст. 38). А головна шкода від релігії та, що через релігію люди не навчаються науково думати, навпаки: навіки калічуть свій розум . . . (ст. 53). Я закликаю вас стати під прапор революційного соціалізму і йти до соціальної революції . . . (ст. 60, підкреслення наше — О. В.)*

Де ж були оборонці та глорифікатори культу-традицій УНР, чи бодай ті з них, що вірують в Бога? Чому ж не протестували проти того „опоганювання” нашого минулого, доконаного колишнім міністром УНР?!?

Чому не протестували проти одного з найголовніших підготовлювачів протигетьманського бунту й члена а часом й Голови Директорії УНР (члени Директорії головували по черзі — О. В.), Володимира Винниченка, що в 1920 році писав:

„Я належу до російсько-українського, до комуністичного табору . . . Ці люди, які називають себе „Правительством Української Народньої Республіки”, не мають на це ні юридичного, ні фактичного права і їх можна кваліфікувати, як самозванців і узурпаторів” . . . З лютого, 1919 р. Директорія Української Народньої Республіки і її Кабінет Міністрів являються вже захватчиками влади, не відповідальними ні перед яким представницьким органом, безконтрольною групою, що фізичною силою захопила право розпорядження матеріальними й людськими засобами української держави”.

(В. Винниченко. „Політичні Листи”. Київ-Відень.

1920. Передрук з „Америки”. Філадельфія. 5-7 березня, 1952).

Чому не протестували проти українського січового стрільця й фронтового старшини Української Галицької Армії Івана Желіска, батька двох синів, що, як старшини Української Повстанської Армії, лягли головами за українську визвольну справу та який писав:

„Останки . . . відділів українського вояцтва, яке служило не „урядові УНР”, але українській визвольній справі . . . прийняв . . . польський відвічний ворог українського народу . . . брутально й по хамськи . . . запроторюючи за колючі драти концтаборів Каліша та Ченстохови. Міністерські барахла і недоноски розбазарилися в двох тарновських готелях . . . верхівка у Варшаві. Так покінчив своє безславне . . . мотиликування уряд УНР, покінчилася одна з чергових трагедій, один з експериментів, за який . . . платить Українська Нація по сьогоднішній день..

„Товариші соціялісти своїми . . . кличами і розпорядками, відозвами і проєктами дезорієнтували народні маси, здеморалізували, привчаючи цінити тільки найнищі черевні інстинкти і потреби, відштовхнули від себе . . .

„Фатальний виступ Січових Стрільців по стороні бунтарів-гробоконателів української державности, створив за собою потворний комплекс, який у рівно фатальних і потворних наслідках довів до виправдування й вибілювання каїнової роботи марксієвських злочинців в Україні . . .

„Мене, як галичанина, дуже боліло те, що саме галичани, у великій мірі, приложили руки до повалення української гетьманської держави і сліпо вислуговувалися кліщі злочинних амбітників й особистих наживників, що своїм свідомим неукраїнським діянням спричинили важке поневолення нашого народу, поневолення, яке безперервно триває вже повних 30 років”.

(Іван Желіско. УСС-фронтовик і фр. старшина УГА. „Чи Ми Українці Готові?!” „Український Робітник”. Торонто. 4 січня, 1952. „Лист до „Українського

Робітника", підписаний — Іван Желіско. „Український Робітник”. 23 червня, 1950).

Де ж були представники одної з наших комбатантських організацій? Чому не виступили проти того хороброго українського старшини й гарячого українського патріота, що зумів виховати своїх славних синів-орлів, які впали за Україну на полі бою та який, по лицарському, сказав правду за наше минуле?

Чому не протестували проти Сергія Шемета, що писав: *„Український Національний Союз у Києві, піднявши повстання проти Гетьмана під гаслом самостійності і проти федерації з майбутньою небільшевицькою Москвою, зруйнувавши Гетьманську Державу, частину України підвів під диктатуру комуністичної Москви, другу — під диктатуру Варшави, а визначні провідники Укр. національного Союзу, опинилися одні в Москві — Харкові, другі в Варшаві, на положенні найліпших приятелів цих чужих держав”*.

(Сергій Шемет. „До річниці покликання до влади Гетьмана Павла-Відновителя”. „Український Робітник”. Торонто. 25 квітня, 1952).

Чому не протестували проти визначного публіциста М. Брадовича, що писав:

„Хресними „батьками Української Народної Республіки були Грушевський, Винниченко та деякі інші „соціялісти й демократи”, які проголовили національні — Церкву і військо, — дбали найменше, а найбільше про порозуміння зі співзвучними московськими партіями”.

(М. Брадович. „Нація і демократія”. „Америка”. Філадельфія. 9 серпня, 1954).

Чому не протестували проти журналу „За Україну”, що писав:

„Міжтим в Києві Петлюра й уряд Директорії не зуміли вдержати після перевороту в своїх руках адміністративний апарат. Не змогли вони вдержати його й в інших місцях України. В багатьох околицях самочинно повста-

ли „революційні комітети” з бувших членів Центральної Ради, що часто спиралися на організовані каторжанами й авантюристами озброєні банди, які рабували населення й вбивали, кого хотіли без ніякого суду. Так на Полтавщині, в Лубенському повіті хозяйінувала банда бувшого члена Центральної Ради Сухенка, в Полтавському повіті — банда Шинкаря, в Золотоношському — коменданта Георгієвського, в Прилуцькому — Ковжуна, на Катеринославщині — Голуба, Махна й т. д. З цих банд багато мало наскрізь більшовицький характер”. („До історії вбивства П. Болбочана”. Тижневик „За Україну”. Білгород. Ст. 29).

Чому не протестували проти колишнього команданта повстанців з останньої німецької окупації, Т. Бульба-Боровця, що так охарактеризував наш демократичний табір:

„Я не хочу в майбутньому нести співвідповідальність за той стан в нашому демократичному таборі, який вважаю катастрофально шкідливим для нашої національної справи”. (Т. Бульба-Боровець. „Неділя”. 11 квітня, 1948. Ашафенбург. Лист до редакції, підписаний автором повищого свідчення).

І в 1919 році були люди, що вважали наш демократичний табір, репрезентований УНР „катастрофально шкідливим для нашої національної справи”, та голос їх був голосом вопіючого в пустині. Чи ж хоч тепер опритомнються наші люди й зрозуміють в яку прірву знову тягне Україну носій наших „демократичних традицій” — уенерівська УНРада та ті, що її підпирають!

Чому не протестували проти близького співробітника Петлюри і його посла до Англії п. Марґоліна, що писав:

„Американці не визнають українського еміграційного уряду тому:

1. Цей уряд був вибраний за російським зразком — Трудовим Конґресом, який не був виявом бажань цього

українського народу, а тільки його частини. Цей уряд був урядом партійних угруповань, а не всенароднім.

2. Український еміграційний уряд не переобразився (певно автор мав на увазі вислів — „не перевибрався”, О. В.) біля 30 років . . .” („Українська Думка”. Лондон. 1951.

Чи ж він, той наш горе-уряд не є й нині партійницьким урядом, що не репрезентує не то всього Українського Народу, а навіть більшості української еміграції!

Чому не протестували проти проф. Афонасія Андриєвського, члена Директорії УНР, що писав:

„Республіканська форма влади знищила відпорність нашої нації, розклала військо, допустила до влади і грошей аморальні спекулятивні елементи, спричинилась до нечуваного злодійства, зблзнила добрих моральних людей, які не втримались од спокуси і перейшли в табір спекулянтів, сплодила ляхоманію і сміновіховство — словом, довела нас до безпуття. Останні часи нашої демократії на терені України невідомий поет так описав:

*„Політичні наші діти
Запосіли три повіти:
Завели скрізь диктатуру
Ще й державну інспектуру.
Всіх дорослих розігнали,
Щоб нікому не мішали.
З оптимизмом всім твердили,
Що державу утворили.
Коли ж усім стало ясно,
Що не пройде оцих гасло,
Бо в армії розвал стався,
В тилу мужик обіззався . . .
Тоді ції непогрішні,
Поділивши мішки з грішми,
Стали хто куди спішити,
Де було б спокійно жити”.*

(Проф. А. М. Андриєвський. „Т. Г. Шевченко і на-

ша доба". „Український Робітник". Торонто. ч. 22. 1938).

Так писав про нашу республіку і її діячів член Директорії УНР, що, як ніхто інший, бачив її зблизка й мав лицарську відвагу та розуміння справжнього патріотизму, що допомогли йому сказати правду за УНР, в науку для наших нащадків.

Чому не протестували проти сотника Федора Крушинського, адютанта Головного Отамана Симона Петлюри, що писав:

„Якщо ви знайдете на світі таку республіку та ще й народню, в якій двадцять вісім років урядують такі демократи, яких ніхто й ніколи на ті становища не вибирав та які себе називають оборонцями демократичних вольностей і покликаються на рівне, тайне й безпосереднє право виборче, то киньте в нас камінням . . .

„Кожний знає, що за двадцять вісім років вони власними руками за чужі гроші видавали книжки для нищення й збезчещення авторитету й величі нашої гетьманської ідеї, а зокрема — колишнього Гетьмана Павла Скоропадського; власними руками за чужі гроші ганьбили в книжках і друках всі інші, крім їхнього продажнього, соціалістично-полонофільського, шляхи визволення”.

(Ф. Крушинський. „Приятелям і ворогам". „Національна гігієна". „Наша Доба". Париж. Грудень. 1948. ч. 6/9).

Чому не протестували проти проф. Афонасія Андрієвського, Члена Директорії УНР, що виявив усю безпідставність незаконно узаконеного беззаконія, символом якого був „президент" Петлюра, „президент" Лівіцький, а тепер те незаконно узаконене беззаконіє репрезентує „президент" др. Витвицький? Чому набрали в рот води, коли той визначний професор права і законности писав:

„Грудовий Конгрес з 28 січня, 1919 р. встановив, як найвищу владу, Директорію з шести членів; не встановив ні голови Директорії, ні головного отамана військ. Хоч

у законі голови Директорії не встановлено, В. К. Винниченко, по традиції, ще до повстання, підписував всі постанови, як голова Директорії, а я, як член секретар. Ніхто з членів Директорії влади не зрікся.

„Винниченко, коли його більшовицька політика провалилась, а французьке командування в Одесі оголосило його більшовиком, рішив тимчасово ухилитись від державної роботи й виїхати закордон... Перший прем'єр, В. Чеховський, що орієнтувався на большевиків, подався до димісії; другий прем'єр, С. Остапенко, що орієнтувався на Антанту, по невдалих переговорах з Французами, також пішов до димісії; тоді соціялісти, що орієнтувалися виключно на большевиків, головню с-д., (соціялісти-демократи — О. В.) забажали взяти владу виключно в свої руки. А що законним порядком цього досягти не могли, то, використовуючи безхарактерного, слабосильного С. В. Петлюру, також с-дека, узурпували владу.

„По виїзді Винниченка, С. В. Петлюра в товариській розмові пропонував нам, щоб ми вибрали його головою Директорії, обіцяючи, що він не буде вести політики поза плечима, як це робив Винниченко. Ми С. В. П. (Симона Васильєвича Петлюри — О. В.) головою Директорії не обирали, а на засіданнях за попередньою практикою головували по черзі.

„Творцем нового соціялістичного кабінету був І. П. Мазепа. На пленарному засіданні Директорії справа нового кабінету не обмірковувалась. І творення нового кабінету, підперте вперше на нашій землі зорганізованою соціялістичною чрезвичайкою на чолі з М. Чеботарйовим, це був явний зворот наших соціялістів на шлях московського більшовизму; якщо він великих кривавих наслідків не мав, то виключно тому, що здорове ядро в українській масі було протибольшевицьке...

„Наша соціялістична узурпація ні добрих наслідків не мала, ні народом не ухвалена. Творці тимчасового закону (про реорганізацію Українського Державного Цен-

тру — О. В.) намагаються (ст. 18) виправдати узурпацію, спираючись на закони з 21. 5. 1920, та з 12. 11. 1920 р., що їх видали самі узурпатори. Але коли сама узурпація незаконна, то не мають ніякої сили й закони видані її творцями, за сентенцією, званою ще римському праву: “quod ab initio vitiosum est, tracta temporis convalescere non potest”; по-нашому: „що від початку ніщожне (не дійсне) — порочне, те і з протягом часу вичуняти — стати дійсним — не може”. Все те, що творці тимчасового закону говорять про голову Директорії, як голову держави з титулом президента — це байка для небізнаних людей з правом.

„У Відні, 1922 р. Директорія в складі: Д-ра Петрушевича, Андрієвського, Шевця й Макаренка осудила узурпацію влади С. В. Петлюрою та його політичні помилки; пропонувала С. В. Петлюрі повернутись до Директорії та обновити рєджавний центр; постанову Директорії було надруковано у всіх галицьких часописах. С. В. Петлюра не повернувся до Директорії, зостався на утриманні в Поляків, його підтримували ті, що мали вигоди від Поляків”.

(Проф. А. М. Андрієвський, Член Директорії УНР. „Тимчасовий Закон про реорганізацію Українського Державного Центру”. „Наша Держава”. 2 липня, 1953).

Де ж Ви, оборонці „світлих традицій” УНР були, що не виступили проти Члена Директорії проф. Андрієвського? Чому не стали в оборону узурпації влади Петлюрою, традиції якої репрезентував Лівіцький, а тепер репрезентує Витвицький? Чому не протестували проти решти членів Директорії (Винниченко вже тоді перейшов до більшовиків), що посміли осудити узурпацію Петлюри? Чому не загрозили „Нашій Державі”, що містила ту так трагічну для України правду?

Де була Управа нашого репрезентаційного тіла що в своїх англомовних виданнях мовчить за єдино державницьку нашу добу — Гетьманщину та її творця Гетьма-

на Павла, за те висилає на свята своїх репрезентантів, що знеславляють її (п. А. Батюк), але так регулярно в своїх виданнях звеличує жахливу добу УНР? Після такого „об'єктивного” заховання зрозуміло, чому на його зїзді дозволяється виголошувати промову „президентові” УНР, д-ру Витвицькому, чи, після слів члена Директорії УНР, проф. Андрієвського, спадкоємцеві „нашої соціалістичної узурпації”. Але незрозуміло, що те репрезентаційне тіло ще й досі одверто не стає в оборону „світлих” традицій узурпаційної влади наших соціалістів.

Чому не протестували проти премера УНР, соціаліста Ісаака Мезепа, що писав:

„В Києві, куди я приїхав на початку січня, 1919 року, панувала загальна тривога й непевність. Українська армія розпадалась, а серед провідників військових і політичних було помітно великий хаос думок і поглядів . . .

„Це був початок руйни армії . . . в моїй присутності військовий міністр О. Шаповал доповів членам Директорії, що фактично наша армія не має командуючого фронтом. Петлюра дає свої накази. А. Мельник свої, а Греков також свої . . .

„Архипенко . . . інформував усіх, що ситуація ясна: з Петлюрою скінчено . . . Із розмови з ним (ген. Омеляновичом-Павленком — О. В.), я побачив, що верхи армії дійсно настроєні проти Петлюри . . .

„Пізнішими ревізіями виявлено великі зловживання . . . і марнування державних грошей . . .

„Чому це тьма українських генералів з царської армії не служить нам” — цитує Мазепа слова був. міністра преси і пропаганди УНР, д-ра Осипа Назарука — „як генерали Кордашенко,, Мусієнко, Прохорович, Рустанович, Драгомирів і інші? . . .

„Чому? І на це дам відповідь — вони українці й служили б нам, якби у нас отаманами не були підпрапорщиками. Кожна частина, що має такого отамана, мусить спаршивіти, хоч би була найздоровіша. Бо риба від голо-

ви смердить — і поволі вся засмердитьсь”.

(Ісаак Мазепа. „В огні і бурі революції”. Т. I. Ст. 66, 76, 124. Т. II. Ст. 74. Передруковуємо зі статті Петра Веселовського „Валити легше ніж будувати”. „Рамок”. Дербі. Англія. 7 серпня, 1954).

Де ж були наші оборонці „світлих традицій” УНР, які посмів так опоганювати ніхто інший, як сам прем’єр-міністр УНР, соціаліст-демократ проф. Ісаак Мазепа? Чому ж не загрозили йому протестами за те, що він так багато написав відрозливної „правди за ту нашу страшну добу”!

Чому не протестували проти п. Дмитра Біласа, що в статті „Як Полький Маршал Пілсудський Помагав Нам Будувати Україну”, використавши такі праці, як „Літопис Української Революції”, написаної ад’ютантом Головного Отамана, полк. О. Доценком (Том II. Книга 4 і 5. Київ-Львів. 1923 і 1924 рр. та „Кривава Книга”. Ч. 1, видана Урядом Західньо-Української Республіки. Відень. 1919) — писав у тій своїй статті:

„По повороті до Варшави, осаул О. Доценко зложив гол. отам. Петлюрі рапорт такого змісту (подаємо в скорочені):

„Поляки провадять шалену агітацію проти Головного Отамана. Доходить до неможливих річей: провадять за возами собак і говорять — „гав Петлюра”. Розповсюднують між населенням відомості, що Петлюра втік за границю, забираючи велику суму грошей і купує будинки. Про це пишуть також у своїй кресовій пресі. В самім Кам’янці Подільським Поляки виарештовують усіх, незалежно від того, чи хто має перепустку, чи ні, вистачить, коли він Українець, а арешт певний. Не подаю прізвищ, але багато Українців поспробували вже польської тюрми. Українське громадянство вже стогне від польської гостинності. Тюрми в Кам’янці, Проскурові, Староконстантинові, Шепетівці — переповнені арештованими старшинами, вояцтвом і громадянством, часті розстрілю-

вання... Поляки вивезли біля 490 старшин, в тому біля 273 вимуштруваних старшин і 600 вояків..."

„Таких таборів,, де польська військова влада „організувала українське військо” (!?) було багато, по цілій польській території. Важніші з них знаходилися: во Львові, Перемишлі, Пикуличах біля Перемишля, Домбю біля Кракова, Вадовицях, Віснічу, Бялей-Бельску, Модліні, Щипюрній, Повйонзках біля Каліша, Варшаві, Берестю Литовським, Томашові, Холмі, Грубешові, Володаві, Соколові, Стшалкові на Познаньщині, в Ланцуті, Рівнім, Луцьку, тощо. В таборах цих мали місце різні варварські знущання Поляків над інтернованими, голод, холод, воші й різні пошесні недуги (тиф, червінка), від яких умирало по кількадесять осіб денно. В таборі інтернованих в Домбю, куди польський генерал Крайовський наказав вислати з Кам'янця Подільського українських старшин для організації українського війська, командант того табору, дня 3. 6. 1919 р. скликав свою таборову сторожу й заявив їм, що „можуть аж до вечора слідуючого дня погуляти собі в таборі”.

„Можна собі уявити, як вони залізними прутами й нагаями в руках успішно організували українську армію. Навіть вшехпольський „Люстровани Курієр Цодзєнни” в числі з дня 29. 9. 1919 року не видержав і висловив голос протесту та звертав увагу польського загалу й польських властей на це, що в Домбю різні люди сидять цілими місяцями, а деякі майже рік, не знати за які провини і за що, бо нікого з них навіть не переслухують, ані не ведуть проти них ніякого слідства. Було там не багато, лише біля 6 тисяч інтернованих і полонених Українців, а між ними чимало греко-католицьких священників.

Не йнакше було й в інших таборах інтернованих, чи пак полонених. Приміром, в таборі Бресть-Литовський в часі від 27. 7. до 4. 9. 1919 року, себто, за 38 днів, згинувло з голоду, тифу й побоїв 724 інтернованих Українців. Але віддаймо голос польській газеті, вона краще

розкаже нам про відносини, які панували в Берестю Литовським. Варшавська газета „Роботник“, ч. 339 з дня 16. X. 1919 року, в своїй статті „Обози єнцуф“ розкажує таке (подаємо в скорочені):

„Відносини, які панують в таборах для полонених в Модліні і Берестю Литовським переймають жахом. Табір для полонених в Берестю Литовським — це гидь, це ганьба для польської держави. Умовини в берестейських „Бугшопах“ або в форті Берга можуть до розпачі довести видця. В „Бугшопі“ приміщено Українців. Це давні табори й російські хліви та бараки, пострєсні Німцями, в деяких немає навіть прич або дощок, тільки долівка, це приміщення бранців. Про солому нема й мови, долівку вистелюють полонені бадиллям та бодячам. Вікон немає, одвірки навіть понищені. Ці умовини в злуці з голодуванням, якого розміри більшали із-за крадіжки військових функціонерів, витворили з табору полонених прямо табір трупів. Два місяці тому з табору, що числив біля 6 тисяч полонених, виносили кожного дня 50-100 трупів. Розпаношилася тоді дезинтерія, яка вбивала виголоджених. В одному місці при епідемічному шпиталі трупи лежали біля три тижні не похоронені, що аж щурі обгризали їх. Померших хоронять так мілко, що тіла вистають із землі... Так, як тепер виглядають українські бранці в таборі, можна собі уявити тільки смерть. Деякі й говорити не можуть. Не ходять їсти, — чому? Бо ці вже не ворохнуться до смерти — такі безсилі... Коли всі виходять з табору за їжою і стають рядом — справжній похід смерти. Голодні й померзлі. Ідять чорні ягоди з дикого бозу, навіть траву. Вибирають не стравлені зерна з кінських відпадів і печуть їх з лушпинами... Ледве йдуть, коли на приказ мусять іти; коли оправдуються, що годі їм скоріше йти, дістають кольбою. А б'ють жовнирі здорово, бо й що ж із нього, коли й так не поживе. Деколи просить такий „вбий паночку, остогидло голодувати“. Від ударів кількох умерли, — за слабі були, не видержали.

Познаньчик — плутоновий постійно ходить з палкою, б'є, де попаде, тут трафить в голову, там в очі, — кільком навіть очі повибивав. *З розпачі кілька скочили в Буг, де потонули, кілька підрізали собі горло.* Страшне! . . . Були там комісії з польського союму, мала наступити поправа відносин . . . Час, щоб засуд і кара за ці злочини не обмежилася на словах, *час це лихо передати прилюдному осудові*".

Відомості про ці жахливі відносини в польських таборах інтернованих доходили до української дипломатичної місії в Варшаві, на чолі якої стояв А. Ливицький. По довгих і трудних стараннях, українська місія дістала від польської влади дозвіл на висилку своїх відпоручників для провірення стану положення, але лише в таборах Рівно і Луцьк. З рамени українського уряду виїхала туди комісія в складі старшини Горшківського й чотаря Стукала. Вернувшись з тої поїздки, згадана комісія звітувала дня 22. 1. 1920 р., між іншими, таке:

„У Рівному в кошарах є 300 з лишнім людей хворих... На першому поверсі хворі лежать просто на підлозі, не маючи підстилки й накриваються своїм одягом. Лежать тісно один при одному . . . Рядом лежать такі, що не отримали білизни, а носять свій верхній одяг, в котрому є воші, хоч одяг перейшов дезинфекцію. В бараці мешкає 128 козаків і старшин наддніпрянців, 120 галичан і декілька родин збігців. До виходка провадять по одному чоловікові . . . Води в бараці нема . . . Померлих складають на відкритий віз в різні боки головами й, нічим не прикриваючи, відвозять до каплиці, де скидають, як дерево, з розмахом на підлогу. Щоб вкинути в каплицю пізніше привезених, ходять по трупах скинутих раніше. Був час, коли вісімдесят трупів лежало в каплиці впродовж цілого місяця. Могили копають округлі й викидають в них трупів без рахунку й запису. Одна з ям повна трупів числом 30-35 була незасипана на протязі півтора тижня. Засипка на деяких могилах не більша, як 1/4 арши-

на грубости. Великих могил є 4, по 35 приблизно трупів, менших — по 3-6 трупів, — почислити ніяк не можна, бо їх уже не добре видно, але приблизно є їх до 20. Жодних знаків на цьому полі смерти нема. Хто вкинутий в яму, коли, скільки є в могилі людей — невідомо . . .

„В Луцьку . . . В кошарах 359 чоловік-старшин і декілька козаків. Сплять на цементовій підлозі без підстилки, накриваючись тим, що мають на собі. Завдяки великій кількості мешканців, в помешкані брудно; вошей не можна вивести, бо нема засобів до цього . . . Хворі лежать на паперових, брудних матрацах з вошами, тісно один при одному. В деяких камерах такий сморід, що трудно витримати. Проводжаючий мене завідуючий не видержав і „вирвав“ (себто втік — Д. Б.). Не в усіх камерах тепло. Є тифозні з обмороженими ногами, вже почорнілими . . . (Дмитро Білас. „Як польський маршалок Пілсудський помагав нам будувати Україну“. „Наша Держава“. Торонто. 10 червня, 1954 р.).

Так, потайним „Варшавським Договором“ Симона Петлюри та Андрія Лівичького, про умови якого українське військо й поняття не мало, було загнано наших нещасних патріотичних козаків в польські табори на знущання, холод, голод і смерть. Про це могли б сказати високі могили, понасипувані в Олександровій, Каліші та по інших скупченнях загнаних Поляками за колючі драти героїв України. Не пишімо це для того, щоб знеславлювати творців того жахливого договору — нехай Бог, як його ласка, світись їхнім душам! Ні один, ні другий, річ ясна, не бажали такого останнього акорду нашого республіканського будівництва. Ні! Коли про це згадуємо, то тільки з одною метою, щоб хоч наші майбутні бойовики за українську державність вже не конали за дротами по концентраційних таборах наших жорстоких сусідів, й щоб вже ніколи не повторилися нові Каліші, нові Олександрови, нові Вадовиці, нові Щепюрни, нові Домба та інші околиці рясно усіяні козацькими кістками.

Чому не протестували проти українського вояка й одного з кращих наших поетів Олесь Бабія, що своїм віршом сказав велику правду, якої ще не бачить так багато наших людей:

*„Народ росте, як дерево і квіти;
Із ґрунту свого, з рідної землі.
Він має черпать сили, соки скриті,
Вростать корінням в надра, в глиб риллі.*

*А ми чужої правди слухать раді,
Як оси, що з чужинних піль мед пють;
Ми куц тернини, на яким крилаті,
Чужі пташки вигідні гнізда вють...*

*Бо в царстві духа доля важить чини:
Нема заплати, де нема заслуг.
І той народ терпить, вмирає гине
В котрого сам себе вже зрадив дух...*

*І дух наш досі — дух слуги, не пана,
Слуги, що жде лиш на чужий наказ;
Тому наш край — кривава, люта рана,
Тому наш край — руїна раз-у-раз”.*

І доки ж ми маємо слухати оборонців „чужої правди”? Доки маємо нехтувати і поборювати духа рідних княжо-дружинних, королівських і гетьмансько-козацьких традицій? Доки підпорядковуватимо духа нашої нації, духові чужих народів? Коли, нарешті, перестанемо слухати „чужих наказів” і заживемо своїм власним розумом? Невже ж бо ще й досі нам мало наших, і нами самими спричинених, малих і великих руїн України? Чи не є вже найвищою порою, щоб ми, раз і на все, зревідували наше давнє і недавно минуле й нарешті розрізнили в нім те, що вело Україну до дійсної державности, а Український

Нарід до величі, — від того, що вело його на службу
Москві та Варшаві, а Україну до руїни?

Чому не протестували проти письменника й поета
Спиридона Черкасенка, що в своїм вірші „Гетьман” ска-
зав по адресі оборонців традицій культу руїни:

*„Ви за химери бунт зняли,
Ви занехали путь єдину, —
І що ж натомість здобули? —
Неволю, голод і руїну!”*

Чому ж не протестували проти письменника й поета
Василя Пачовського, що в своїй поемі „Гетьман Держав-
ної Сили”, немов той пророк Єремія, кинув по адресі без-
посередніх спрчинників Гетьмансько-Козацької Держави:

*„Гетьман підняв Українську Державу
З підвалу на достойний педесталь.
Розніс по світу нашу волю й славу:
Тризуб, як Володимирів скрижаль
Тисячеліття, осіяв булаву —
В Воротах Золотих заблиснув граль.*

*Зблизися до воріт Марко Проклятий,
Вів Юра, вожда Січових Стрільців.
„Ось” — каже — „блiснув чудом гетьмаан клятий”.
Михайлик, сторож граля, загримів:
„Замість клясти, ви станьте будувати —
То стане храм трудом усіх умів”!*

*Юр-Тур упав в молитві на коліна,
Марко глумився з божого добра:
„Коли така не буде Україна,*

*Як чоу я, ніякої не тра!
Хай вкрис гуляйподем нас руїна,
Аж нова Січ повстане із Дніпра”!*

*Михайлик шестокрильми крив Ворота,
А з них сіяли очі всіх століть —
Лице Юр-Тура вкрила соромота...
Марко пер бунтом в прірву лихоліть...”*

Де ж були оборонці культу героїв нашої й нами самими заповіданої Нової Руїни? Чому мовчали проти такого страшного знеславлювання тих, з яких тепер роблять легенди? Чи може мовчали й не виступили проти того українського поета-патріота тому, що в глибинах свого сумління самі не вірите у слушність тих легенд? Може пригадали слова Липинського, що в своїх „Листах” сказав нам, що „Тільки такі легенди є твердими, які ореолом ідеї покривають дійсність, а не ті, що фальшують дійсність”.

Чому не протестували проти дореволюційного визначного діяча і видавця першої на Наддніпрянській Україні української газети „Хлібороб”, інж. Сергія Шемета, що писав:

„Головний Отаман Петлюра, як повідомляла офіційна часопись „Українська Ставка” (ч. 36 од 26. 1. 1919 р.) наказав Болбочана і його штаб заарештувати... Самий арешт відбувся при слідуєчих обставинах. В ніч з 24-го на 25 січня, 1919 р. Волох, який обороняв зі своїм 3-м Гайдамацьким Полком один з участків фронту на захід від Полтави, несподівано зняв свій полк з фронту, ешеленом прибув до Кременчуга і тут, на двірці, за допомогою Загородського заарештував полковника Болбочана і двох його старшин: полковників Селіванського і Гейденрейха, скориставшись тим, що Болбочан мав звичку завжди бути близько від бойового фронту і не тримав біля себе великої охорони. Більша частина Запорозьсько-

го Корпусу була на фронті... Хоч Волох і Загородський покликалися на наказ Уряду, одначе Болбочан і інші були переконані, що арешт цей є самочинною авантюрою Волоха.

„Зараз же після арешту Болбочана між Гайдамаками і іншими Запорожцями почалася сварка. Одного козака з Гайдамацького полку вбили. Резервна Республіканська Дивізія стала наступати на двірець, щоб силою звільнити арештованих. Боючись, щоби ця сварка не внесла ще більшого розвалу в військо, Болбочан наказав Республіканцям і іншим частинам ніяких насильних кроків не робити і вимагав, аби він і інші арештовані були одіслані до Києва...

„Після того Волох з Загородським занялися демократизацією Запорожського Корпусу. Звеліли зняти погони, які ті носили з Гетьманських часів, надіти червоні розетки і т. п. Обіцяного ж наступу на Полтаву Волох не зробив. Вийшло навпаки. Через самовільно покинутий Гайдамаками участок фронту, більшовики зробили прорив і примусили всю Лівобережну Групу відступити далі. З переміною командування таким наглим способом, дух Запорожського Корпусу впав. Віри в полуграмотного начальника не могло бути. Почалась страшна „нерозбериха“. Оборона фронту і дальша евакуація інтендантури, шпиталів, амуніції і т. и. розстроїлась. Більша частина всього цього була покинута на здобич ворогові. Все покотилося і докотилося вже не ставлючи опору ворогові аж до Вапнярки.

„Так Головний Отаман Петлюра, своїм наказом про арешт полковника Болбочана зі штабом прислужився Савітській Росії, враз зліквідувавши своїми власними руками той фронт, що воювала російська червона армія з перемінним успіхом біля трьох місяців. На жаль, це не був єдиний випадок, коли Головний Отаман Петлюра своїми же руками руйнує свій власний фронт і тим робить велику прислугу ворогам України. В цій області Головний

Отаман мав безперечний талан — фаховця по руйнації власних фронтів.

„Тимчасом полковник Болбочан з делегацією Запоріжців прибули до Києва. Тут вони довідались з уст Голови Директорії — Винниченка, що... причина арешту — „недемократизм” Болбочана. Більше нічого не довідалась делегація від Уряду. Отаман Коновалець запевняв, що нічого не знає. Головний Отаман одмовляв делегації в авдієнції...

„У Києві нічого не досягла Запорозьська Делегація, що приїхала боронити честь полковника Болбочана. Тільки й того, що побачила та делегація до якої деморалізації дійшла влада навіть в самій столиці; читала ці брехливі офіційні комунікати; була свідком того, як в приватному мешканню Болбочана робився трус політичною секцією штабу „Осадного Корпусу (Січових Стрільців) і як ревізуючі забирали гроші, цінности і навіть жіночі убрання, не дивлячись на протести старшин і „домового комітету”.

„В той час більшовики наближалися вже і до Києва”.

(Сергій Шемет. „Полковник Петро Болбочан”. Замітки до історії Запорозьського Корпусу 1917-1919 рр.). „Хліборобська Україна”. Книжка Четверта. Рік 1922-1923. Збірник VII і VIII. Відень. Ст. 225, 226, 227).

Де ж були протестуючі комбатанти, журналісти, редактори та інші противники жахливої правди? Чому не виступили з протестами, погрозами, лицемірними статтями та лайкою проти того визначного українського патріота й мецената дореволюційного Українського Руху? Чому мовчали й ті, що допомагали півбільшовику Волоху заарештовувати Великого Запоріжця й славного сина України та заводити „демократизацію” Запорозького Війська, знімаючи гетьманські погони, а оздоблюючи червоними розетками запорізькі шапки — тому самому Волоху, що, кілька місяців пізніше, червоні розетки замінив

червоним прапором і вже відкрито переходить до більшовиків? Чому хоч телер не кине болотом на козака з козаків і на лицаря з лицарів, св. п. Полковника Петра Болбочана? Бо в якому ж світлі виглядатиме той, в честь кого послішили зробити орденський хрест (шануючі себе християнські держави присвячують їх йменням своїх визначних святих) та хто „мав безперечний талан фаховця по руйнації власних фронтів“; хто скинувши Гетьмана, пізніше скинув з вищого командування талановитого полководця, якого не тільки було вже збожеволілого замордовано, але — по більшовицькому — й могилу зрівняно з землею?

Чому не протестували проти канадійської публікації „The External Affairs Bulletin“, що посміла назвати уряд Петлюри *напіванархічним* та зазначила за хаос, що панував тоді на Україні? Бо це вже чужі люди пишуть за анархію та хаос, що були характеристикою України після повалення Гетьманщини. Та процітуємо повністю той уступ канадійської урядової публікації, який подаємо в перекладі на українську мову:

„Уряд Скоропадського скоро розпадався й на якийсь час напіванархічний уряд, очолений Петлюрою також претендував (claimed) репрезентувати націоналізм Українців . . . Майже повний хаос на Україні допоміг Московським Комуністам (надруковано Russian Communists) вигнати змагавшіся сили й твердо встановити Українську Світську Республіку“. (“The Ukraine and Russia”. „The External Affairs Bulletin for August, 1954“. Переродуємо з “Ukrainian Commentary” за листопад, 1954. Ст. 2, 3).

Що особливо є цінним у цім документі, це те, що в нім, в повний контраст до того, що сказалося про уряд Петлюри, не говориться негативно за уряд Гетьмана. Але за те зовсім виразно сказано, що уряд Петлюри тільки претендував репрезентувати український націоналізм, отже фактично його не репрезентував. Це й зрозуміло.

Бо не хаотично-анархістична свистопляска українських соціалістів, яку вони розпочали поваленням Гетьмана й танцювали від стації до стації, від міста до міста, аж поки не вдарили „Гопака” перед Пілсудським, у самій Варшаві — лише відроджені рідні Українському Народові традиції Гетьманщини та Козацтва були справжнім виявом українського націоналізму.

Ті комбатанти, що делегаціями вимагали в редакції „Америки” припинення друку „До нової Полтави”, є бувшими вояками — ми віримо — лицарського типу. Тому вони мусіли б боронити сказану в ній правду, а не протестувати проти неї. Бо лицар-вояк і оборона неправди — це речі несовміснимі. Зрештою, якщо їм „чхать” на правду, то чому й досі не запротестували проти Олександра Доценка, полковника УНР і особистого ад’ютанта Головного Отамана, що посмів „блямувати” наші „визвольні змагання”, якими пописувалась УНР. Чому ж мовчали, коли він у своїй великій збірці документів, під назвою „Літопис Української Революції”, умістив довжелезного листа до Петлюри від провідних членів українських парламентарних партій? (Том II, Книга 5, Львів, 1924). Того листа писали не гетьманці і не бандерівці, але представники демократичних партій, прихильних не тільки УНР, але здебільшого й самому Петлюрі, хоч були противниками його способів будування України.

Ми не сумніваємося, що серед комбатантів знайдуться й такі, що не побояться глянути правді в вічі та зробити з того належні висновки. Тож з цею метою подаємо дещо, в скорочених уривках, про ті жахливі визвольні змагання УНР, які, немов у дзеркалі, відбилися у тім листі, як і сама особистість її Головного Отамана. До цього часу ми головню подавали документацію, залишену окремими особами, а нижче подаємо свого роду меморандум не окремої особи і навіть не якогось там меншого чи більшого гуртка наших політичних діячів, але кількох політичних партій, прихильних УНР, а в гіршому разі не во-

рожих їй.

„Представники чужих держав” — пишеться в тім листі — „і Поляки в розмовах з представниками українського Правительства і Місії питали, хто підтримує Головного Отамана, де документи, що він є репрезентант українського народу й української національної ідеї, які партії його попирають? . . .

„І справді, ніде не було заманіфестованої єдиної партійної думки до Головного Отамана, навпаки — партійний розбрат, хаос, багно і нерозбириха характеризували життя партій на Україні, не було бодай компромісової партійної згоди і виявлення своєї думки на основні питання державні. — існувало безліч ворогуючих між собою таборів, за винятком провізоричної спайки між есе-рами і еседеками, які були на цей час у державного стер-на, і де кожний зокрема готувався в відповідну хвилю для розправи поміж собою . . . Словом . . . нічого не було світлого і чистого — ніхто не був відповідний своєму призначенню і своїй роботі, хочби він стояв і на зверхньому щаблеві державного життя — скільки голов — стільки й думок — сто баб — сто рад і методів державного будівництва . . . Кожний зокрема думав, що тільки він один міг бути і зверхником держави, і всім, і він тільки один міг врятувати життя державне.

„Всі ці добродії були „Міністрами” або на посадах рівних міністерській. Не було ще випадку у нас, щоб б. міністр чи дир. д-ту згодились щось робити на менш відповідальній посаді хоч і для користи загально-національної справи. Деж би ви бачили? Ображалась тим самим „міністерська достойність”. От ганьбити все і всіх — це друга справа. Особливо це їм легко давалось, бо нічого ж не робили . . . Завойовували самих себе . . .

„Довідавшись про катастрофу, що спіткала українську республіканську армію й примусила Вас і Ваше Правительство залишити межі тої невеличкої території, яку Ви за останній час посідали і охоплені чуттям турботи

за справу, що довірена Вам, Симоне Васильєвичу . . . ми, члени українських парламентарних партій, котрі не поділяли Ваших думок, що до державного будівництва на Україні й мали нагоду в свій час не раз попереджати Вас про неминучу катастрофу . . . не можемо не висловити Вам своїх думок, бо мовчанка була б з нашого боку невинуватим злочином.

„Далекі ми від того, щоб радіти з нещастя Вашого, як політичного противника, щоб почувати задоволення з поразки всієї системи урядування, що спіткала Ваше Правительство. Противно, воліли б бачити Вас і Ваше Правительство сильними й міцними, упевнено стоячими на шляхові розвитку української державности.

„Але дозвольте, Симоне Васильєвичу, сказати Вам, що катастрофа сталася не тільки завзяки зраді ген. Тарнавського. Це невеличкий епізод. Не було б його — сталося б щось інше, а катастрофа була б неминучою, як була вже в січні й червні біжучого (1919 — О. В.) року. Можливо, що Ви знов здобудете якусь територію, щоб проіснувати на ній якийсь час до нової катастрофи.

„Система політично-державної ізоляції, якої Ви, Симоне Васильєвичу, дотримувалися досі, дала негативні наслідки не лише в сфері міжнародної політики. **ВІЗЬ-МЕМО ВІИСЬКОВУ СПРАВУ**; що лишилося від тридцятицятичного Запоріжського корпусу? Де поділася десятитисячна Сіра Дивізія? Що сталося ще з деякими боєздатними полками?! Протягом року не тільки не збільшилася наша військова сила, а ще й зведена до зера. Не було зброї, амуніції, набойів?! Вона була, але кинута була большевикам, бо недовірря до командного складу позбавило Вас талановитих начальників, а притягнення Вами на високі посади командні безрадных і неосвічених отаманів із прапорщиків і фельдфебелів — Мельників, Данькових, Волохів, Бенів, Палієнків, Біденків, Тютюнників, Данченків і т. д., і т. д. — зруйнувало армію, саму природу армії, позбавило її боєздатности й дало торжество

і чисельну здобич ворогові. Мало того, за Вашою спиною втягували армію в інтриги, в політичну гру й робили з неї знаряддя для осягнення тих чи інших політичних цілей. Не Оскілко почав першим робити виступи, спираючися на армію.

„Пригадайте Волоха й його повстання проти Директорії; пригадайте Коновальця і його погрози; пригадайте заяви Болбочана. Нарешті — перехід Тарнавського до Денікіна?! Цей ряд висновків з одної й тої самої системи, що породжує незадоволення й не дає для нього легального виходу, що душить всіх своєю безрадністю, своїм сліпатством, своєю короткозорістю. Ця система монополізувала певним особам і колам владу безконтрольну й необмежену, на ґрунті якої зросли зловживання й злочини, на ґрунті якої повстали середньовічні катування, на ґрунті якої, нарешті, забуяла вакханалія крадіжок, що характеризувала майже кожного агента Вашої влади, починаючи з нижчого й кінчаючи вищим, ознаки якої спостерігаються в порожній державній скарбниці, В ВИСНАЖЕНИХ МІЛІАРДНИХ ДЕРЖАВНИХ ФОНДАХ, ЩО ЗІБРАНІ БУЛИ ГЕТЬМАНОМ СКОРОПАДСЬКИМ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ, й в тій роспусті, яка панує в лівій українській еміграції в Відні, Берліні. Берні й інших європейських центрах.

„Система ізоляції, Симоне Васильєвичу, привела Вас і Ваше Правительство до ХИТАННЯ Й В СФЕРІ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ. Ви стали культивувати Трудові Ради тоді, коли була страчена майже ціла територія. Ви ніколи не знали справжніх бажань народних — і своїм законом про земельну реформу одгородили від себе широкі селянські маси. Тому Ваші представники на місцях не користувалися жадним авторитетом і були безсилі зв'язати провінцію з центром. Не маючи спільної мови з селянством, пропагуючи ідеї ворожі поглядам свого селянства, переводячи партійну, а не державну політику, — вони часто-густо робили надужиття, часто-густо

вживали насильства, або противно, полишали селянство цілком своїй долі, що взяте до купи, дискредитувало само поняття української влади. . . .

„Ваше Правительство робило їх сильнішим від державної роботи, вважало їх важливішим чинником від державного апарату, мусіло пристосувати свою політику до політики бунту, вводило політику державного примітивізму, йшло за стихією. Звідси таке тупотіння на місці, звідси така вражаюча немоцність, звідси параліч всього державного життя, нарешті, й зведення Вашої влади на ступінь повстанської, позбавленої елементів державности й правности.

„Ви й Ваше Правительство були поставлені в найліпші умови, ніж хто небудь інший з повстанців. Ви мали спочатку цілу територію України й заготовлені Гетьманом базисні склади. Ви мали мільярди грошей. Ви мали нарешті, людей. Й щож? Протягом десяти місяців Ви згубили територію . . .

„Не дивлячись на терор, українські демократичні партії в мірі своїх сил приймали участь в державному життю . . . Вони чесно підпирали Вас до кінця, до останніх хвилин, — і тому нам дозволено Вас запитати: де вони? Де й кому кинені, як жертви? Й хто за це дасть одповідь?

„На трупах не можна урядувати, Симоне Васильевичу. Не можна безцільно грати життям десятків тисяч людей. Не можна кровію їхньою здобувати собі славу. Ваше Головне Отаманство привело до страшних жертв, до нечуваних страт в шерехах свідомого українського громадянства, до загибелі багатьох тисяч найліпших сил з осередку українського селянства.

„А які здобутки?! Де вони? Де та українська Держава, яку Ви поклялись здобувати? Де той порядок і спокій, що Ви мали принести?

„Зруйнована, сплюндрована й пограбована Країна; знесилений, стомлений, виснажений нарід; грабування

ворожих орд по соборних землях українських; знищена молода українська культура; могили, могили й могили в полі; загублена велика територія наша й . . . Ви Симоне Васильєвичу, та кілька соток людей в сфері польської окупації.

„Крайня пора замислитись над цим епілогом. Постежити безталанну десятимісячну епопею Директорії, не побоятися поставити точку над „і”. Сказати правду.

„Поставити страшне питання: дано було все й не осягнено нічого. Військо, інтелігенція, народні маси, територія, гроші і т. ін. — все страчено, все загублено . . .

„Ми певні, що Ви, Симоне Васильєвичу, можете вислухати некуплене слово правди своїх політичних противників, хоч би й позбавлене солодкості.

„Ми не віримо, щоб Ви або Ваше Правительство в стані привести до торжества нашу державну ідею, коли стоятимете й надалі на ґрунті ізоляції . . .

. . . „Ви повинні, Симоне Васильєвичу, в ім'я щастя України, залишити методи свого управління.

„З психологією провінціалізму необхідно скінчити раз на все. Необхідно створити психологію державну, що виключає терор, злочини, грабунки, що виключає ізоляцію, що виключає нечесні методи управління” . . .

Чи ж потрібно що додавати до цього документу? Ні! Бо й найбільш досконалі коментарії не збільшать його велику історичну вартість. Нам тільки дивно, що У.Н.Р. не виступили з протестами проти ад'ютанта Петлюри, полк. Олександра Доценка, що опублікував ним правду за наше республіканське будівництво.

На закінчення подамо ще свідчення д-ра Степана Барана, що був свідком того, як виглядала заступивша Гетьманщину наша Республіка та її головні репрезентанти. Рівнож читач довідається з нижче поданого опису, у що повернулася Україна після Гетьмана. Нехай він рівнож памятає, що др. Баран не був принципіальним противником У.Н.Р., а на еміграції навіть стояв на чолі

уенерівської УНРади.

„Всі тутешні політичні партії”, — пише др. Баран — „з виїмком ес-деків — яких вважають за повних банкрутів — об'єдналися в Укр. Нац. Раду, яка осудила Симона Васильовича (Петлюру) і Андрія Миколасвича (Лівицького). Всі вони, як і цілий „уряд” повні банкрути в українськiм громадянстві, які не вернуть до політичного життя . . .

„До Кам'янця приїхав премер Мазепа. Втік від своїх, бо наддніпрянські і галицькі частини хотіли його розстріляти разом з Безпалком (міністром праці — О. В.) та прочими вищими урядовцями за останню катастрофу. В Вінниці і Могилеві мусили вони укриватися перед своїми . . .

„Повіти: Могилівський, Ямпільський і Ольгопільський є вільні, цебто на разі не зайняті більшовиками. Там є локальні українські влади і слабі відділи військові . . . Симон Васильович (Петлюра) там найбільш зненавиджена особа: з ним не числиться ніхто. З тої комедії всі сміються. Це політичні трупи. Завтра їде Безпалко і Анд. Лівицький до Варшави, а Безпалко далше до Копенгаґи. Тоді Мазепа підє під ключ. Влада Петлюри фактично вже зліквідована. Що буде далше — годі предвидіти. На весні буде повний танець чортів, а хаос і руйна ще збільшиться. Треба мати нерви, щоби те все перебути . . .

„Мірка переповнилася, і, на днях Мазепа (премєр — О. В.) буде арештований, як тільки вийде зпід крила білого орла. Се вже певне!”

Це пише др. Степан Баран. Був на еміґрації Головою уенерівської УНРади. (Уривок з його листа з 9 лютого, 1920 року, писаного до п. Сінґалевича, до Відня. Лист був уміщений в статті Ст. Незамайя „Поїхав Дипломатичний Експрес”. „Український Робітник”. 15 лютого, 1952).

„Тут фактично української влади нігде нема. Кабі-

нет і Рада Міністрів — це пародія... Мазепа втік до Кам'янця і тут даліше продовжує комедію з засіданням Ради Міністрів... В Кам'янці є також і Безпалко (цей бандит їде до Варшави й Копенгаги) та Андрій Лівіцький, що вертає до Варшави. (Безпалко був у Петлюри міністром праці. — О. В.).

„Як додатний факт тутешнього політичного життя, можна зазначити, що всі політичні партії від есерів до найправіших хліборобів-демократів об'єдналися разом, з виймком соц. дем., які раді-би даліше піддержувати авантюру С. Васильовича (Петлюри), котрого осуджує вся політична опінія. Він повний банкрот, як і Мазепа зі своєю радою Міністрів і дурним кабінетом.

„На днях виїздить звідси Мазепа. Як тільки опиниться поза кругами польської сили — буде арештований. Тоді Рада Національна оголосить свою резолюцію і перейме керму в свої руки. Все вже обдумане. І так буде краще. На разі граємо комедію з Радою Міністрів і називаємо скінчених ідіотів „Урядом“...

Так знову писав про Уряд Української Народньої Республіки та про Петлюру др. Степан Баран. (Уривок взятий з його листа до Костя Левицького. Дата — 9 лютого, 1920. Повністю був видрукуваний в „Українським Робітнику“ 15 лютого, 1952).

Де ж, Ви, оборонці культу традицій нашої державної руїни були, що не добачили такого „опоганювання“ світлих для Вас традицій УНР? Чому не виступили з протестами проти д-ра Степана Барана, що в своїх листах сказав жакливу правду про те, у що повернуло Україну республіканське будівництво? Чому й досі не загрозили погромом друкарні „Українського Робітника“, що видрукувала в нім ті два документи про нашу неславу, про хаос, про анархію та взагалі — про руїну нашого краю, яка почалася зі знищенням добре упорядкованої Гетьмансько-Козацької Держави? Пощо своїми нерозумними протестами, Ви дурите довірливу молодь? Чому ж не про-

тестували проти уенерівських полковників, уенерівських генералів, уенерівських отаманів, уенерівських генеральних суддів, уенерівських послів, уенерівських міністрів, уенерівських членів Директорії та самих творців УНР, вже не кажучи за інших визначних Українців, що залишили велику силу документального матеріалу про ту жахливу добу, якою, зі знищенням Гетьманщини, започаткувалась наша Нова Руїна?

Чому? Чому? Чому?

Цих питань можна б ставити без кінця-краю. Нам думається, що відповідь на них є проста. Самий по собі факт, поданий у нашій праці, не може бути мірилом чи характеристикою доби УНР. Скрізь можуть бути хиби, помилки, більші чи менші порушення законности, свідомі чи несвідомі державні злочини, нездібність або непопличаність тих чи інших державних достойників, що могли братися за речі чи провадити справами, про які не мали поняття. Та сила того роду фактів, зібраних до купи, це вже не випадок, не та чи інша помилка, не той чи інший нездібний державний муж й не виїмковий промах або нерозуміння великих історичних моментів якогось народу — це вже тип певної системи, що має більш або менш загальний характер. І от зібраний до купи матеріал, в яким як у дзеркалі відбилися наші антидемократичні і антидержавницькі визвольні змагання, дали такий неймовірно жахливий образ УНР, що і протести, і погрози, і навіть лайка можуть бути зовсім зрозумілі. А коли згадати, що на традиціях УНР вже довгий час виховується молоде покоління, що їх культивують і роблять гідним наслідування й у майбутній боротьбі за волю й державність Українського Народу, того роду реакції можна було й сподіватися. Тому не гніваємось на протестуючих комбатантів та всіх інших протестантів, особливо коли вони з молодого покоління, і не обурюємося на лайку газетних писак — Бог їм простить! — лише жа-

луємо їхніх виступів, бо, мабуть, у своїй більшості вони таки справді „не відають, що творять”. У процесі писання „До нової Полтави”, нанизуючи факт до факту, подаючи свідчення за свідченням більш і менш визначних українських діячів, головню з доби УНР, ми не дуже переймалися змістом переписуваного матеріалу. Коли ж закінчили нашу працю й перечитали її від початку до кінця, то й автору її доба УНР уявилась в такому жахливим вигляді, що якби не свідчення визначних українських достойників та не його й особиста участь у того роду „визвольних змаганнях”, він би скорше вважав їх за страшний сон, ніж за реальність. Тож яким неймовірним може видаватися той образ УНР та її творців Грушевського, Винниченка, Шаповала і Петлюри для зовсім необізнаного з правдою про наше минуле молодого покоління. „Це ж жах!” — писав один з його представників. А другий — назвав автора хорим, що, мовляв, повидумував про такі неймовірні речі. Можна хіба здогадуватися, яким словом він обізвав би згадуваних діячів та саму УНР, якби був старшим і ближче стояв до її визвольних „змагів”.

Як згадувалось, д-р Лонгин Цегельський, видатний діяч та гарячий патріот Галицької Землі й усієї України та один з ініціаторів злуки Галичини з Наддніпрянською Україною, писав, що коли він та інші галицькі послы приїхали переводити в діло соборність України й побачили УНР зблизька, то „мали таке вражіння, що вони здорову часть України пришивають до зараженого божевільям організму” (Лонгин Цегельський „Одно покоління”, „Америка”, Філадельфія, 21 січня 1949). Тож той молодий український патріот, що назвав автора „До нової Полтави” хорим — не повіривши в правдивість жахливих фактів — якби бачив їх на власні очі, то зовсім невиключене, що, перефразовуючи слова д-ра Цегельського, напевно назвав би УНР — „божевільним домом”.

Деякі протестанти проти автора „Д. Н. П.” обурю-

вались, що то, мовляв, аргументи ворогові проти самих себе. Де ж вони були коли газета з співзвучного їм табору „Український Прометей” писала:

„І хоча перед обличчям ворогів і воріженьків, часто залякуючи цим опудалом всяку живу думку, убиваючи її в зародку, — у нас повчально повчають, що, мовляв, — невільно давати аргументи ворогові проти самих себе, а це значить „невільно” говорити про нашу внутрішню недосконалість — ми тієї думки, що ліпше лікувати хворобу, аніж приховувати її, давати її завапновуватись у темні плями на здоровому тілі, які загрожують смертельною хворобою всьому організмові... Бож темні плями при сприятливій нагоді розкриваються в тяжкі рани! „Воріженьки” — не аргумент, а замовчування — не вихід. Мусимо мати ясність, це буде ознакою нашої здоровости”.

Амінь! — скажемо ми за автором тих мудрих рядків, що вписав їх у своїй статті „Скільки ж в нас Україн?” („Український Прометей”. Дітройт. 29 травня, 1952).

Це якраз тому, що „ліпше лікувати хворобу, аніж приховувати її”, й писалась наша праця „До нової Полтави”. Нам тільки й розходилося про те, щоби вистражданим трудом, що вимагав писання тієї праці — звернути увагу на ті „темні плями”, що не зникли з духовного тіла української спільноти та які „загрожують смертельною хворобою” для майбутнього України. Я ніколи не сподівався, що це саме прихильний традиціям УНР, „Український Прометей”, так коротко і влучно зясує ціль моєї книжки! Але де ж були налогові оборонці культу нашої „смертельної хвороби”, що, в недавньо минулому, звалила відроджену українську державність? Чому не протестували проти співзвучного їм „Українського Прометея”?

Коли між протестантами взагалі, а зокрема між комбатантами, були бувші вояки з молодшого покоління, а зокрема наші молоді герої з Української Повстанської

Армії, та коли б на наші „визвольні змагання” дивились через призму соціалістично-уенерівського фальшу, партійного доктринерства та обману, а між ними був і автор „До нової Полтави”, що, як і вони, прийшов на світ більше як 30 літ пізніше, і був запаморочений творцями та прихильниками нашої державної руїни, то й він би, мабуть, сумнівався, чи справді аж так страшно виглядала наша УНР та її визвольні змагання. Зовсім можливо, що й він був би одним з тих, що протестував проти Войнарєнка й виступив би проти його „наклепницької кампанії на визвольні змагання” а може й грозив би бойкотом редакції „Америки”, що посміла друкувати про таке неймовірно жахливе наше минуле. Зразу, по нашій програній, сумна доба УНР була для всіх очевидно, й протестувати проти пропагаторів її антидержавного будівництва, це було б те саме, що вдень серед ясного неба шукати за сонцем. Та тепер, коли недавно-минуле уже почасти замулене уплинувшим часом, а у великій мірі пропагандою на оббїлювання цієї доби — ясно, що можна й протестувати і вже з меншим ризиком попасти під характеристику натягайлів правди або звичайних дурисвітїв.

Саме, коли пишемо ці рядки, наше писання було перервано — прийшла пошта: листи та газети. Наспїх проглянувши її, побачили в „Свободі” статтю нашого знайомого професора, д-ра Романа Смаль-Стоцького, колишнього посла УНР в Берліні, присвячену пам’яті рївнож нами особистого знаного письменника й поета Богдана Лепкого. Зрозумїло — почали її читати. Прочитавши більшу половину, ми зупинилися над одним уступом, здивовані, що таке написано не в органі „бандерївцїв” чи якихсь там „українських монархїстїв”, лише в прихильній до УНР „Свободі”. Прочитали ми те місце раз і вдруге, протерли окуляри й ще раз прочитали — ні, не помиляємось, розум сприймає те, що бачуть очі, бо в га-

зеті чорним по білому стояло: „*На тлі нашої дійсности в старім краю, . . . на тлі УНР-івського будня у Варшаві з його піяками, бріджістами й підбрехачами, особистість Богдана Лепкого сіяла світлом праведника*”. („Свобода”, Джерсей Ситі, 2 жовтня 1951).

Ми підкреслили цей уступ зі статті й подивлялися відвагу колишнього посла УНР, що посмів так написати про УНР-івський Центр, що містився, як відомо, в Варшаві. Та це ж, Панове Редактори „Свободи”, „опоганювання” нашого минулого!!! Це ж, Панове Комбатанти, один з перлів „наклепницької кампанії” на „українське минуле” уряду УНР, хочби й з його еміграційних часів; уряду тої самої УНР, яку чимало з Вас ще й тепер підтримує!!! Та-й написав таке не якийсь там „ближче незнаний” Остап Войнаренко, а таки добре знаний український вчений, професор одного з університетів Америки, а що найголовніше, в данім випадку, *бувший посол* УНР, що бачив той УНР-івський центр зблизька, а не з віддалі уплинувшого часу і не через окуляри творців уенерівських визвольних змагань та їх сумнозвісних традицій. Ми з дива не можемо зійти, що таке „опоганювання” дозволила собі містити „Свобода”. Бо ж у ній ще недавно містилися статті і протести Комбатантів проти „опоганювання українського минулого” . . . Це просто чудо в решеті! Але ми не віримо, щоб традиційно протигетьманська „Свобода” вміщенням статті проф. Р. Смаль-Стоцькоо свідомо хотіла б скріплювати позиції гетьманців та інших українських патріотів, що мислять державницькими категоріями. Ми думаємо, що хтось з її редакторів, як то кажуть, проморгав і не скреслив того одіозного уступу. Напевно пізніше придуть пояснення, спростовання чи ще щось, щоб неутралізувати його неабиякий ефект.

Чи „Свобода” це зробить, чи мовчки проковтне гірку пігулку, яку поклав до її рота бувший посол УНР — це, зрештою, й неважно. Важнішим є те, що комбатанти

можуть уже тепер протестувати проти „Свободи”, що дозволила на своїх сторінках заманіфестувати *вислизнувшій правді*: загрозити їй бойкотом, а по адресі проф. Романа Смаль-Стоцького — започаткувати протестаційну кмпанію, щоб часом не сказав про той УНР-івський Центр чогось більшого, а не тільки за його „піяків, картярів, підбрехачів” чи інших „визволителів” нашої нещасної Батьківщини. Який десяток таких хочби й випадкових нагадувань на сторінках нашого найбільшого щоденника, що могли б побачити світ завдяки недогляду його редакторів, і „Свобода” зробить добру прислугу Україні.

Зовсім зрозуміло, що майже повне ігнорування найбільшої події в житті Українського Народу, проголошення його рідної форми державности, Гетьманщини — довершеного майже 7.000 (словами сімома тисячами) делегатів з цілої України — з одного боку, а з другого — рік-річне святкування несамотійної самотійности УНР та чисто декларативної злуки „з зараженим божевіллям організмом” УНР, що вже за рік пізніше, Варшавським договором „де факто” і „де юре” анулювала того роду соборність, як рівнож рік-річне прославлювання більших і менших спричинників державної руїни України — все це не могло минути без впливів і без наслідків.

Коли повторювати неправду багато разів, видаючи її за безсумнівну правду, то, кінець-кінцем, люди почнуть вірити в правдивість і найбільшої неправди, фальшу та ошуканства. Прикладом цьому є і певна частина тих молодших комбатантів чи інших представників молодого покоління, що вимагали спинення дальшого друку „До нової Полтави”, грозили бойкотом „Америці”, що посміла в країні волі друкувати правду, а до того ще й *стверджену документальними свідченнями*. Рівнож прикладом наслідків уенерівської пропаганди є й ті уенерівські фанатики, що хоч і не в стані заперечити написане в нашій праці річевими аргументами — бо ж інакше прийшлося

би виступати проти уенерівських „президентів”, генералів, полковників, отаманів і т. д. — приперті до стіни голими фактами, кинулися в несамовитій люті до дикої лайки. І хоч того роду контр-аргумент нічого не спростував, нічого не доказав, але, як казав наш знайомий селянин, „хоч лайка дурна річ, а все ж, коли крепко вилаешся, то й на душі полегшає”. Чи уенерівським газетним писакам полегшало на душі, чи ні — нам байдуже. Вона нас не дуже й здивувала. Кожний реагує на ті чи інші явища після своєї культури духа.

Рівнож нас не здивували погрози нищення друкарень. Після того, як за влади УНР на Україні нищилися цілі цукроварні, а не то якісь там друкарні, — тож сама погроза знищити друкарню є така смішно мала річ, що шкода над цим більш й зупинятися. Коли за того роду погрози все ж згадуємо, то тільки, щоб звернути увагу на те, що *дух руїни, з яким прийшла на цей світ Директорія УНР, далі живе в оборонцях її визвольних змагань*. Бо що значить погроза бойкоту газети чи знищення друкарні, після того, як була зруйнована *реально існуюваша* Українська Держава, яку збудував св. п. Гетьман Павло. Нехай лише наше молоде покоління йде наосліп за соціалістичними фальшивниками минулого, святкує традиції наших поразок, прославляє творців руїни, — цим і на майбутнє може бути забезпечена не тільки нова руїна нашого народу, а може і його остаточна загибель.

Тож найвища пора і правим і винуватим у нашій державницькій катастрофі, і старим і молодим, а особливо цим останнім — нашій молоді! — зрозуміти, що „прийшов час прочистити повітря, створити клімат для здорової політичної роботи і серйозно взятися за організацію нашої будуччини” (Ю. Литвиненко „Запорізм”, Париж, 1938, ст. 5).

Між комбатантами у Філядельфії не бракує ні мельниківців, ні бандерівців, чи ще яких націоналістів, — що горді на своє духове споріднення з Українською Військо-

вою Організацією та які разом з налоговими уенерівцями протестували у фактичну оборону культу нашої руїни, символом якої є УНР. Чому ж вони не протестували проти проводу Української Військової Організації, що після пацифікації Галичини в 1930 році, видав відозву до українського громадянства, в якій писав:

„Українська Військова Організація не може оминати без уваги відношення до красивих подій... з боку групи Андрія Лівіцького, що претендує на ролю уряду УНР. Згадана група, якої роля прихвостня польського імперіалізму давно відома українському громадянству, не раз допускалася... вияву ганебного зрадництва, хоч і замаскованого різними гарними фразами. Погромна акція поляків і звязане з нею інтерв'ю Андрія Лівіцького, виступи Олександра Шульгина за кордоном та декларація офіціоза групи — „Тризуба” наявно виказали юдину ролю уенерівщини, що стоїть на послугах пілсудщини”. „Висліди десятирічної праці уенерівщини надалі обмежуються до того, щоб за кордоном оббілювати Польщу, твердити, що українцям у Польщі добре живеться і що акція Української Військової Організації — це большевицька або німецька інтрига. Діяльність уенерівщини — це безперервна компромітація наших революційних змагань за відновлення нашої державности”. (Зеновій Книш, „Дух, що тіло рве до бою...”, ст. 188).

Тому, що ця книжка зовсім недавно вийшла в Канаді, тож звертаємо на неї увагу протестувавших комбатантів та інших оборонців культу руїни. Не проморгайте, Панове! Прекрасна нагода знову виступити в оборону — скажемо словами з цієї відозви — „ганебного зрадництва” та „юдиної ролі уенерівщини” й її „безперервної компромітації наших революційних змагань за відновлення нашої державности”.

Не погоджуємось ми з цими гострими висловами наших гарячих націоналістів, але поза їхньою формою ховається багато сумного про наше минуле, з часів УНР.

Його тепер, з завзяттям, що варте ліпшого вжитку — в ударнім порядку — оббілюється, підмальовується, борониться та пропагується, як приклад ще й для майбутнього. Але все це минеться, тільки правда зостанеться! Вона, як та олива, рано чи пізно, впливе наверх! Що ніні вона покрита намулом фальшу та пропаганди, то зовсім не значить, що та правда потенціально не існує. Ні! Вона далі живе й виявить себе, „як не тепер, то в четвер”!

Писав якомсь наш талановитий поет Євген Маланюк, якого аж ніяк не можна запідозрити в гетьманських симпатіях:

„Пишу по роках сліз і крові,
Що напроковував пророк:
„Присплять лукаві і в огні
Її окрадену збудять!”
Прогаяли великі дні
Скалічені, маленькі люди;
Заслинили в ганьбу і бруд
Велику віру — й на руїнах
Отарою мандрує люд,
Що мав зродити Україну.
Нас люто, хижо обікрали,
Бо аж по бурі, по вітрах
Ми зрозуміли, що програли . . .”

Так! Соціялісти справді обікрали Український Народ з його „великої віри” — з його рідної минувшини. „Скалічені” Марксом, наші „маленькі люди” бойкотували, страйкували, провокували та закликали на поміч Москву, коли та „велика віра” заманіфестувалась відродженням Гетьмансько-Козацької Держави. А як головна причина того всього — ми „програли”.

Багато вже зрозуміло, чому ми програли. Але багато ще й досі не дійшло до розуміння причин нашої державницької катастрофи. А тому й далі воліють йти

за традиціями, „скалічених” соціалізмом „маленьких людей”, які анархією, хаосом, отаманищиною, розбазарюванням українських земель та братовбийчою війною — „заслинили в ганьбу і бруд” рідну Україну її „велику віру”, її недавно відроджену гетьмансько-козацьку традицію.

Не зрозуміли причин нашого національного нещастя й представники одної з українських комбатантських організацій та кількох українських журналістів. Доказ — їхні голословні й, нічого по суті не спростувавши, протести; різні погрози та дика лайка по адресі автора „До нової Полтави”. Але все те, до купи взяте, вже тепер пішло в історію, разом з свідомими і несвідомими оборонцями культу традицій нашої державної Руйни.

К і н е ц ь

ДЕЩО ПРО ОСТАПА ВОЙНАРЕНКА —
АВТОРА „ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ”

Праця Остапа Войнаренка „ДО НОВОЇ ПОЛТАВИ”, що була друкована в українському щоденникові „Америка” (Філадельфія), яка сколихнула політичне плесо українського громадянства на еміграції, само собою розуміється, викликала велике зацікавлення особою її Автора. Тож, щоб задоволити це зацікавлення, нижче подаємо принаймні дещо про нього. Не пишемо тут рецензії на цю прецікаву і дуже цінну працю Шан. Автора. Про це буде мова на іншому місці й у властивому часі. Сьогодні подаємо лише деякі дані про його особу й діяльність.

**
*

Ще за кілька років до 1-ої світової війни, Остап Войнаренко брав активну участь в таємних українських організаціях в гімназії й університеті та займав провідні становища в них. В гімназіальному гуртку він кілька років був його головою. В рік закінчення гімназії, він одержав попередження, що коли виявиться існування „хахлансько кружка”, його звільнять з гімназії, незалежно від того, чи він приймає в ньому участь, чи ні. Одначе й після того, О. Войнаренко був провідником того гуртка.

Ще будучи на гімназіальній лаві, Войнаренко починає дописувати до щоденника „Рада” — єдиного тоді українського щоденника, що виходив у Києві. Його дописи не лише містились, але йому було запропоновано постійне співробітництво з оплатою гонорарів за його дописи. Дещо в ті, ще царські часи, він друкував і в київському тижневику „Маяк” та харківському тижневику „Сніп”, що його видавав Микола Міхновський.

Було кілька випадків, що Войнаренко за своє українство, лише щасливим збігом обставин не був звільнений з гімназії, а за університетських часів в його кімнаті царські жандарі просиділи цілу ніч з наміром його арештування і лише щасливий випадок урятував його від арешту та ув'язнення.

Коли в 1917 році вибухла революція, Остап Войнар-енко побачив, що з його націоналістичними переконаннями (націоналістичними в тодішньому розумінні,) які скріплював самостійник-гетьманець Микола Міхновський, йому прийде́ться залишитись за бортом визвольних змагань, (з ласки українських соціалістів мали соціалістичний й антисамостійницький характер, за тодішньою модою і загальною хворобою, яка опанувала більшість тодішніх українських інтелігентів), — він вступає до Української Соціал-Демократичної Партії.

Будучи делегатом на Перший Український Конгрес у Києві, що, на весні 1917 р., започаткував Українську Центральну Раду, він побачив зблизька тодішніх соціалістів і переконався, що до справи самостійности України вони ставляться вороже. Побачив рівно ж охолодження ними розентузіямованих представників воскресючого Українського Козацтва та Чорноморської фльоти. Все це так пригноблююче подіلالо нан Войнар-енка, що, на одній з перерв Конгресу, він звернув соціал-демократам свій партійний червоний білет, заявивши, що виступає з рядів Української Соціал-Демократичної Партії, в якій не пробув і одного місяця. Хоч для добра України так, як він тоді це розумів, співрацював з тими ж соціалістами і за часів Центральної Ради, і за першого і другого періоду влади У. Н. Р.

Восені, 1917 року, Войнар-енко приїхав, як делегат на Перший Всеукраїнський З'їзд „Просвіт” у Київ. В числі деяких видатних тоді українських культурних діячів і заслужених українців О. Войнар-енка обрано в склад Центральної Управи Всеукраїнської Спілки „Просвіт”. До тої Управи тоді ввійшли, між іншими, такі діячі, як письменник Василь Королів-Старий, проф. Софія Русова, проф. Пелех (з Галичини) та інші визначні люди з цілої України.

Коли розпочався перший наступ большевицької Москви на Київ, О. Войнаренко, по захопленню большевиками його околиць, замість повертатись продовжувати своє вчителювання в гімназії, щасливо передістається через большевицький фронт, (на його щастя не будучи обшуканим: мав козацьку шапку з шликом та козацькою жупана, бо перед тим вписався до одного з козацьких полків), і приїздить до Києва. Тут вступає до Бойового Курія Військового Міністерства УНР і в його складі, перебуває трагічну оборону Києва до кінця. Там, між іншим, пару разів заступаючи вартового старшину курія, він приймав полковника генерального штабу Всеволода Петрова (пізніше генерала і відомого бойового старшини Запорозького Корпусу, що з невеличким загonom козаків з полку імени Кошового Гордієнка пробився до Києва) та генерала Осецького, що зголосився добровольцем до Українського Війська і пізніше був чи не найближчий до С. Петлюри генерал.

По повороті влади УНР до Києва, Войнаренко вступає до Міністерства Народньої Освіти УНР, де він працює і за влади Української Гетьмансько-Козацької Держави. Тут теж Войнаренко наочно переконався в брехливості і провокаціях „наших” соціалістів, які розповсюджували чутки, що, мовляв, „Гетьман Скоропадський повиняє всіх національно-свідомих українців з Міністерства”. Це виявилось неправдою, бо нікого з урядовців-українців взагалі не звільнялось, а саме Міністерство Освіти Гетьманської України розбудовувало шкільництво так, як ніколи за УНР. Войнаренко там працював до вступу Директорії УНР до Києва.

Вже з перших днів повалення Гетьманщини загальний розгардіяш і нелад, що за уенерівського правління настав на Україні, захопив і Міністерство Народньої Освіти. Праця в ньому з кожним днем завмирала, а за якийсь місяць співробітники розбігались хто-куди. Залишив Київ і О. Войнаренко, щоб уже більше не бачити

його й по цей день.

Войнаренко чимало з'їздив і сходив ту частину Правобережжя, що після повалення влади Гетьмана Павла, ще короткий час перебувала під владою Директорії УНР, якщо про її владу взагалі можна говорити. Пізніше вже з польського табору інтернованих військ УНР, орденською Радою УНР, в Калуші, був нагороджений орденом „Залізного Стрільця”. Войнаренко знав особисто чимало наших політично-державних діячів за часів Гетьманської Держави 1918 р., а також менших і більших соціалістичних вершителей долі України з часів Директорії УНР.

Коли Поляки вступили до Кам'янця Подільського, Войнаренко виїздить до Галичини. Та тут, ледве переїхавши Збруч, його арештовують. Переходить прикриті, принижуючі людську гідність польські допити в Борщеві та військове слідство в Чорткові. Звідти відсилають його до Львова, а потім на остаточне рішення до Головної Команди польської армії до Кракова. Звідти, по короткім допиті, виїздить на еміграцію, де перебуває й дотепер.

В 1925 році його товариш по університетові, кол. Міністер УНР Олекса Міцюк, що, мабуть, був „сменовхівцем” — закликав його повертатись додому, на советську Україну, але Остап Войнаренко, як твердий антикомуніст й український самостійник-державник, не пішов за прикладом тих, що вертали на Україну і волів скитальщину, ніж працю на скріплення московської неволі.

Коли по 2-ій світовій війні, Українців, як і членів інших поневолених Москвою народів, що опинились у Німеччині, почали проти їх волі повертати „на родину”, під советську деспотію, Войнаренко, з власної ініціативи, не без успіху апелює до американської преси, радіових коментаторів і до самого Президента Сполучених Держав Америки. І хоч з Вашингтону прийшла відповідь, що поворот збігців відбувається на підставі договору в Ялті, зате по радію лунали слова в оборону наших скитальців, а в пресі з'явилися передовиці і навіть карикатури на

большевицько-московського ведмедя, що своїми лапами „пригортає” нещасні жертви репатріації. Не виключене, що в тому була маленька заслуга і нашого приятеля Остапа.

Страшна матеріальна нужда, в якій опинились по таборах наші скитальці, не була байдужа вразливій душі Войнарєнка. Він виступає з промовами, пише до газет статті та заклики, а зокрема закликає й особисто, по телефону або листами своїх знайомих Українців й Американців на допомогу братам-скитальцям; прохає слати харчі та одяг жертвам червоної деспотії і сам це робить. Вітальня в його помешканні не раз виглядала, як склеп з споживчими продуктами, убранням та скриньками з картону, в які він пакував ті речі та висилав до Німеччини, Австрії та Франції. Висилав він з своєю доброю дружиною не тільки харчі, вживаний або спеціально купований новий одяг; не лише вживане або нове взуття, але й дорогі патентовані ліки, цигарки та гроші. Не раз Остап Войнарєнко з дружиною відмовляли собі, щоб помагати іншим, близьким по крові братам і сестрам. Робили вони це протягом майже трьох років. А скільки втрачено дорогого часу на закупню тих продуктів, пакування, заповнювання декларацій та доставу пакунків на пошту! Не раз доводилось запаковані пакунки привозити з пошти назад, коли даний пакунок важив яких пару унцій більше, розпакувати їх, знов важити, знов пакувати, знов писати нові декларації і знову відвозити на пошту. Все те робилось з подиву гідною терпеливістю і жертвенністю, щоб тільки допомгти нещасним жертвам воєнного лихоліття.

Не диво, що Войнарєнка засипалось листами й він лише просив виразно писати адреси, щоб пакунок не пропастився. Коли тих листів приходило вже занадто багато, Войнарєнко в розпучі тільки жалував, що не мріяв стати багатую людиною, а те багатство тоді так би придалось.

Слав Войнаренко поміч не тільки рідним, приятелям чи знайомим, але й цілком незанимим йому людям, чи ними був відомий професор, мистець, студент, чи хвора дівчина з санаторії. Він помагав майже кожному, не питаючи хто є той, хто до нього звертався. Як він не раз казав: „В нещасті нема ні українських православних, ні українських католиків; нема ні націоналістів, ні гетьманців, ні уенерівських демократів та соціялістів, є лише Українці — брати і сестри по крові, що потребують помочі. І обов'язком кожного Українця, в якого серце не скам'яніло, подати таку поміч.

Коли в численних листах йому дякували, він відповідав коротко, що нема за що дякувати, бо він виконував лише свій обов'язок Українця і християнина”.

На закінчення, щоб дати повніший образ особи Остапа Войнаренка, подаємо тут кілька слів визначного українського діяча і публіциста, св. п. д-ра Лонгіна Цегельського, який писав, що О. Войнаренко „є одним з найвизначніших діячів української культури, який не виступав на політичне поле, хоч і брав живу участь в українському революційному зриві... Бувши наочним свідком початків Центральної Ради, через Гетьманщину, Директорію аж до Отаманщини й упадку Української Народньої Республіки — перейшов сам політичну еволюцію, дозрів в огні подій та... глядить з перспективи десятиліть критичним оком на недавню історію українських державно-творчих змагань”. (Редакційний вступ до статті Остапа Войнаренка п. н. „Соціялістичним фальшивникам української історії” — „Америка” з 11 травня, 1948).

Глибоко відчуваючи трагічну долю поневоленого Українського Народу та шукаючи справжніх причин нашого лиха — програної наших визвольних змагань 1917-1920 років, Войнаренко довгі роки збирає матеріяли про наше недавнє минуле та студіює їх. Виступивши, як задувалось, ще в 1917 році з Укр. Соціал-Демократичної Партії, він не належав більше до жадної політичної орга-

нізації, коли не рахувати організації Українських Комбатантів. Не належить Войнарєнко до ніякої політичної організації й тепер. Бачивши УНР і Гетьманщину на власні очі — Остап Войнарєнко став прихильником ідеї Гетьманського Руху, ідеї Української Клясократичної Трудової Гетьмансько-Козацької Монархії з Гетьманом з Роду Скоропадських у проводі. Вираз цьому своєму переконанню Остап Войнарєнко дав між іншим у своїх цінних працях „До нової Полтави” і „З гетьманських часів” — спогадів, що вийшли брошуркою накладом Жіночого Відділу Української Гетьманської Організації в Дітроїті.

Остап Войнарєнко від давна є послідовним і переконаним визнавцем ідеології, що лягла в основу Гетьманського Руху, згідно з неперевершеними писаннями нашого великого ідеолога, соціолога і історика В'ячеслава Липинського.

Не будучи зв'язаним партійно-організаційною дисципліною, Войнарєнко іноді дописував до українських національних часописів, але найбільше висилав свої статті до гетьманської преси, або неворожій до гетьманського руху. Писав він в „Українському Слові” (Берлін), „Хліборобському Шляху” (Львів), „Січі” та „Нашім Стягу” (Шікаго), „Українському Робітнику” (Торонто), „Канадійському Фармері (Вінніпег) і „Українських Вістях” (Едмонтон) та „Америці” (Філадельфія), де була й друквана його знаменито написана і в вищій мірі для всього державницьки думаючого українства цінна праця „До нової Полтави”. Останні його статті коли-не-коли друкувались в „Ранку” (Англія) та „Наша Держава” (Канада).

Робив і мабуть робитиме все це Остап Войнарєнко поки його сил та здоров'я, що йому від щирого серця слід побажати; з його великої любови до України, з великого жалю до одвічних страждань нашої Батьківщини та з глибокого переконання, що постійне та світле й ве-

личне майбутнє України можуть здвигнути лише ті, що в основу її державного відродження покладуть наші рідні, ні від кого незапозичені, гетьмансько-козацькі традиції — ті, хто є за Українську Клясократичну Трудову Гетьмансько-Козацьку Монархію.

Борис Білобережський

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

ЛІТЕРАТУРА:

- Проф. А. М. Андрієвський, б. член Директорії УНР. „Що потрібно для збудування держави?“. „Український Робітник“. Торонто. 24 грудня, 1948.
- Тодор Унава. „Santa Simplicitas“. „Нова Доба“. Париж. Січень, 1949. Париж. Ст. 8.
- Дмитро Дорошенко. „Історія України“. Ужгород. 1932. I Том.
- Вячеслав Липинський. „Листи до Братів-Хліборобів“. „Хліборобська Україна“. Відень, 1920.
- Д. Д. „Череди чи еліта“. „Вістник“. Львів, 1939.
- Ф. Крушинський. „Головний Отаман“. Спогади юдютанта. „Наша Доба“. Париж. Січень і Березень, 1949.
- „Над Могилою Великого Брата“. „Наша Доба“. Париж. Березень, 1949.
- Др. Лонгин Цегельський. Редакційний додаток до статті Остапа Войнаренка „Змарновані Можливості“. „Америка“. Філадельфія. 10 червня, 1947.
- М. І. Мандрика. „Мій Сад“. Поезії. Том Другий. Вінніпег, 1941.
- „До Заокеанських Козаків в Америці“. „Український Робітник“. Торонто. 6 травня, 1949.
- Проф. А. М. Андрієвський. „Легенда про смерть Олега“. „Український Робітник“. Торонто. 29 жовтня, 1948.
- А. М. Андрієвський. „Прецеденти Національної Ради“. „Український Робітник“. Торонто. 24 вересня, 1948.
- М. Капустянський. Генерал-Хорунжий. „Похід Українських Армій“. Книга Перша. Мюнхен. 1946.
- Борис Монкевич. Сотник. „Спомини з 1918 року“. Львів. 1928.
- Очевидець. „До історії вбивства П. Болбочана“. „За Україну“. Београд. 1939.
- С. Левченко. „Три зустрічі з Гетьманом Павлом“. „Укра-

їнський Робітник". 26 грудня, 1947.

- Ген.-Полк. Віктор Зелінський. „Синьожупанники”. Берлін. 1938.
- П. К. „Як і чому робили повстання проти Гетьмана”. „Український Робітник”. Торонто. 25 листопада і 2 грудня, 1949.
- Дмитро Дорошенко. „Історія України”. II том. Ужгород. 1930.
- Юрко Тютюнник. „Зимовий Похід”. Коломия-Київ. 1923.
- Сергій Сидоренко-Сапорай. Приділений до Генерального Штабу підполковник. „Соціалістична Спадщина”. „Немезіда”. Яблонна коло Варшави. Січень, 1936.
- Сергій Шелухин. Професор Українського Вільного Університету в Празі. „Україна”. Прага. 1936/7.
- А. М. Андрієвський. „Українська Демократія”. „Наш Стяг”. Шікаго. 14 червня, 1941.
- В. Кедровський. „Дві військових організацій”. „Український Голос”. Вінніпег. 13 грудня, 1939, 3 січня, 1940.
- М. Матчак. „Початки Січових Стрільців”. Календар „Червоної Калини”. Львів. 1926.
- „Тайна спілка українських соціалістів з російськими”. „Америка”. Філадельфія. 14 жовтня, 1949.
- А. М. Андрієвський. „Наша вдача”. „Український Робітник”. Торонто. 28 травня, 4 і 11 червня, 1948.
- Професор С. Шелухин. б. Сенатор Української Держави. „Варшавський Договір”. Видавництво „Український Робітник”. Торонто. Канада. 1947.
- Пекадор. „Блудні огні”. „Український Робітник”. Торонто. 10 вересня, 1948.
- „Як Поляки дивилися на Варшавський Договір”. „Український Робітник”. Торонто. 4 лютого, 1949.
- К. Т. „Севрюкіяда”. „Український Робітник”. Торонто. 2 вересня, 1949.
- Проф. Д. Дорошенко. „Ще кілька слів про „Севрюкіяду”. „Український Робітник”. Торонто. 14 жовтня,

1949.

Лист сенатора С. Шелухина до Отамана С. Петлюри.
„Український Робітник”. Торонто. 29 жовтня, 1948.

Вячеслав Липинський. „Листи до Братів-Хліборобів”. Відень. 1926. Ст. XXXV.

Федір Крушинський. „Відкритий лист”. „Український Робітник”. Торонто. 17 вересня, 1948.

● С. Томашівський. „Під колесами історії”. Видавництво „Українське Слово”. Берлін. 1922.

Василь Королів-Старий. „Згадки за мою смерть”. Українське Видавництво „Пробоем”. Прага. 1942.

Мова Історичних Документів. „Листи А. Лівіцького до О. Ковалевського”. „Наша Доба”. Париж. Вересень, 1949.

Ф. К. Фальшивники Історії. „Мародер” у Чотирокутникові Смерти. „Наша Доба”. Париж. Січень, 1949.

А. М. Андрієвський. „Варшавський Договір”. „Український Робітник”. Торонто. 12 листопада, 1948.

Гр. Східний. „Вартовий Національного Прапора”. „Наша Доба”. Париж. Вересень, 1949.

А. М. Андрієвський. „Наші сусіди”. „Український Робітник”. Торонто. 12 вересня, 1947.

Лонгин Цегельський. „Одно покоління”. „Америка”. Філадельфія. 21 січня, 1949.

„Отаман Долуд в Бразилії”. „Хлібороб”. 13 листопада, 1948.

„Наші демократи під скалпелем”. „Америка”. Філадельфія. 31 серпня, 1950.

Володимир Радзикович. „Криворівня — Український Парнас”. „Америка”. Філадельфія. 5 вересня, 1950.

І. Мазепа. „Україна в огні, бурі і революції”. Т. III”.

● Ю. Литвиненко. „Запорізм”. Париж. 1938.

П. Торонтонський. „Мигом по українській пресі”. „Наша Держава”. 19 травня, 1955.

Іван Багрянний. „Дніпро впадає в Чорне Море”. „Україн-

- ські Вісті". Новий Ульм. 17 листопада, 1949.
- Ів. Майстренко. „В чому розходження?". „Вперед". Мюнхен. Число 17-18, 1951.
- Іван Багрянний. „В чому ж різниця?". „Українські Вісті". Новий Ульм. 30 серпня, 1951.

- Сергій Сидоренко. „З циклю: сірі постаті". „Український Робітник". Торонто. 21 вересня, 1951.
- Полк. Михайло Середа. „Отаманщина". „Новий Шлях". Вінніпег. 16, 19 вересня, 1940.
- „Реальна чи визвольна політика?". Видання „Розбудови Нації". 1933.
- „Нова Доба". Париж. Вересень, 1949.
- Лист ген. В. Сальського до Головного Отамана Симона Петлюри. „Немезіда". Січень, 1936. Ст. 34-35.
- Борис Білобережський. „Чи об'єктивна правда?". „Український Робітник". Торонто. 28 вересня, 1951.
- Д-р Осип Назарук. „Вячеслав Липинський". Шікаго. 1926.
- Микола Могович. „Запозичені ідеї завели". „Народне Слово". Пітсбург. 18 жовтня, 1951.
- Др. Михайлівський. „Чи протверезіння"? „Український Робітник". 26 січня і 2 лютого, 1951.
- М. Т. „Україна за останніх тридцять років". „Народне Слово". Пітсбург. 18 жовтня, 1951.
- „25-ліття смерті Симона Петлюри". „Дзєннік Польські". Дітройт. 28 травня, 1951.
- С. Ц. „До супостатів". „Український Робітник". Торонто. 17 серпня, 1951.
- Ярема Книгар. „Хто та як творив нашу державність 1917-1921 рр. ?". „Державницька Думка". Філадельфія. Ч. 3, 1950.
- К. П. „Митрополит Вас. Липківський". „Наша Держава". Торонто. 12 лютого, 1953.
- А. М. Андрієвський. „Митрополит Полікарп". „Наша Держава". Торонто. 9 грудня, 1954.

- Др. Микита Мандрика. „Зі споминів Великої Революції”
„Боротьба За Волю”. Рік І. Вінніпег. Січень, 1940.
- Инж. Яворський, майор. „Чужинці про Чортківську Офензиву”. „Наша Держава”. Торонто. 19 травня, 1955.
- Теоділь Коструба. „Історичне Значіння Української Держави”. „Український Робітник”. Торонто. 23 квітня, 1943.
- Роман Млиновецький. „Історія Українського Народу”. Видання „Українського Наукового Видавництва, Мюнхен. 1953.
- Петро Веселовський. „Московська Тактика”. „Наша Держава”. Торонто. 16 липня, 1953.
- Ан. Москаленко. „Фінансування підпільних організацій в Українській Державі — 1918 р.”. „Наша Держава”. Торонто. 26 лютого, 1953.
- Д. Левчук. „Шляхи Української Державности”. „Наша Держава”. Торонто. 16 вересня, 1954.
- Т. Бульба-Боровець. „Лист до Редакції”. „Неділя”. Ашафенбург. 11 квітня, 1948.
- Стаття А. Марголіна. „Українська Думка”. Лондон. 1951.
- Проф. А. М. Андрієвський, Член Директорії УНР. „Тимчасовий Закон про реорганізацію Українського Державного Центру”. „Наша Держава”. Торонто. 2 липня, 1953.
- Сергій Шемет. „Полковник Петро Болбочан”. (Замітки до історії Запорозького Корпусу 1917-1919 рр.). „Хліборобська Україна”. Книжка Четверта. Рік 1922-1923. Збірник VII і VIII. Відень.
- „Ukraine and Russia”. „Ukrainian Commentary”. Winnipeg. Canada. November 1954.
- Ст. Незамай. „Поїхав Дипльоватичний Експрес”. „Український Робітник”. 15 лютого, 1952.
- Стаття проф. Романа Смаль-Стоцького, присвячена письменникові Богдану Лепкому. „Свобода”. Джерсі Сіті. 2 жовтня, 1951.
- Зеновій Книш. „Дух, що тіло рве до бою”.

- Є. Онанцький. „Винниченко і його осамітнення”. „Наш Клич”. Буенос-Айрес. Ч. 16. Передрук в „Америці”. Філадельфія. 27 червня, 1951.
- Варфоломій Євтимович. „Моя Перша Зустріч зо св. п. Митрополитом Кир Андреем”. „Український Робітник”. Торонто. 18 квітня, 1947.
- В. Винниченко. „Відродження Нації”. Частина III.
- Дм. Донцов. „Де Шукати Наших Історичних Традицій”. Друге Видання. Українське Видавництво. Львів. 1941.
- Др. Ю. Русов. „Душа Народу і Дух Нації”. Видання „Америки”. Філадельфія. 1948.
- „Де є Гетьман!?”. „Ранок”. Дербі. Англія. 23 жовтня, 1954.
- З. Снігур. „Спомини з каламутних днів кінця 1918 року”. „Ранок”. Дербі. Англія. 10 липня, 1954.
- Емануїл Лужецький. „Щадіть патрони”. „Український Робітник”. Торонто. 11 травня, 1951.
- С. Ц. „Над ставом”. „Український Робітник”. Торонто. 6 листопада, 1951.
- Полковник Олександр Шаповал. „Історія Одної Проклямації”. „Український Робітник”. 31 серпня, 1951.
- В. Євтимович. „Церква на Великій Україні”. „Український Робітник”. Торонто. 2 січня, 1941.
- Д. Донцов. „Правда Прадідів Великих”. Видання Головної Управи Організації Чотирьох Свобід України”. Філадельфія. 1952.
- Микита Шаповал. „Велика Революція й українська визвольна пропаганда”. Прага. 1928. Ст. 120. Передрук зі статті П. Веселовського „Соціалістичні традиції”. „Ранок”. Англія. 31 жовтня, 1953.
- Проф. А. М. Андрієвський. Член Директорії УНР. „Українське небезпечне фальшування фактів”. „Наша Держава”. Торонто. 30 липня, 1953.
- Полковник Олександр Доценко. „Літопис Української Революції”. Том II. Книга 5. Львів. 1924.
- Д-р. Філярет Колесса. „Українські Народні Думи”. Ви-

- дання Товариства „Просвіта”. Львів. 1920.
- М. Поронюк. „До „Спомину з каламутних днів кінця 1918 року”. „Ранок”. Дербі. Англія. 28 серпня, 1954. Ч. 10 (141).
- Дмитро Білас. „Як Польський Маршал Пілсудський Помагав Нам Будувати Україну”. „Наша Держава”. Торонто. 10 червня, 1954.
- Ан. Москаленко. „14 грудня, 1918 р. і Ленінська формула розширення імперії поза Україною”. „Наша Держава”. Торонто. 16 липня, 1953.
- М. Брадович. „Нація і Демократія”. „Америка”. Філадельфія. 9 серпня, 1954.
- В. Винниченко. „Політичні Статті”. Київ-Відень. Передрук з „Америки”. Філадельфія. 5-7 березня, 1952.
- Іван Желіско. УСС-фронтвик і фр. старшина УГА. „Чи Ми Українці Готові?!” „Український Робітник”. Торонто. 4 січня, 1952 і його ж „Лист до „Українського Робітника”. Там же. 23 червня, 1950.
- Ф. Крушинський. „Приятелям і ворогам”. „Національна гігієна”. „Наша Доба”. Париж. Грудень. 1948. Ч. 6 (9).
- Проф. А. М. Андрієвський. „Т. Г. Шевченко і наша доба”. „Український Робітник”. Торонто. Ч. 22. 1938.
- Сергій Шемет. „До річниці покликання влади Гетьмана Павла Відновителя”. „Український Робітник”. Торонто. 11 квітня, 1952.
- Ісаак Мазепа. „В огні і бурі революції”. Т. I. Ст. 66, 67, 76, 124. Т. II. Ст. 74. Передрук зі статті Петра Веселовського „Валити легше ніж будувати”. „Ранок”. Дербі. Англія. 7 серпня, 1954.
- Др. Лонгин Цегельський. „Останній Гетьман”. „Америка”. Філадельфія. 23 червня, 1945.
- Мих. Островерха. „3 манівців ідей та їхніх людей”. „Америка”. Філадельфія. 30 липня, 1951.
- „Скільки ж в нас Україн?”. „Український Прометей”. Дітройт. 29 травня, 1952.

- В. Винниченко. „Політичні Листи”. Київ-Відень. 1920.
Передруковані „Америгою”. Філадельфія. 5, 6, 7
березня, 1952.
- Проф. А. М. Андрієвський. Член Директорії УНР. „Ісаак
Прохорович Мазепа”. „Український Робітник”. То-
ронто. 16, 23 і 30 травня, 1952.

ЗМІСТ:

1. „До нової Полтави” . . . . . ст. 1-155
Д о д а т к и
2. Оборонцям культу руїни (Післяслово до
Н. П.) . . . . . ст. 157-263 -
3. Дещо про Остапа Войнаренка — Автора
„До нової Полтави” . . . . . ст. 265-274 -
4. Використана література . . . . . ст. 275-284

